

Reetta Muhonen

Ikä, lukutaito ja kulttuuripääoma
Tutkielma informaatioyhteiskunnan tasa-arvosta

Sosiologian pro gradu -tutkielma
Helmikuu 2002
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

IKÄ, LUKUTAITO JA KULTTUURIPÄÄOMA Tutkielma informaatioyhteiskunnan tasa-arvosta

Reetta Muhonen
Sosiologian pro gradu -tutkielma
helmikuu 2002
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto
110 sivua + liitteet 7 sivua

Tutkielmassa tarkastellaan informaatioyhteiskunnassa elävien 46-65-vuotiaiden aikuisten kulttuuripääoman merkitystä ja suhdetta lukutaitoon. Tarkoituksena on kartoittaa tilastojen avulla kulttuuripääoman ja lukutaidon näkökulmasta koulutuksellisen ja yhteiskunnallisen tasa-arvon tilannetta. Bourdieulaisittain oletetaan, että perhetaustalla ja koululaitoksella on merkittävä rooli kulttuuripääoman uusintamisessa. Tutkielmassa tarkastellaan, missä määrin ikääntyvien aikuisten kulttuuripääoma on uusinnettua, missä määrin itse luotua eli perhetaustasta riippumatonta. Bourdieun teorian oletusten mukaan koululaitos vahvistaa yhteiskuntaluokkien välisiä eroja kulttuuripääoman suhteen. Suomalaisen koulutuspolitiikan päätavoite on ollut päinvastainen: koulutuspolitiikan avulla on pyritty tuomaan opiskelumahdollisuudet kaikkien ulottuville ja sitä kautta lisäämään yhteiskunnallista tasa-arvoa.

Tutkimuksen kohdejoukkona on suomalainen aikuisväestö, erityisesti 46-65-vuotiaat ikääntyvät aikuiset. Aineiston ovat keränneet Tilastokeskuksen ammattitaitoiset haastattelijat vuoden 1998 aikana aikuisten toista kansainvälistä lukutaitotutkimusta (SIALS) varten. Tätä tutkielmaa varten aineisto saatiin käyttöön Jyväskylän yliopiston koulutuksen tutkimuslaitokselta.

Informaatioyhteiskunnassa elävien ikääntyvien aikuisten ja kulttuuripääoman näkökulmasta yhteiskunnallinen tasa-arvo ei näytä hyvältä. Vain kolmannes ikääntyvistä aikuisista selviytyy informaatioyhteiskunnan lukutaitovaatimuksista. Ikääntyvillä aikuisilla on suhteessa muuhun aikuisväestöön (26-45-vuotiaisiin) huomattavan vähän kulttuuripääomaa. Perhetausta on merkityksellinen vielä ikääntyvien aikuistenkin kulttuuripääoman kannalta. Koululaitos kuitenkin pääsääntöisesti Bourdieun oletusten vastaisesti tasoittaa eroja eli se on luonteeltaan väestön mahdollisuuksia tasa-arvoistava. Kulttuuripääoma on sekä uusinnettua että itse luotua.

Avainsanat: ikä, kulttuuripääoma, lukutaito, informaatioyhteiskunta, yhteiskunnallinen tasa-arvo

SISÄLLYS

1.	ERIRARVOISTUMINEN INFORMAATIOYHTEISKUNNAN UHKANA	
2.	MITEN LUKUTAIDON NYKYISIN MÄÄRITELLÄÄN?	
2.1	Behavioristisesta näkemyksestä sosiokonstruktivistiseen näkemykseen.....	3
2.2	Funktionaalinen lukutaito.....	5
2.3	Lukutaidon määrittely tutkielmassani.....	6
3.	MATKALLA INFORMAATIOYHTEISKUNTAAN	
3.1	Pysyvän muutoksen olotila.....	8
3.2	Edistyksen dualistinen luonne.....	9
3.3	Muutokseen vastaaminen - elinikäinen oppiminen.....	10
3.4	Elinikäisen oppimisen avain - monipuolinen lukutaito.....	11
3.5	Tutkimusongelman määrittäminen.....	12
4.	PIERRE BOURDIEU TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ	
4.1	Sosiaalisen maailman kaksoiselämä.....	15
4.2	Vastaus kausaalisuuden ongelmaan	16
4.3	Bourdieuin teorian avainkäsitteet	
4.3.1	Kenttä.....	18
4.3.2	Habitus.....	18
4.3.3	Pääoman lajit.....	19
4.4	Miten koululaitos edesauttaa kulttuuripääoman jakautumisen uusintamista?.....	21
5.	AINEISTO	
5.1	SIALS - Kansainvälisen aikuisten lukutaidon arvioinnin toinen vaihe.....	23
5.2	Perusjoukko.....	23
5.3	Otos ja kadon syyt.....	23
5.4	Aineiston kuvailu	
5.4.1	Aineiston sukupuolijakaumat.....	24
5.4.2	Asuinpaikka - maaseutu vai kaupunki?.....	25
5.4.3	Koulutustaso.....	26
5.4.4	Elämäntilanne.....	28

6. OSALLISTUVA PÄÄOMA

6.1 Miten kirjastossa käynti erottelee ikääntyviä?

6.1.1 Kirjaston käyttöaktiivisuus.....	29
6.1.2 Kirjaston käyttöaktiivisuus ja asuinpaikka.....	30
6.1.3 Naiset miehiä aktiivisempia kirjaston käyttäjiä.....	31
6.1.4 Koulutustason yhteys kirjastossa käymiseen.....	32
6.1.5 Kirjastossa käyntiaktiivisuus ja vanhempien koulutustausta.....	33
6.1.6 Kirjastossa käyminen ja lukutaidon taso.....	35

6.2 Kaunokirjallisuus erottelijana

6.2.1 Lukuaktiivisuus.....	37
6.2.2 Asuinpaikan yhteys kirjojen lukemiseen.....	39
6.2.3 Naiset aktiivisimpia kirjojen lukijoita.....	40
6.2.4 Koulutustason yhteys kirjojen lukemiseen.....	41
6.2.5 Lukuharrastus ja vanhempien koulutustausta.....	42
6.2.6 Kaunokirjallisuuden lukeminen ja lukutaidon taso.....	44

6.3 Kulttuuritapahtumissa käyminen erottelijana

6.3.1 Kulttuuritapahtumissa käyntiaktiivisuus.....	46
6.3.2 Kulttuuritapahtumissa käynti ja asuinpaikka.....	47
6.3.3 Kulttuuritapahtumat ja sukupuoli.....	48
6.3.4 Kulttuuritapahtumissa käyminen ja oma koulutus.....	49
6.3.5 Kulttuuritapahtumat ja vanhempien koulutustausta.....	50
6.3.6 Kulttuuritapahtumissa käyminen ja lukutaidon taso.....	51

6.4 Naisilla eniten osallistuvaa pääomaa.....

54

7. KOULUTUKSELLINEN PÄÄOMA

7.1 Miten koulutustaso erottelee ikääntyviä aikuisia?

7.1.1 Tutkimuskohteena ikääntyvä aikuisväestö ja koulutus.....	56
7.1.2 Ikääntyvän ja muun aikuisväestön koulutustaso.....	58
7.1.3 Koulutustaso ja asuinpaikka.....	59
7.1.4 Koulutustaso ja sukupuoli.....	60
7.1.5 Koulutustaso ja työtilanne.....	61
7.1.6 Koulutustaso ja vanhempien koulutustausta.....	62

7.2 Aikuiskoulutus erottelijana

7.2.1 Elämäntilanne on merkittävä tekijä aikuiskoulutukseen osallistumisessa....	63
7.2.2 Aikuiskoulutus ja asuinpaikka.....	65
7.2.3 Aikuiskoulutus ja sukupuoli	66
7.2.4 Pitkä pohjakoulutus innostaa aikuiskoulutukseen.....	67

7.2.5 Aikuiskoulutus ja vanhempien koulutustausta.....	69
7.2.6 Aikuiskoulutus ja lukutaidon taso.....	70
7.3 Miehet koulutetumpia - naiset aktiivisimpia osallistujia.....	72
8. VÄLINEELLINEN PÄÄOMA	
8.1 Tietokoneet erottelijana	
8.1.1 Tietokoneiden käyttöaktiivisuus.....	75
8.1.2 Tietokoneiden käyttö ja asuinpaikka.....	77
8.1.3 Koulutetut miehet naisia aktiivisempia tietokoneiden käyttäjiä.....	78
8.1.4 Tietokoneiden käyttöaktiivisuus ja koulutustaso.....	79
8.1.5 Tietokoneiden käyttöaktiivisuus ja vanhempien koulutustausta.....	80
8.1.6 Tietokoneiden käyttöaktiivisuus ja lukutaidon taso.....	82
8.2 Lukutaito erottelijana	
8.2.1 Ikääntyvien aikuisten lukutaito kaipaa kohennusta.....	85
8.2.2 Lukutaito ja asuinpaikka.....	86
8.2.3 Lukutaito ja sukupuoli.....	88
8.2.4 Lukutaito ja koulutuksen ratkaiseva merkitys.....	90
8.2.5 Lukutaito ja vanhempien koulutus.....	93
8.3 Ikääntyvän aikuisväestön heikot informaatioyhteiskuntavalmiudet.....	95
9. DISKUSSIO	
9.1 Tulosten arviointia ja johtopäätöksiä.....	99
9.2 Kausaalisuus ja Bourdieu.....	102
9.3 Jälkisanat.....	104
LÄHTEET.....	106
LIITTEET	

1. ERIARVOISTUMINEN INFORMAATIOYHTEISKUNNAN UHKANA

Suomalaisen koulutus- ja sivistyspolitiikan tärkeimpänä lähtökohtana on ollut pyrkimys korkeaan koulutus- ja sivistystasoon ja opiskelumahdollisuuksien tuominen kaikkien ulottuville. Koulutuksellisen tasa-arvon edistämisen kautta on pyritty *yhteiskunnallisen tasa-arvon* lisäämiseen. Suomessa sivistys- ja osaamispolitiikkaa on hahmoteltu elinikäisen oppimisen käsitteen kautta. Elinikäisen oppimisen idean toteuttaminen ei ole helppo: haasteita lisäävät väestön keski-ikä kohoaminen, informaatio- ja viestintätekniiikan nopea kehitys ja sen vaikutukset työhön ja arkeen, työelämän rakenteellinen, jatkuva muutos sekä globalisaation eteneminen ja alueellinen kehitys. (Hirvi 2000.)

Nyky-yhteiskunnan nopea tieto- ja viestintätekniiikan kehitys vaikuttaa työhömmä ja arkeemme. Se lisää polarisaatoriskiä ja korostaa väestöryhmien välisiä eroja. (Hirvi 2000.) Informaatioyhteiskunnan suurimpana riskinä pidetäänkin eriarvoistumista ja syrjäytymistä. Erityisen alttiita syrjäytymiselle ovat ikääntyvät työntekijät, vanhat, vammaiset, työttömät ja syrjäseutujen asukkaat. (Sankari & Tuominen 2001, 232-233.) Yhä tärkeämpää on turvata mahdollisuus informaatioyhteiskuntavalmiuksien hankkimiseen koko väestön osalta ja rohkaiseminen käyttämään näitä mahdollisuuksia omaan elämäntilanteeseensa sopivalla tavalla. Informaatioyhteiskunta ei ole kuitenkaan pelkästään tietoteollisuutta ja -tekniikkaa. Tekniikan vauhdissa vähemmälle huomiolle jää helposti se perusseikka, että informaatioyhteiskuntavalmiuksien perustana on hyvä lukutaito. Laajassa mielessä lukutaidolla käsitetään luku-, kirjoitus- ja laskutaidot sekä tiedon, oppimisen ja kulttuurin hallinta. Lukutaito voidaan määritellä yksilön taidoksi ymmärtää, käyttää ja arvioida erilaisia tekstejä saavuttaakseen omia tavoitteitaan, kehittääkseen tietojaan ja mahdollisuuksiaan ja osallistuakseen aktiivisesti yhteiskunnan toimintaan. Vakavilla ongelmilla lukutaidossa on havaittu olevan olennainen merkitys työnteolle ja koulutukseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan osallistumiselle. (Hirvi 2000.) Aikuisten kansainvälisessä lukutaitotutkimuksessa 46-65-vuotiaiden ikääntyvien aikuisten lukutaito on osoittautunut nuorempaa aikuisväestöä huomattavasti heikommaksi. Suomessa erot ikäryhmien välillä ovat olleet muita tutkimukseen osallistuneita maita suuremmat. (Linnakylä ym. 2000, 114.)

Väestörakenteemme tulee muuttumaan vuoteen 2030 mennessä. Ikääntyvän aikuisväestön suhteellinen osuus väestörakenteesta kasvaa huomattavasti kun syntyvyyden vähentyessä ja eliniän pidentyessä ikäluokkien suhteelliset koot lähestyvät toisiaan. Myös vanhusväestön absoluuttinen määrä tulee kasvamaan. Eläkepommista on puhuttu paljon. Väestön vanhenemista olennaisempaa huoltosuhteen kehitykselle on kuitenkin työmarkkinoiden kehitys. (Jyrkämä 2001; Ilmarinen 2000, 18-40.) Ikääntyvien lukutaidon kehittämiseen tulisikin kiinnittää huomiota *työvoiman uusiutumisen* ja ammatillisen joustavuuden lisäämiseksi, mutta myös *yksilöiden aktiivisen ja kulttuurisesti rikkaan arkielämän ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden* takaamiseksi (Linnakylä ym. 2000, 123).

Maailman- ja Euroopan mittakaavassa olemme yhteiskunnallista tasa-arvoa tarkasteltaessa kärkipäässä. Huono- ja hyväosaisuudella on kuitenkin taipumus kasautua. Puhutaan koulutuksellisen tai kulttuurisen epätasa-arvon suljetusta ympyrästä. Sillä viitataan siihen, kuinka ne, joilla jo alun perin on enemmän, hyötyvät jatkossakin enemmän ja huonommista lähtökohdista aloittavat joutuvat tyytymään vähempään. (Flecha 1999, 67.) Tutkimusongelmanani on informaatioyhteiskunnassa elävän ikääntyvän aikuisväestön (46-65-vuotiaat) kulttuuripääoman¹ merkityksen tarkastelu ja sen suhde erityisesti lukutaitoon. Tarkoituksena on hahmottaa tutkimusteemani kautta yhdestä näkökulmasta sitä, kuinka pitkällä koulutuksellisen ja yhteiskunnallisen tasa-arvon kehityksessä olemme eli kuvaako kulttuurisen epätasa-arvon suljetun ympyrän tilanne suomalaisessa nyky-yhteiskunnassa ikääntyvää aikuisväestöämme. Ranskalaisen teoreetikko Pierre Bourdieun reproduktioteoria tarjoaa kiinnostavan viitekehyksen kulttuuristen resurssien uusintamisen tarkasteluun.

¹ Käytän 46-65-vuotiaista nimitystä ikääntyvät aikuiset, tosin tiedostan sanaan ikääntyvä liittyvät representaatiot. Ainakin alle 50-vuotiaiden onkin oletettavasti vaikea samastua ikääntyviin. Pohdin pitkään nimivaihtoehtoja tutkielmani kohderyhmälle, mutta huomasin, että kuvaavan nimen keksiminen oli vaikeaa. Aineiston keräämisen yhteydessä tehtyjen rajauksien vuoksi en tutki niin sanottua perinteisintä bourdieulaista, erottautumiseen tähtäävää korkeakulttuuria vaan osallistuvaksi, koulutukselliseksi ja välineelliseksi kulttuuripääomaksi nimeämiäni, määrällisiin eroihin pohjaavia kulttuurisia resursseja.

2. MITEN LUKUTAITOA NYKYISIN MÄÄRITELLÄÄN?

2.1 Behavioristisesta näkemyksestä sosiokonstruktivistiseen näkemykseen

Tyypillistä lukutaidon käsitteellistämisen paradigman muutokselle on viimeaikoina ollut monitieteisyyden vahvistuminen. Yksilöpsykologinen kognitiivinen näkökulma on laajentunut lingvistikalla, kasvatustieteellisellä, kulttuurisella ja yhteiskuntatieteellisellä näkökulmalla. (Linnakylä 2000, 112; Binkley & Linnakylä 1997, 139-180.) Luetun ymmärtämisen jäsentämisessä luovuttiin parikymmentä vuotta sitten behavioristisesta *tiedon siirto* -näkemyksestä. Behavioristisen näkemyksen mukaan tekstin merkitys siirtyi sellaisenaan kirjoittajalta lukijalle. Samoin 1980-90 -lukujen vaihteessa luovuttiin informaation prosessointiin perustuvasta *interaktionäkemystä* eli tekstin ja lukijan suoraviivaisesta vuorovaikutuksesta ja ennalta määrätyn merkityksen muodostamisesta. Keskeinen rooli interaktionäkemyksessä annettiin tekstille ja sen ominaispiirteille. 90-luvulta lähtien on näiden näkemysten sijasta suosittu konstruktivistista *transaktionäkemystä*. Transaktionäkemyksessä tähdennetään lukijan aktiivista osuutta tekstin tulkintaan. Lukija luo tekstille omat merkityksensä aikaisempien kokemustensa ja tietojensa, senhetkisten tarpeittensa ja pyrkimystensä sekä kielellisten taitojensa ja asenteidensa mukaisesti. Transaktionäkemys on viime aikoina monipuolistunut vielä siten, että ymmärtämisprosessia on alettu tarkastella *sosiokonstruktivistisesti* (Linnakylä ym. 2000, 7; Binkley & Linnakylä 1997, 139-180) tai *sosiokulttuurisesti* (Kirsch ym. 1998, 105-134; Linnakylä 2000, 107-132).

James Gee (2000) on tarkastellut sekä omien että useiden muiden tutkimusten pohjalta lukutaidon sosiaalista ja kulttuurista luonnetta. Sosiokulttuurisen näkemyksen mukaan mieleemme on sosiaalinen kahdella tapaa: ensinnäkin ihmismieli ei ole niinkään sääntöjen seuraaja kuin mallien tunnustaja. Maailma on täynnä merkityksellisiä malleja, joista oppijan tulisi opettajien ja asiantuntijoiden avustuksella pystyä valitsemaan mallit, joihin hän keskittyy. Kutsuttaessa ihmismieltä mallien tunnustajaksi oletetaan sen operoivan ennen kaikkea kokemuksesta alkunsa saaneiden, joustavasti muutettavissa olevien mallien kanssa, ei yleisten tai kontekstista riippumattomien sääntöjen kanssa. Esimerkiksi, jos ajatellaan henkilön A ystävän olevan sairas ja A ei tunnista ystäväänsä samaksi ihmiseksi kuin terveenä, hänen ajattelunsa toimii tällöin liian eriytyneesti. Toisaalta, jos A näkee kaikki miespuoliset ystävänsä samana henkilönä, toimii hän liian yleisellä tasolla. Ihmisten ajattelulle tärkeimmät

mallit eivät ole liian yleisiä, eivätkä liian eriytyneitä/rajoittuneita vaan keskitason yleistyksiä näiden ääripäiden väliltä. Keskitason yleistyksiä kutsutaan myös tilannesidonnaisiksi merkityksiksi. Ymmärtääkseen tehokkaasti tekstejä lukijan on kyettävä tunnistamaan, työstämään ja soveltamaan tilannekohtaisia merkityksiä. (Gee 2000, 197-200.)

Toisaalta ajattelu on yhteydessä muiden ihmisten ajatteluun, erilaisiin symboleihin, työkaluihin, objekteihin ja teknologioihin. Ihmismieli on sosiaalinen myös tässä mielessä. Lukijat ja kirjoitetut tekstit nähdään osana suurempaa systeemiä, jossa tulkintaan vaikuttavat tietyille kulttuurille yleinen tietämys ja arvot. (Hutchins 1995 Gee'n 2000 mukaan.) Stuart Hall (1981) käyttää samaa asiaa tarkastellessaan käsitteitä sisään- ja uloskoodaus -mallit. Niin sanotussa vastaanottotutkimuksessa tekstin merkityksen ajatellaan määräytyvän tulkintayhteisön kautta. Esimerkiksi tv-ohjelmien tuottajat pyrkivät ohjelmillaan vaikuttamaan katsojien mielipiteisiin eli he koodaavat ohjelmiinsa sisään tiettyä maailmankuvaa edustavia mielipiteitä. Tuottajat eivät voi kuitenkaan vaikuttaa siihen, millä tavoin katsojat ohjelmia tulkitsevat eli koodaavat ulos. Katsojan tulkintaan vaikuttaa hänen sisäistämänsä kulttuuri eli tulkintayhteisö, johon hän kuuluu. (Hall Sulkusen 1998, 158-159 mukaan; ks. myös Alapuro 1988, 3-4.)²

Sosiokonstruktivistisessa ja sosiokulttuurisessa näkemyksessä lukijan tulkintaan katsotaan vaikuttavan paitsi yksilöllisten myös kontekstiin, lukutilanteeseen, ympäristöön, sosiaaliseen vuorovaikutukseen, kulttuuriin ja tavoitteisiin liittyvien odotuksien, arvostuksien, tietojen, kokemusten ja pyrkimysten. Nämä kaikki tulkintaan vaikuttavat seikat heijastuvat merkityksen rakentamisessa. Jos esimerkiksi samaa tekstiä luetaan työpäivän jälkeen "ajantappamis-lukemisena" tai työpaikalla, kokouksen alussa keskustelun virittämiseksi, paneudutaan siihen aivan eri tavoin. (Linnakylä 2000, 113.)

² Alapuro (1988, 3-4) esittää virkaanastujaisesityksessään kaksi esimerkkiä elokuvista, joita on tulkittu eri tavoin ranskalaisessa kuin suomalaisessa kulttuurissa. Mielestäni vuonna 1996 Suomessa ilmestynyt elokuva Independence Day on hyvä esimerkki elokuvasta, joka voimakkaasta Yhdysvaltoja ihailevasta sisään koodauksesta huolimatta koodataan ulos oletettavasti eri tavoin ympäri maailmaa.

2.2 Funktionaalinen lukutaito

Tekstien ymmärtäminen kuvataan nykyisin strategisina toimintoina, jotka liittyvät lukutilanteeseen, lukemisen tarkoitukseen ja tekstityyppeihin. Strategiset toiminnat sisältävät erilaisia ajattelutoimintoja, metakognitioita sekä kulttuurin ja lukemisen tarkoituksen suuntaamia tulkintoja. (Linnakylä ym. 2000, 7; Lundberg & Linnakylä 1992.) Lukutilanteita voidaan luokitella esimerkiksi arkielämään, opiskeluun, työhön ja vapaa-ajan toimintaan liittyviksi. Tätä näkökulmaa painottaen on määritelty funktionaalista eli toimivaa lukutaitoa. Se on jaettu viiteen eri osa-alueeseen. (Linnakylä ym. 2000, 7-8.)

1. *Ympäristöön ja arkitoimintoihin liittyvässä lukemisessa* on kyse jokapäiväisestä arkielämästä, liikkumisesta ja asioinnista. Kansalaisilta edellytetään muun muassa liikeyritysten logojen, ohjeiden, ilmoitusten ja tiedotteiden ymmärtämistä. Kansalaisilta edellytetään myös virallisten asiakirjojen, lomakkeiden ja kaavakkeiden käyttöä. Maailman kansainvälistyessä aletaan edellyttää myös monikielistä arkitoimintoihin liittyvää lukutaitoa.
2. *Sosiaalista ja yhteiskunnallista osallistumista tukeva lukeminen* liittyy sosiaalisten suhteiden ylläpitoon ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Arkipäivän sosiaalista lukemista ovat kirjeenvaihto ja sähköviestien lähettäminen. Olennaista yhteiskunnallisen osallistumisen kannalta on ajankohtaisten paikallisten ja maailmanlaajuisten uutisten seuraaminen sanomalehdistä. Se antaa myös eväitä jokapäiväiseen keskusteluun niin opiskelussa, työssä kuin vapaa-aikanakin.
3. Työtehtävien, työnhaun ja työssä kehittymisen yhteydessä voidaan puhua *ammattillisesta lukemisesta*. Lähes jokaisen työntekijän on luettava työssään monenlaisia tekstejä: suunnitelmia, muistioita, raportteja, työ- ja laiteselostuksia, tavaraluetteloita ja budjetteja. Lukeminen liittyy uudenlaisten työtehtävien opiskeluun, samoin työehtoihin tutustumiseen. Ammatillisen lukemisen luonne vaihtelee ammattialoittain.
4. *Opiskelulukeminen* voi liittyä nykyään sekä kouluun, työhön että vapaa-aikaan. Lukemista ja kirjoittamista käytetään keinona muistaa asioita. Teksteihin sisältyvää tietoa onkin tavallaan ihmiskunnan muistivarasto. Tiedon etsijä löytää tarvitsemansa, jos vain osaa etsiä oikeista paikoista.

5. *Vapaa-ajan viihdyttävä ja virkistävä lukeminen* voi olla mitä vain ihmiselle mielekästä lukemista: kaunokirjallisuutta, sarjakuvia tai tietotekstejä. Vapaa-ajan lukemisen kanssa kilpailevat muut vapaa-ajan viettotavat, kuten: urheilu, seurustelu, musiikin kuuntelu, verkkoviihde tai tv:n katselu. Itse tv:n katselukin tosin vaatii Suomessa sujuvaa lukutaitoa. (Linnakylä 2000, 8; Linnakylä 1995, 18; Goodman 1985, 813-840; Kadar-Fulöp 1985.)

Lukutaitoa on määritelty myös yleisemmin tiedonintressin näkökulmasta: taidollisena, käytännöllisenä ja emansipatorisena tiedonintressinä (vrt. Habermas: tekninen, hermeneuttinen ja emansipatorinen tiedonintressi). Tiedonkäsitykseltään taidollinen (*tekninen*) peruslukutaito ymmärretään kognitiivisena perustaitona, joka on luonteeltaan välineellinen ja jolla on melko pysyvät vaatimukset. Funktionaalinen eli toimiva (*hermeneuttinen*) luku- ja kirjoitustaito nähdään tiedonintressin kannalta laajempaan, aktiivisempaan sekä tietoja, taitoja että ympäristöön yhdistyvää toimintaa integroivana. Tällainen, tiedon intressiltään käytännöllinen lukutaito on kulttuurisidonnaista ja muuttuvaa. Sekä lukutaitoa, ympäristön vaatimuksia että yksilön kriittistä ajattelua yhdistävä luku- ja kirjoitustaito voidaan määritellä tiedonkäsityksen kannalta laajimpana yhteiskuntaa kriittisesti arvioivana ja yksilöä vapauttavana, *emansipatorisena* lukutaitona. (Linnakylä 1990, 4-6; Linnakylä 1995, 10-11; Habermas 1971.)

2.3 Lukutaidon määrittely tutkielmassani

Käyttämäni aineisto on kerätty toista kansainvälistä aikuisten lukutaitotutkimusta (SIALS = The Second International Adult Literacy Survey) varten. Tutkimuksessa lukutaitoa ei tarkasteltu perinteisesti mekaanisena lukemisen perustaitona, vaan *"yksilön taitona käyttää painettua informaatiota, jotta hän voi toimia aktiivisesti yhteiskunnassa, saavuttaa omia tavoitteitaan sekä laajentaa tietojaan ja mahdollisuuksiaan"* (Linnakylä ym. 2000, IX). Kyse on siis funktionaalisesta lukutaidosta eli siitä, kuinka hyvin aikuiset ymmärtävät ja käyttävät painettua sanaa ja kuvaa työelämässä ja arkipäivän muissa toiminnoissa. (Linnakylä ym. 2000, 2.) Määritelmästä löytyy myös emansipatorisia aineksia: lukutaidon avulla yksilön oletetaan pystyvän saavuttamaan omia tavoitteitaan. Lukutaitotutkimukseen ei sisällynyt verkkolukutaidon testausta. Kansallisesti arvioitiin kuitenkin tietotekniikan käyttöä, aktiivisuutta ja monipuolisuutta. Tietotekniikka-ulottuvuuden mukaan ottaminen mahdollistaa, informaatioyhteiskunnassa olennaisten, välineelliseksi pääomaksi nimeämäni kulttuuristen resurssien (tietokoneiden käyttö ja lukutaito) tarkastelun.

Tutkimuksessa lukutaitoa tarkastellaan kolmena osa-alueena, jotka on rakennettu tekstityypin ja sisällön mukaan (Linnakylä 2000, 13; Kirsch 1995, 27-53):

1. Tiedottavien, suorasanaisten arkipäivän tekstien ymmärtämistä ja käyttöä tarkastellaan **asiatekstien lukutaitona**. Asiatekstejä ovat esimerkiksi sanomalehtien uutiset.
2. **Dokumenttien käyttötaidoksi** kutsutaan arkielämässä yleisten ohjeiden, aikataulujen, lomakkeiden, karttojen, taulukoiden ynnä muiden sisältämän informaation löytämistä ja soveltamista. Dokumenttien käyttötaitoa voidaan mitata esimerkiksi työnhakulomakkeen täyttämistehtävällä.
3. **Kvantitatiivisen lukutaidon** alla tarkastellaan peruslaskutoimituksia soveltavaa taitoa, jota tarvitaan tehtäessä johtopäätöksiä teksteihin tai dokumentteihin sisältyvistä numerotiedoista. Kvantitatiivisen lukutaidon testaustehtäviin lukeutuu muun muassa pankkien lainaehtojen vertailu.

Vastaajien suoritukset lukutaidon eri osa-alueilla luokiteltiin viidelle tasolle, joiden tarkoitus on kuvata lukutehtävien edellyttämien ajatteluprosessien vaativuutta. Tasoja määriteltäessä otettiin huomioon tietoyhteiskunnan ja elinikäisen oppimisen lukutaidolle asettamat vaatimukset. Suoritus tasolle 1 jäävät aikuiset ovat perinteisessä mielessä lukutaitoisia eli hallitsevat mekaanisen perustaidon. He tunnistavat vain yksittäisiä tekstitietoja ja lukuja, ymmärtävät "sanatarkasti" helppoja tekstejä ja selviytyvät yksinkertaisista laskutehtävistä. Suoritus tasolle 2 sijoittuvat lukijat ymmärtävät sen sijaan tekstin pääsisällön, osaavat etsiä tekstitietoa, vertailla ja yhdistää sitä. He pystyvät myös suorittamaan tekstissä helposti esitettyjä yhteen- ja vähennyslaskuja. Mikäli ylletään suoritus tasolle 3, ei informaatioyhteiskunnan lukuvaatimuksista selviytymisessä ole vaikeuksia. Suoritus tason 3 lukijat ymmärtävät luettujen tekstien sisällöt ja osaavat tulkita niitä tilanteen mukaisesti. Ylimmille suoritus tasoille 4/5 sijoittuvat lukijat osaavat tulkita, valikoida ja arvioida kriittisesti erilaista tekstitietoa. He osaavat myös suorittaa laskutoimituksia erilaisten ongelmien ratkaisemiseksi. (Linnakylä ym. 2000, IX.) Lukutaitotutkimuksessa oli alunperin viisi luokkaa, mutta ylimmät tasot 4 ja 5 yhdistettiin tasoksi 4, joten käytän myös itse jatkossa vain neljää lukutaidon tasoa.

3. MATKALLA INFORMAATIOYHTEISKUNTAAN

3.1 Pysyvän muutoksen olotila

Muutosta modernista teollisesta yhteiskunnasta globalisoituvaan verkkoyhteiskuntaan kuvataan usein epävarmuuden paluulla yhteiskuntaan. Epävarmuudesta tulee ihmisen peruskokemus. Ongelmia luonnehtii selkeyden ja yksiselitteisten ratkaisujen väheneminen. (Rinne & Salmi 1998, 50-56.) Lukutaidolla onkin mielestäni yhä suurempi merkitys monimutkaisessa tietoviidakossa, kun asioita joudutaan selvittämään turvautuen keskenään ristiriitaiseen ja sekavaan informaatioon. Aikamme murroksessa teollisen yhteiskunnan järjestelmän perusteet pirstoutuvat: perinteiset siteet heikkenevät, yksilöiden tilanteet individualisoituvat ja lineaarinen elämä murtuu. (Rinne & Salmi 1998, 50-56.) Valtion rooli ihmiselämän yhtenäistämässä on heikentynyt. Esimerkkinä tästä on elämänvaiheiden "luonnollisen" järjestyksen muuttuminen. Elämän lineaarisen etenemisjärjestelmän lapsuudesta koulun kautta työelämään ja lopulta vanhuuteen korvaa vähitellen syklisempi rakenne, jolle on ominaista työn, koulutuksen ja perheen rajojen hämärtyminen. Sykliselle rakenteelle ovat ominaisia rooliristiriidat ja monenlaiset identiteetit. Sen lisäksi, että nainen on vaimo, äiti ja isoäiti, voi hän olla myös opiskelija. Koulutus ei ole enää sidottu vain lapsuuteen ja nuoruuteen, vaan "muuntautumiskykyiset" urat vaativat jatkuvaa kouluttautumista. (Lahn 2000, 48-56.).

Monet rakenteelliset muutokset, kuten globaalistuminen, muun kansainvälisen vuorovaikutuksen lisääntyminen ja teknologinen kehitys ovat muuttaneet maailmaa siten, että muutoksesta on tullut pysyvä olotila (Oppimisen ilo 1997, 24). Globalisaatiolla viitataan kasvavaan maiden väliseen taloudelliseen riippuvuuteen. Yhtenä merkittävimpänä tekijänä globalisaatio -prosessissa on teknologinen muutos. Teknologisella kehityksellä on vaikutuksia tuotantotapoihin, kulutusmalleihin ja talous-, informaatio- ja kommunikaatioteknologioiden rakenteisiin. Nämä asiat ovat olleet ratkaisevia tekijöitä siirryttäessä tietoon perustuvaan talouteen. (Literacy in the information age 2000, 1.) Teknologinen kehitys on muuttanut työelämän rakenteita ja työtehtäviä: yksinkertaiset työt ovat vähentyneet, sen sijaan tietointensiivinen työ on lisääntynyt (Linnakylä ym. 2000, 5). Muutoksen mukana ihmisiltä edellytetään jatkuvaa uusien asioiden ja tilanteiden hallinnan oppimista. Pätevyys muuttuu luonteeltaan uudistuvaksi. (Oppimisen ilo 1997, 24.)

Yleinen kehityssuunta on johtanut keskinäisriippuvuuden kasvamiseen. Etäisilläkin tapahtumilla ja toimijoilla on vaikutus ihmisten paikalliseen toimintaan.³ Yksilö joutuu pohtimaan toimintaansa maailmanlaajuisten seuraamusten valossa. Esimerkiksi sillä, mitä syön tai kenen valmistamia vaatteita käytän, on globaalit seuraamuksensa. Taloudellisella tasolla maailmanlaajuinen tuotanto on kasvanut voimakkaasti. Paremmiin keskinäistä riippuvuutta kuin tuotannon kasvua kuvaava maailmankauppa on kasvanut maailmanlaajuisista tuotantoa vielä voimakkaammin. (Giddens 1995, 85.)

3.2 Edistyksen dualistinen luonne

Uutta yhteiskuntaa luonnehtii aiempaa jyrkemmät paradoksit. Teknologian luonne suhteessa työhön on kaksijakoinen: teknologia luo mahdollisuuksia ja vaatimuksia suhteessa työvoiman uusiin taitoihin ja pätevyyksiin, toisaalta se samaan aikaan romuttaa monia vanhoja taitoja ja käyttömahdollisuuksia. Se luo uusia työpaikkoja, mutta samanaikaisesti vähentää työpaikkojen kokonaismäärää. (Rinne & Salmi 1998, 166-167.) Mikäli koulutussysteemi keskittyy pelkästään lapsiin ja nuoriin, seuraa siitä väistämättä vanhempien ihmisten tietojen ja taitojen vanheneminen ja näin ollen heidän osallistumisensa kilpailuun työmarkkinoilla hankaloituu.

Edistyksen luonne on dualistinen. Uhkana on syvenevä yhteiskunnan lohkoutuminen. Suuri osa ihmisistä saa tyytyä työttömyyteen tai alityöllisyyteen, sillä hyviä, korkean statuksen työpaikkoja on tarjolla vain harvoille. (Rinne & Salmi 1998, 166-167.) Nykyään keskustellaan esimerkiksi ikäsyrjinnästä työelämässä. Ikääntyvä aikuisväestö ei löydä yhtä helposti töitä kuin nuorempi ikäluokka, toisaalta työssä olevat haluavat aikaista varhaisemmin pois yhä kiivaampitahtisesta työelämästä. Rakenteiden tulisi olla sensitiivisempiä ikääntyvien tarpeille eli voitaisiin harkita luopumista esimerkiksi kiinteästä eläkeiästä. Toisaalta tärkeää olisi mahdollistaa ihmisten pysyminen työelämässä, heidän itse sitä halutessaan. Erittäin ajankohtaiseksi ongelma tulee viimeistään silloin kun suuret ikäluokat alkavat jäädä eläkkeelle (viimeistään 2010-2015) ja elätettävien määrä suhteessa työssäkäyviin lisääntyy. Kaikilla tulisi olla edellytykset ja mahdollisuudet työelämään osallistumiselle sitä halutessaan.

³ Esimerkiksi sekä syyskuuisella New Yorkin terroristi-iskulla että ensimmäisten BSE-tautia sairastavien nautojen löytämisellä oli maailmanlaajuisia vaikutuksia.

3.3 Muutokseen vastaaminen - elinikäinen oppiminen

Yhteiskunnallisten muutosten vauhti on herättänyt kysymyksen keinoista, joilla voitaisiin taata turvallisuus, talouskasvu ja hyvinvointi. Avaimena yhteiskunnallisen muutoksen hallitsemiseen ja monimutkaistuvassa maailmassa selviytymiseen on periaatetasolla lähes yksimielisesti nähty elinikäinen oppiminen. 1990-luvun puolivälin tienoilla on julkaistu paljon suunnitelmia ja suosituksia, joissa on puhuttu elinikäisen oppimisen puolesta. Ilmiönä elinikäinen oppiminen ei ole kuitenkaan uusi, sillä tähänkin asti oppimiskokemuksia on hankittu läpi elämän. Uudeksi ja ajankohtaiseksi sen tekee muuttunut tai ainakin muutokseen matkalla oleva yhteiskunta. Informaatioyhteiskunnassa valmius elinikäiseen oppimiseen saattaa muuttua jopa pakonomaiseksi haasteeksi. (Antikainen 1996, 294.) Elinikäisen oppimisen idea on hyvin yksinkertainen: ihmisen kyky oppia säilyy lähes hänen koko ikänsä ja selviytyäkseen hänen on opittava koko ikänsä. (Rinne & Salmi 1998, 134-135.) Härkösen (1997, 65) mukaan elinikäisen oppimisen käsite pyrkii tarkastelemaan oppimista kokonaisuutena sisältäen kaiken oppimisen esimerkiksi kotona, työpaikalla tai muissa oppimista edistävissä yhteyksissä. Silvennoinen (1998, 63) kuvaa käsitettä tapahtumana, jossa ihmiseen ikään kuin imeytyy ja kasautuu jatkuvasti monenlaisia tietoja, taitoja ja valmiuksia, joiden perusteella hän ajattelee, tulkitsee, asettaa tavoitteensa, suuntautuu, toimii, mukautuu, hyökkää ja puolustaa. Viimeisen määritelmän tavoin esitettynä käsite tulee lähelle Bourdieun *habituksen* käsitettä. Bourdieulaisittain ilmaistuna voidaankin sanoa, että elinikäisessä oppimisessa on kysymys toimijan ympäristön, aiempien kokemusten ja eteen tulevien tilanteiden jatkuvasta vuorovaikutuksesta, jossa ihmisen habitus kehkeytyy. Yhteiskunnallisina perusteluina elinikäiselle oppimiselle on käytetty periaatteita kansanvallasta, tasa-arvosta ja työelämän toiminnan takaamisesta. Yksilölliset perustelut ovat pohjautuneet näkemyksiin henkisten kehitysprosessien jatkumisesta läpi eliniän. (Tuomisto 1996, 52-53.)

Ideologian toteuttamiseksi on alettu etsiä käytännön ratkaisuja. Puhutaan kaiken oppimisen merkityksestä ja oppimisen tunnustusjärjestelmien luomisesta. Muodollisen koulutuksen piirissä tapahtuvan oppimisen sijaan korostetaan koulujen ulkopuolella, esimerkiksi työssä ja kotona tapahtuvaa epämuodollista oppimista. Painotetaan piileviä oppimiskokemuksia, ohjaamattomia ja tarkoituksettomiaakin prosesseja, jotka tapahtuvat virallisten instituutioiden ulkopuolella. Koulutukseen ja oppimiseen uskotaan itseisarvona ja sen ei nähdä olevan sitoutunut vain tutkintoihin ja todistuksiin. Oppimisoikeuden nähdään kuuluvan kaikille

sukupuolesta, iästä, rodusta, kansallisuudesta tai sosiaalisesta asemasta riippumatta. (OECD 1995 Rinteen & Salmen 1998, 142 mukaan.)

Ihanteena on kaikille kuuluva oppimisoikeus, mutta käytännössä tiedon ja oppimisen kumous, ideaalien oppimisympäristöjen "saatavuus" ei saavuta kaikkia vaan koskee hyvinvointivaltioiden tiettyjä eliittejä. Nykyajan yksilö joutuu pohtimaan monia valintoja koulutukseensa liittyen. Vaikka koulutuksen modernin valistusprojektin katsottiin vapauttavan ihmisen, nykyään kyse on enemmänkin siitä, että ihmiset ovat tuomittuja valitsemaan, tuomittuja yksilöllistymään, oppimaan ja kouluttautumaan läpi elämänsä. Ratkaisevaa yksilön kyvyssä suunnitella omaa elämäkertansa ovat heidän yhteiskunnalliset ja kulttuuriset lähtökohtansa ja niiden muokkaamaan habitukseen liittyvä erilainen kyky ja halu selviytyä jatkuvassa epävarmuudessa. (Rinne & Salmi 1998, 169; Beck 1992, 98.) Yksilöllistyneiden opiskelupolkujen seurauksena saattaakin olla oppimiskuilujen syveneminen eri alueiden ja ihmisryhmien välillä (Rinne & Salmi 1998, 169).

3.4 Elinikäisen oppimisen avain - monipuolinen lukutaito

Taloudellinen kasvu ja siihen liittyvät uudet kilpailukeinot perustuvat tiedon, osaamisen ja erityisesti jatkuvan oppimisen varaan, jossa monipuolisella lukutaidolla on perustavanlainen rooli. Yhteiskunnalle lukutaidolla on merkitystä väestön koulutettavuuden, työllistettävyyden ja talouden kehittymisen perustana. (Linnakylä ym. 2000, 5.) Mitä monipuolisempi ja tasa-arvoisempi tämä perusta on, sitä varmemmin se edistää koko kansakunnan kilpailukykyä ja kulttuurista rikkautta. Sillä on ehkäiseviä vaikutuksia myös väestön polarisoitumiseen ja joidenkin väestöryhmien syrjäytymiseen työelämästä, opiskelusta ja aktiivisesta yhteiskunnallisesta toiminnasta. (Linnakylä ym. 2000, 5; Tuijnman 1995, 21-26.)

Jatkuva koulutus uusiin työtehtäviin vaatii toimivan, kriittisen ja strategisen lukutaidon. Uusilla ammattialoilla jo ammatilliseen osaamiseen liittyy tiedonhankinnan, viestinnän, tiimi- ja yhteistyön, ongelmanratkaisun, verkostoitumisen, markkinoinnin sekä yhteiskuntasuhteiden hoitamisen taitoja. Kaikki nämä taidot edellyttävät monipuolista lukutaitoa. Perinteisimmillä ammattialoilla lukutaitovaatimukset ovat vähäisemmät. (Linnakylä ym. 2000, 9.) On hyvä huomioida se, etteivät kaikki työtehtävät ole muuttuneet samassa mittakaavassa. Esimerkiksi lääkäreiden työn sisältö on oletettavasti muuttunut vähemmän tietoyhteiskunnan vaatimusten

seurauksena kuin kirjastotyöntekijöiden tai tiedottajien. Teknologia on luonut myös aivan uudenlaisia työnkuvia (esim. www-sivujen suunnittelijat, keskustelukanavien ylläpitäjät).

Tietoverkot asettavat uusia haasteita lukutaidolle. Tänä päivänä lukemisen perustaitoihin voidaan liittää teknologian käyttötaidot sekä tietoverkoissa liikkumisen, tiedon etsimisen ja sähköisen kommunikaation valmiudet. Kirjoitettavan tekstin ohella on luettava kuvaa, dokumentteja, grafiikkaa, animaatiota ja ääntä. Myös tiedon pätevyyden ja luotettavuuden arviointi jää lukijalle. Ennenkin lukijalta on vaadittu kriittisyyttä suhteessa teksteihin, mutta tilanne verkkomaailmassa on raaempi: verkkoteksteissä on tieteellisen tiedon ohella muun muassa mainoksia, mielipiteitä ja jopa tekstejä, joiden avulla pyritään tietoiseen huijaukseen. Lukijalta vaaditaan yhä enemmän kriittisyyttä suhteessa tekstien todellisuuteen, totuudellisuuteen ja arvoihin. (Linnakylä ym. 2000, 9-10.)

3.5 Tutkimusongelman määrittäminen

Tutkimusongelmanani on kulttuuripääoman muodostumisen tarkasteleminen informaatioyhteiskunnassa, sen yhteys ja suhde lukutaitoon. Kulttuuripääoman jakautuminen kertoo omalta osaltaan yhteiskunnallisen tasa-arvon tilasta. Aineistooni ja taustateorioihini tukeutuen jaan kulttuuripääoman alalajeiksi: osallistuvaksi, koulutukselliseksi ja välineelliseksi pääomaksi. Erytishuomion pääomien sisällä kohdistan lukutaitoon. Tarkastelen ikääntyvää aikuisväestöämme, 46-65-vuotiaita. Tutkimusongelmani voi jakaa pieniksi tutkimustehtäviksi:

1. Miten kulttuuripääoma erottelee ikääntyviä aikuisia?
2. Minkälainen on perhetaustan ja koululaitoksen merkitys kulttuuripääoman ja yhteiskunnallisen tasa-arvon kannalta? Missä määrin kulttuuripääomaa uusinnetaan, missä määrin se on itse luotua?
3. Minkälainen on lukutaidon suhde ja yhteys kulttuuripääomaan?

Aikamme yhteiskuntaa kuvaamaan käytän käsitettä informaatioyhteiskunta. Sen ohella käytetään esimerkiksi tietoyhteiskunnan käsitettä. Arkikielessä tieto ja informaatio tarkoittavat lähes samaa. Jos eroa niiden välillä halutaan korostaa, painotetaan informaatio sanan merkitystä viestittynä tietona, kun taas tieto ei edellytä viestintää - ihmisellä on tai ei ole tietoa. (Karvonen 2000, 83.) Tietoyhteiskunnan käsitteen vaarana on esimerkiksi sen liian

kapea-alainen ymmärtäminen vain tietokoneyhteiskunnaksi (Niemelä 1998, 17). Tietoyhteiskunta käsitteen käyttö on mielestäni arveluttavaa myös siinä mielessä, että tietosanaan liittyy arvokas, "oikean" informaation leima. Todellisuudessa olemme kuitenkin päinvastoin keskenään kilpailevan ristiriitaisen informaation ympäröimiä. Eräiden näkemysten mukaan elämme sekä tieto- että informaatioyhteiskunnassa: maailma on kehittyneen informaatioteknologian läpäisemä, mutta samalla vaaditaan myös erikoistietämystä (Karvonen 2000, 107).

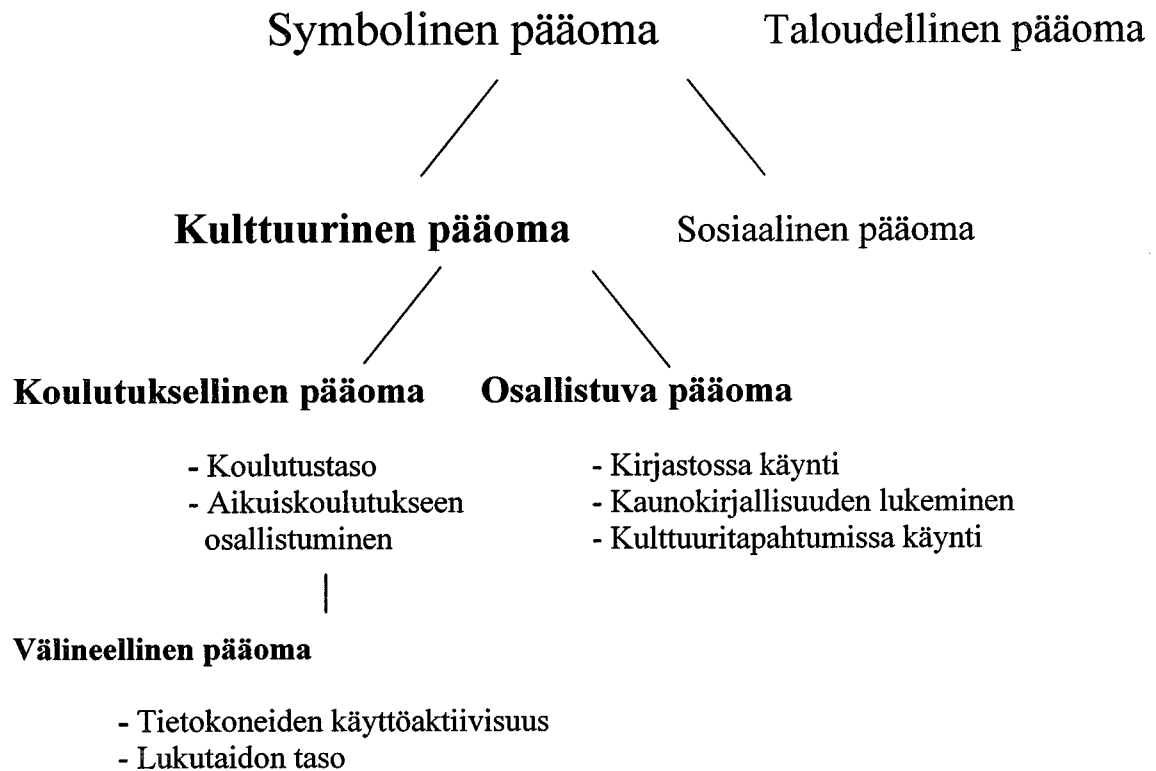
Teoreettisena viitekehyksenäni on Pierre Bourdieun kulttuurireproduktioteoria, jota käytän väljästi analyysini kehikkona. Aineiston asettamien rajojen vuoksi en tutki perinteisintä tai "aidointa" bourdieulaista laatueroihin perustuvaa, niin sanottua korkeakulttuuria koskevaa kulttuuripääomaa. Koska suomalaisessa kulttuurissa ei ole havaittu yhtä voimakkaita erottautumispyrkimyksiä makujen ja tyylin suhteen kuin Bourdieun kotimaassa Ranskassa, ei "laatuerojen" tutkiminen olekaan mielestäni olennaisinta. Esimerkiksi suomalaisten mielikirjoissa on vain pieniä eroja sosiaaliryhmittäin (Mäkelä 1985, 254).⁴ Tarkasteluni kohteena on määrällisiin eroihin perustuvat, osallistuvaksi kulttuuripääomaksi nimeämiäni toimintatavat.⁵ Osallistuvan kulttuuripääoman lisäksi tutkin koulutuksellista pääomaa ja ikään kuin sen alalajina informaatioyhteiskunnan vaatimuksiin pohjaavia, välineelliseksi pääomaksi nimeämiäni resursseja. (kuvio 1). Kulttuuripääoma, sen määrä ja laatu näkyy institutionaalisenä muotona koulutuksessa, ruumiillistuneena muotona se ohjaa yksilön makuja ja asenteita ja ilmenee sitä kautta kulttuurisissa toimintatavoissa (Alasuutari 1997, 4). Kulttuurireproduktioteorian mukaisesti tutkin, missä määrin kulttuuripääomaa uusinnetaan ja missä määrin se on ikään kuin itse luotua eli perhetaustan vaikutuksesta riippumatonta.

⁴ Pohtimisen arvoista on myös se, pyritäänkö esimerkiksi kulutuksen avulla erottautumaan nykyään enää niin paljon kuin ennen ja erityisesti onko kulutus enää niin sidoksissa sosioekonomiseen asemaan? Kulutus on yksilöllistynyt ja ihmisistä on tullut kulttuurin suhteen pikemminkin kaikkiruokaisia. (Hakamäki ja Rantamaa 2001.)

⁵ Tutkimuksessaan: yliopisto-opiskelijan kulttuuripääoma ja tulevaisuuteen suuntautuminen Kuittinen ja Minkkinen (1989) nimesivät yhden opiskelijoiden kulttuuripääomaa kuvaavista faktoreista "osallistuvan kulttuurituotteiden käytön" faktoriksi. Faktori koostui kirjojen lukemisesta ja kulttuuritapahtumissa ja elokuvissa käymisestä. Faktorin sisältö viittasi "keskiluokkaisempaan makuun" ja siinä painottui omaehtoisuus ja aktiivisuus kulttuuripääoman kasaamisessa.

KUVIO 1. Bourdieun pääoma-avaruus viitekehukseen sovellettuna

(Tarkasteluni kohteena ovat tummennetut käsitteet)

Oleennaista kulttuurireproduktioteoriassa on perhetaustan yhteys pääomien kasautumiseen. Teoria kuvaa valta-asemista käytävää kamppailua. Tätä kamppailua ja pelisääntöjen uudelleen muokkausta tapahtuu kulttuurin eri kentillä (taide, kulutus, työ, akateeminen maailma). Bourdieu kuvaa ranskalaista voimakkaasti luokka-orientoitunutta yhteiskuntaa, joten kulttuurireproduktioteoriaa ei voida suoraviivaisesti yleistää koskemaan tasa-arvoisempaa suomalaista tai mitään muutakaan kulttuuria. (Liljander 1996, 1-39.) Bourdieun käsitteistöä ei kuitenkaan tämän vuoksi kannata hylätä, sillä oikein ymmärrettynä se lisää ymmärrystä järjestelmästä kuin järjestelmästä (Bourdieu 1985, 105). Eräiden väittämien mukaan kulttuurireproduktiivisten käsitteiden selitysvoima saattaisi olla jopa lisääntymässä, sillä vaatimukset tehokkuudesta ovat alkaneet syrjäyttää tasa-arvotavoitteita koulutuspolitiikan kivijalkana (Liljander 1999, 122).

4. PIERRE BOURDIEU TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ

4.1 Sosiaalisen maailman kaksoiselämä

Bourdieuun tiedonsosiologian lähtökohtana on kenttien ja sosiaalisen maailman rakenteiden tulkitseminen kaksitahoisena. Sosiaalisen maailman rakenteet elävät "kaksoiselämää", ovat ikään kuin olemassa kaksi kertaa. Ensimmäisen asteen objektiivisuus⁶ liittyy subjektista riippumatta havaittavaan todellisuuteen, joka havainnollistuu materiaalistien resurssien sekä sosiaalisesti niukkojen hyödykkeiden ja arvojen hyödyntämismallien jakaantumisenä (pääoman lajit). Voidaan puhua objektivistisestä näkökulmasta. Sen sijaan toisen asteen järjestys näyttäytyy luokittelujärjestelminä, henkisinä ja ruumiillisina skeemoina, jotka ovat kentillä toimivien agenttien, käyttäytymisen, ajattelun, tunteiden ja arvostusten symbolisia malleja. Ensimmäisen tason analysoiminen edellyttää yhteiskunnan positivistista tarkastelua, ikään kuin yhteiskunnan tarkastelua ulkopuolelta objektiivisena rakenteena riippumatta ihmisten representaatioista. Toista tasoa analysoitaessa yhteiskuntaa tarkastellaan subjektivistista tai konstruktivistista lähtökohtaa edellyttäen eli yhteiskunta nähdään valppaiden yksilöiden tekemien päätösten, toimenpiteiden ja havaintojen tuotteena. Subjektivistisessa mikrotason analyysissä korostuvat toimijoiden asioille antamat merkitykset. Analyysi edellyttää hermeneuttisia, kvalitatiivisia tarkastelunäkökulmia. (Wacquant 1995, 26-29.)

Kummallakin näkökulmalla on ongelmansa. Ensimmäisen asteen järjestyksen vaarana on esittää malli todellisuutena eli esineellistä konstruoimansa rakenteet autonomisina entiteetteinä, jotka kykenevät toimimaan historiallisten toimijoiden tavoin. Toisen asteen järjestyksen heikkoutena on sen kykenemättömyys selittää rakenteiden elinvoimaisuutta tai sitä, minkä vuoksi jotkut objektiiviset muodostumat säilyvät, kun toisten olemassaolo kyseenalaistetaan. Jotta päästäisiin kokonaisvaltaiseen yhteiskuntatieteen tutkimiseen, on luovuttava virheellisistä vastakkainasetteluista (subjektivismi - objektivismi, toimijat - rakenteet, strukturalismi - konstruktivismi). (Wacquant 1995, 27-30.) Bourdieu yhdistääkin analyysitavassaan näennäisesti toisilleen vastakkaiset lähestymistavat. Tällaista lähestymistapojen yhteenkietoumaa kutsutaan sosiaalisesti *prakseologiaksi*. Kyseisen

⁶ Jatkossa käytän objektiivisuuden tilalla sanaa järjestys, lähinnä välttääkseni objektiivisuuden ja objektivismin sekoittumisen keskenään.

lähestymistavan mukaan analyysi tulisi aloittaa pyrkimällä eroon arkielämäämme jäsentävistä representaatioista.⁷ Sen jälkeen strukturalististen linssien läpi tarkastellen voidaan havaita objektiiviset rakenteet (esim. työmarkkinoiden lait). Tämän jälkeen huomioidaan kentällä toimivien agenttien välittömät, eletyt kokemukset (esim. miten yksilöt kokevat työttömyyden), jotta voidaan eritellä toimijoiden havaitsemis- ja arvostuskategorioita (dispositiot), jotka vaikuttavat sisältäpäin heidän toimintaansa. (Wacquant 1995, 30-31.) Bourdieu pyrkii konstruoimaan oman teoreettisen näkökulmansa tutkittaviin asioihin erilaisista vastakohtaisuuksista, jotka mahdollistavat tutkimuskohteen eri puolien kuvaamisen. Vastakohtaisuuksien asettaminen voi olla tieteellisesti hedelmällistä, jos samalla pyritään mahdollisuuteen ylittää ne. (Bourdieu 1983, 320-321.)

4.2 Vastaus kausaalisuuden ongelmaan

Pierre Bourdieun merkitys survey-tutkimuksen paradigman ravistelijana ja uudistajana on jäänyt vaille suurempaa huomiota. Hänen mielestään lomaketutkimusta tehtäessä ei ole pakko selittää yksilöiden asenteita ja käyttäytymistä (amerikkalaisen survey-analyysin paradigman tyyliin), kausaalisen mallin mukaan heidän pysyvimmillä ominaisuuksillaan kuten iällä, sukupuolella, sosioekonomisella asemalla tai koulutustasolla. Teoksessaan *Distinction* (1984) Bourdieu tarkasteleekin väestöryhmien välisiä sosiaalisia eroja sosiologialle totunnaiselle tyylille vastakkaisesta suunnasta. Taustamuuttujia ei oteta annettuina sosio-ekonomisina muuttujina, joilla selitettäisiin elämäntapojen ja asenteiden eroja kausaalisesti, vaan tilastollisia yhteyksiä tarkastellaan merkitysyhteyksinä. Tutkimalla näitä merkitysyhteyksiä on mahdollista saada käsitys eri väestöryhmien habituksista, ihmisten arkielämää jäsentävistä ajatus- ja toimintamalleista. Moderneissa yhteiskunnissa monet elämäntavat näyttävät "selittyvän" kategorioilla "yhteiskuntaluokka" tai "sosioekonominen asema", joten voidaankin puhua "luokkahabituksista". Nyky-yhteiskunnassa on vakiintuneena tapana viitata näillä

⁷ Yleisestikin tutkimuksen ihanteena on se, että tutkija tiedostaa omat lähtökohtansa ja roolinsa kulttuurisena tuottajana. Tähän tulee pyrkiä, mutta käytännössä olemme aina jossain määrin kiinni arkielämän representaatioissa. Verrattuna yleiseen refleksiivisyyden käsitteeseen Bourdieulle ominaisessa refleksiivisyydessä korostuu sosiologian objektivoivan katseen problematisointi - teoria intellektuelleista vallan välineinä. (Wacquant 1995, 58-61.)

"luokkakategorioilla" tiettyyn habitukseen, joten "yhteiskuntaluokka" saa kausaalisen selitysvoimansa ajatus- ja toimintamalleja suuntaavista habituksista.⁸ (Alasuutari 1997, 3-5.)

Bourdieu lähtee näkökulmasta, jossa sosiologisten taustamuuttujien "metafyysikka", niiden itsestään selvänä esitetty kausaalinen selitysvoima voidaan ottaa reflektion kohteeksi eli pyritään ymmärrettävästi selittämään, mistä muuttujien välinen yhteys johtuu. (Alasuutari 1997, 4.) Bourdieu korostaa, että päinvastoin kuin hermeneuttisessa perinteessä ymmärtäminen ja selittäminen on hänelle sama asia: jos ymmärtää, voi myös selittää, osoittaa syyt ja seuraukset (Roos 1996, 147).

Bourdieuolaisen tutkimuksen perusideana on saada yksilöiden asenteita, käyttäytymistä, makuja ja mieltymyksiä tarkastelemalla kuva siitä habituksesta, joka on jonkun yksilön ominaisuutta kuvaavan muuttujan kausaalisen selitysvoiman takana. Tällaisen dekonstruktion kohteena olevista taustamuuttujista keskeisin Bourdieulle on koulutus ja kysymys siitä, mistä sen metafyysinen kausaalinen selitysvoima tulee. Tuloksenaan hän on konstruoinut ruumiillistuneen kulttuuripääoman käsitteen, jolla hän selittää koulutustasoa kuvaavan muuttujan kausaalisen vaikutuksen. Kouluttautuessaan yksilö "kerää" kulttuuripääomaa, mutta tietoja, taitoja ja makumieltymyksiä peritään myös lapsuudenkodista. Siksi kulttuuripääomaa ei voi suoraan samastaa koulutustasoon, vaan koulutus on institutionalisoituneena pääomana yksi sen elementti. Koulutuksella ei selitetä kausaalisesti yksilön tapoja tai asenteita, vaan koulutustason korrelointi ihmisten elämäntapojen kanssa tulee ymmärrettäväksi luokka-asemaan yhteydessä olevaa habitusta ilmentävän ruumiillistuneen kulttuuripääoman avulla. Analyysin keskeisenä tehtävänä on konstruoida yksilön asenteita ja käyttäytymistä kuvaavista muuttujista kuva siitä, minkälainen merkitys kouluttautumisella ja muilla sosialisointitavoilla jossakin yhteiskunnassa yksilön elämäntapojen ja yhteiskunnallisen aseman muodostumisen kannalta on. (Alasuutari 1997, 4-5.) Yhtenä tutkimustehtävistäni onkin selvittää, minkälainen merkitys 46-65 -vuotiaiden koulutustasolla ja vanhempien koulutustaustalla on Suomessa kulttuuristen toimintatapojen ja yhteiskunnallisen tasa-arvon kannalta.

⁸ Kiinnostavaa olisi pohtia, kuinka paljon tällaiset luokkahabitukset nyky-yhteiskunnassa enää "selittävät" ihmisten toimintaa. Tuntuu, että ihmisten käyttäytyminen ei ole sidoksissa enää yhtä paljon luokkaan tai kerrostumaan kuin ennen, vaan ihmisiä jakavat pikemminkin ideologiat (kestävä kehitys, veganismi, perhearvot jne.).

4.3 Bourdieun teorian avainkäsitteet

4.3.1 Kenttä

Yksi Bourdieun pääkäsitteistä on kenttä, jota hän käyttää analysoidessaan ihmisten sosiaalista ja yhteiskunnallista toimintaa. Kenttä on mikä tahansa suhteellisen itsenäinen sosiaalisen toiminnan alue, jossa kamppaillaan tietyistä resursseista ja pääsystä niihin. Kenttien määrittäminen tapahtuu kentällä tavoiteltavien panosten tai sijoitusten kautta. Esimerkkinä kentästä voisi olla koulutus tai työmarkkinat, joilla ihmiset taistelevat jostakin, joka on pelissä (arvosanoista ja työpaikoista). Kenttä muodostuu sosiaalisen tai kulttuurisen toiminnan alueilla mukana olevista toimijoista ja organisaatioista ja sen oppi (= "doksia") kertoo siitä, mikä kentällä on arvokasta. Kentälle ominainen pääoman muoto muodostuu arvoista, joista kentällä kilpaillaan. Jokaisella kentällä muodostuu pääoman laatu, joka on juuri sillä kentällä arvokasta. (Bourdieu 1985, 105-110; Kuittinen ja Minkkinen 1989, 16.)

Tulokkaalla on kaksi keinoa päästä kentälle; joko hän hyväksyy kentän doksan tai tuo itse uusia vallankumouksellisia näkemyksiä pyrkien horjuttamaan kentän rakennetta. Kentän toiminnan edellytyksenä ovat panokset ja ihmiset, jotka ovat valmiita pelaamaan peliä. Pelaajien on myös tunnettava pelin ja panosten immanentit lait. (Bourdieu 1985, 105-106.) Valmius kentällä käytävään peliin kytkeytyy yksilön aikaisemmassa toimintaympäristössä läsnä olleen taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman määrään ja laatuun. Yksilö on omaksunut tietyille yhteiskuntakerrostumalle tyypilliset suhtautumistavat ja valmiudet, joista on rakentunut hänen toimintaansa ohjaava kehys: "habitus". (Liljander 1996, 36; Broady 1990, 171-269.)

4.3.2 Habitus

Roos on määritellyt Bourdieun habituksen käsitteen lyhyesti: "Habitus on asenteiden ja suhtautumistapojen (=dispositioiden) sisäistetty järjestelmä" (Roos 1985, 11). Yksilöt "hankkivat" habituksensa, dispositioiden systeemin, erilaisissa ympäristöissä (mm. koti ja koulu). Habitus muodostuu tietyille sosiaaliryhmälle yhteisistä elinolosuhteista ja sen muodostumisessa on ominaista jatkuvuus. Muodostuttuaan se ei ole kuitenkaan staattinen järjestelmä vaan dispositiot ovat muunneltavissa. Habitus ei ole pelkkä sisäinen ominaisuus sinänsä, vaan käytännön toimintojen strukturoija. Bourdieu puhuu mieluummin agenteista

kuin subjekteista, sillä subjekti -sanankäyttö viittaa hänen mielestään liiaksi tiukkaan subjektivismiin, (käsitykseen siitä, että ihmisen tietoisuus ja toiminta määräytyy pelkästään yksilön sisäisistä tarpeista). (Kuittinen & Minkkinen 1989, 23-24; Bourdieu 1984, 170-172; Bourdieu 1977, 78-82.)

Habituksen muotoutumisessa suuri rooli on perheellä ja lähiympäristöllä. Myöhemmissä elämänvaiheissa habitukseen vaikuttavat materiaaliset ja sosiaaliset olot. Rakenteet eivät kuitenkaan determinoi suoraan toimintaa, vaan välittäjänä toimii habitus.⁹ Yksilön ja ympäristön dialektisen tarkastelun mahdollistamiseksi pitäisi huomioida myös historiallisuus, tätä objektivismi ei kuitenkaan tee. Ryhmien erilaiset materiaaliset ja sosiaaliset olosuhteet muodostavat erilaisen habituksen; tätä kautta tulevat ymmärretyiksi ryhmien erilainen suhtautuminen esimerkiksi kulttuurin eri ilmenemismuotoihin. (Kuittinen & Minkkinen 1989, 25-27; Bourdieu 1984, 257-294.)

Habituksen käsite juontaa juurensa primaarisosialisaatioon ja sen lähikäsitteenä voidaankin pitää sosialisaatiota. Ero Bourdieun habituksen käsitteessä verrattuna sosialisaation käsitteeseen on se, ettei Bourdieu usko normien sisäistämiseen. Ihmiset eivät ole hänen mielestään normien tai rakenteiden "kantajia". Kysymys on siitä, miten sosiaaliset normit ja roolit ilmenevät yksilössä. Tätä ilmenemistä hän kuvaa termin ruumiillistuma avulla. Elämä tietyissä oloissa on luontevaa, koska yksilöt ruumiineen ja sieluineen ovat muovautuneet samoissa sosiaalisissa olosuhteissa. (Kuittinen & Minkkinen 1989, 25; Bourdieu 1984, 172-175.)

4.3.3 Pääoman lajit

Bourdieuun pääomien päätyypit ovat taloudellinen ja symbolinen pääoma. Bourdieun mielenkiinto ei kohdistu taloudelliseen pääomaan, vaan päähuomion hänen tutkimuksissaan saa symbolisen pääoman alalaji - kulttuurinen pääoma. Lisäksi on vielä sosiaalista pääomaa.¹⁰

⁹ Juuri habituksen käsitteensä avulla Bourdieu pyrkii ylittämään subjektivismiin ja objektivismin välisen kuilun.

¹⁰ Mäkelän (1994, 256) mukaan Bourdieun pääoman pääajit ovat taloudellinen ja symbolinen pääoma ja symbolisen pääoman alalajeja ovat sekä kulttuurinen että **sosiaalinen pääoma**. Broady (1990, 177) päinvastoin varoittaa laskemasta sosiaalista pääomaa symbolisen pääoman alalajiksi, sillä sen erottaa muista pääoman lajeista se, ettei se varastoidu materiaalisissa mahdollisuuksissa/ varoissa/ voimissa tai instituutioissa, teorioissa ja teksteissä, tutkimuksissa ja titeleissä. Käyttämäni jaottelun (ks. myös kuvio 1.) lisäksi käytetään jaottelua, jonka mukaan symbolinen pääoma voi olla mitä pääoman lajia tahansa, myös taloudellista pääomaa. Symboliseksi pääomaksi tietyllä kentällä pääoman tekee se, että se on yleisesti hyväksyttyä/legitiimiä.

Bourdieuille pääoma on ensisijaisesti ominaisuus ja voimavara. Pääoma muodostuu kullakin kentällä tunnustetuista asioista. Se voi olla jotain arvokasta (esim. kirja tai elokuva, jonka vain harvat ovat lukeneet) tai kenttäkilpailussa käyttökelpoisin materiaali (raha, ajankohtaisimmat teoriat). Pääoman muodot ovat ihmisen eri ominaisuuksia, esimerkiksi: taloudellinen pääoma omaisuutta, tuloja, virka-asemia; kulttuurinen pääoma oppiarvoja ja tietoja; sosiaalinen pääoma sitä, millaisia suhteita henkilöllä on ja kuinka hyvin hän osaa käyttäytyä kussakin tilanteessa. Sosiaalista pääomaa on myös sosiaalinen kompetenssi, josta on hyötyä toimittaessa tietyillä sosiaalisilla kentillä.¹¹ Symbolisen pääoman koostumus vaihtelee kentän mukaan. Pääomat saadaan osittain perheen kautta, mutta osittain ne hankitaan kentällä toimittaessa. (Roos, 1985, 12; Broady 1990, 171-179.)

Kulttuuripääomalla on kolme olomuotoa: ruumiillistunut (sisältäpäin yksilön toimintaa suuntaava dispositioiden järjestelmä), objektivoitunut (esim. maalaukset ja tekstit) ja institutionaalistunut (esim. oppiarvot) (Roos 1985, 12; Liljander 1999, 110-111). Tarkasteluni ulkopuolelle jää objektivoitunut kulttuuripääoma. Ero institutionalisoituneen ja ruumiillistuneen kulttuuripääoman välillä voidaan tehdä vain keinotekoisesti, sillä esimerkiksi tietyn oppiarvon saavuttaminen edellyttää, että kulttuurikompetenssit ovat ruumiillistuneet. (Kuittinen & Minkkinen 1989, 35; Bourdieu 1974, 353.)

Kulttuuripääoman hankkiminen on monimutkaisen ja pitkän prosessin tulos. Vaikka kulttuuripääoman perustaan vaikuttavat perhekasvatus ja sosialisatio, sen "kerääminen" vaatii myös aktiivisuutta eli osallistumista kulttuurin kentällä käytävään taisteluun. Sosiaalinen tausta ei determinoikaan suoraan käytäntöjä ja asenteita: myös yhteiskunnan muutos voi muuttaa dispositioiden merkitystä huomattavasti. Tästä on hyvänä esimerkkinä informaatioyhteiskunnan työntekijöiltään vaatimat uudet kvalifikaatiot. (Kuittinen ja Minkkinen 1989, 43; Bourdieu & Passeron 1977, 88; Bourdieu 1984, 22-25.) Bourdieu liittää kulttuuripääoman käsitteen teoriaansa käytännön toiminnasta, joka on osin tietoista, osin esitietoista. Kun ihmiset toimivat eri kentillä ja keräävät kyseisten kenttien arvokkaimpia pääomia, kyse ei ole Bourdieun mukaan tietoisesta hyödyn tavoittelusta. Erilaisten pääomien

¹¹ Mielestäni sosiaalista kompetenssia voidaan verrata lukutaitoon siinä mielessä, että kumpaakin yhdistää tarkoitus hallita tilanteita: hyvän lukutaidon avulla voi päästä tietyissä sosiaalisissa tilanteissa esiin samoin kuin sosiaalisen kompetenssin avulla. Eli tämä puoltaisi lukutaidon luonnetta (kulttuurisena) pääomana.

kerääminen on alitajuista, jo lapsuudessa omaksuttujen ajatus- ja toimintatapojen ohjaamaa toimintaa. Näin se näyttäytyy yksilölle itselleen hyvän ja mielekkään elämän toteuttamisena.

Kulttuuripääoman keräämisen kannalta keskeisin instituutio on koulu. Institutionaalista kulttuuripääomaansa vastaan yksilö voi lunastaa muita pääomanlajeja. (Alasuutari 1997, 5.) Myös Risto Rinteen (1989) mukaan keskeinen kulttuurisen pääoman indikaattori on koulutus. Koulutuksen on havaittu olevan yhteydessä voimakkaasti sosiaaliseen kiertoon: koulutuksen myötä tulevien tutkintojen ja todistusten kautta yksilölle avautuu mahdollisuuksia elämänuransa toteuttamiseen. (Rinne 1989, 124-125.)

4.4 Miten koululaitos edesauttaa kulttuuripääoman jakautumisen uusintamista?

Koululaitokselle ominainen logiikka ja perhestrategiat ovat suhteessa keskenään ja vaikuttavat kulttuuripääoman jakautumisen rakenteen uusintamiseen. Uusintamisstrategioiden alkuperä on siinä, että perheet pyrkivät säilyttämään kaiken valtansa ja etuoikeutensa. Ne sijoittavat koulutukseen sitä enemmän mitä tärkeämpi niiden kulttuuripääoma on ja mitä suurempi sen painoarvo on taloudelliseen pääomaan verrattuna. (Bourdieu 1998, 30.)

Kun yhtäältä kulttuuripääomaltaan rikkaat perheet sijoittavat koulutukseen, toisaalta myös koulutusjärjestelmä suosii kulttuuripääomaltaan rikkaista taustoista tulleita yksilöitä. Koulumenestyksen nähdään johtuvan opiskelijan sisäisistä ominaisuuksista, vaikka todellisuudessa erot koulusaavutuksissa heijastavat tietyn luokan hallitsevaa asemaa toisiin nähden. Koulujärjestelmä arvostaa ja palkitsee "oikeata" habitusta. (Kuittinen ja Minkkinen 1989, 35; Bourdieu 1974, 346 ja 353.) Bourdieulaisten ajatusmaailman mukaan parhaimmassa asemassa koulumaailmassa ovat ne, jotka ovat jo varhaislapsuudessaan sisäistäneet eliitin arvomaailman osaksi omaa elämäntapaansa. Koulutuksessa tapahtuvan valikoitumisen selittäjänä voikin toimia koululaitoksen sisäisten kulttuureiden yhteentörmäys. Kitka syntyy, kun kentän positiot (statusasemat) ja yksilölliset dispositiot törmäävät toisiinsa. (Liljander 1996, 37; Bourdieu 1974, 32-46.)

Pierre Bourdieu vertaa koulun uusintamismekanismien toimintaa ydinfysiikko Maxwellin esittämän pahlaisen toimintaan. Esimerkki on mielestäni erittäin kuvaava. Maxwell käytti esimerkkiä pahlaisesta yrittäessään selittää, miten termodynamiikan toisen lain voisi kumota. Pahlainen lajittelee eteensä saapuvista enemmän tai vähemmän lämpimistä, enemmän tai

vähemmän nopeista hiukkasista kaikkein nopeimmat yhdelle vastaanottajalle ja hitaimmat toiselle. Nopeimpien hiukkasten joukossa lämpötila nousee, hitaimpien joukossa laskee. Näin paholainen ylläpitää eroa, jolla olisi muuten taipumus hävitä. Maxwellin paholaisen tapaan koulujärjestelmä ylläpitää järjestystä eli pitää kulttuuripääoman suhteen epätasa-arvoiset oppilaat etäällä toisistaan. (Bourdieu 1998, 31.) Bourdieun oletuksien mukaan pääomapotentialinsa suhteen alemmista yhteiskuntaluokista lähtöisin olevat eivät ole samalla lähtöviivalla ylempien yhteiskuntaluokkien jälkeläisten kanssa. Heidän on ponnisteltava kaikkensa saavuttaakseen jotain sellaista, mikä ylempien yhteiskuntaluokkien perillisille näyttää lankeavan kuin itsestään. (Liljander 1996, 97.)

5. AINEISTO

5.1 SIALS - Kansainvälisen aikuisten lukutaidon arvioinnin toinen vaihe

Suomessa koko aikuisväestön lukutaidon testaus toteutettiin ensimmäisen kerran vuosien 1997-2000 aikana, kun Suomi oli mukana Kansainvälisen lukutaitotutkimuksen toisessa vaiheessa. Itse aineisto kerättiin Suomessa keväällä 1998. Tutkimuksen toista vaihetta kutsutaan kansainvälisesti nimellä The Second International Adult Literacy Survey (SIALS). Tutkimuksen ensimmäinen vaihe The International Adult Literacy Survey (IALS) oli toteutettu jo vuosina 1994 ja 1997. Tutkimusaineisto mahdollistaa työikäisen aikuisväestön eli 16-65-vuotiaiden kansallisen ja kansainvälisen lukutaitoprofiilien vertailun yhteensä 20 maassa. Ensimmäiseen vaiheeseen osallistuneet maat olivat: Alankomaat, Australia, Belgia (flaami), Irlanti, Iso-Britannia, Kanada, Puola, Ruotsi, Saksa, Sveitsi (saksa, ranska), Uusi-Seelanti ja Yhdysvallat. Toiseen vaiheeseen Suomen lisäksi osallistuivat: Chile, Italia, Norja, Slovenia, Sveitsi (italia), Tanska, Tsekki ja Unkari. (Linnakylä ym. 2000, 1.) Käytän tutkimuksessani vain suomalaisia koskevaa aineistoa.

5.2 Perusjoukko

Perusjoukon ulkopuolelle suljettiin ruotsinkielinen väestö, pysyvästi laitoksessa olevat henkilöt ja henkilöt, joita oli jostain syystä mahdoton tavoittaa (esim. henkilöt, joista ei tiedetty edes tilapäistä osoitetta). Perusjoukon ulkopuolelle rajattiin näin Suomessa asuvasta 16-65 -vuotiaista kuusi prosenttia. (Linnakylä ym. 2000, 153.)

Tiedot Suomessa kerättiin käyntihaastatteluilla ja niiden yhteydessä suoritettulla lukutaidon arvioinnilla. Yhteensä tietoja keräsi 135 Tilastokeskuksen haastattelijaa, joiden keskimääräinen haastattelukokemus oli 13 vuotta. (Linnakylä ym. 2000, 159.)

5.3 Otot ja kadon syyt

Otos kerättiin Suomessa väestön keskusrekisteristä. Poimintakehikko järjestettiin kotipaikkatunnuksen ja iän mukaan ja otos poimittiin systemaattista otantaa käyttäen. Otannan koko oli 4250 henkilöä. Tutkimuksen *ylipeittoon* laskettiin kuolleiksi ilmoitetut,

pysyvästi laitoksessa olevat sekä henkilöt, joita oli jostain syystä mahdoton tavoittaa. Näitä henkilöitä oli yhteensä 20, joten tutkimuksen netto-otos oli 4230. Kaiken kaikkiaan 2928 henkilöä (69% otoksesta) osallistui haastatteluun ja lukutaidon testaukseen. (Linnakylä ym. 2000, 154.)

Parhaiten tutkimukseen saatiin mukaan nuoret ja koulutetut ihmiset. Katotapauksista 79 prosenttia johtui kieltäytymisestä ja 18 prosenttia siitä, ettei henkilöitä tavoitettu. Miehiä oli vaikeampi tavoittaa kuin naisia, mutta naisista taas suhteellisesti suurempi osuus oli kieltäytyjiä. Nuorimmassa ikäryhmässä (16-25 -vuotiaat) kadon perusteena oli muita ryhmiä yleisemmin tavoittamattomuus. Tavoittamattomuus oli yleisempää Etelä- Suomessa ja kaupungeissa asuvien joukossa. (Linnakylä ym. 2000, 157.) Vastauskadon aiheuttamaa aineiston vinoumaa on korjattu Suomen tuloksien raportoinnissa painokertoimilla. Näin voidaan tulokset yleistää koko perusjoukkoon. Itse en painokertoimia käytä.

5.4. Aineiston kuvailu

5.4.1 Aineiston sukupuolijakaumat

Sukupuoli	N	%
Mies	528	51,5
Nainen	500	48,5
Yhteensä	1028	100

Taulukko 1. Sukupuolen jakaumat (46-65-vuotiaat) aineistossa

Aineistoni vanhimmissa ikäluokissa (46-65-vuotiaat) on hieman enemmän miehiä kuin naisia (taulukko 1.). Tarkasteltaessa väestön ikäjakaumia sukupuolten luokissa, huomataan, että tilanne perusjoukossa on päinvastainen: nuorissa ikäluokissa on vähemmän naisia kuin miehiä ja vanhimmassa ikäryhmässä naisia on päinvastoin enemmän kuin miehiä (vrt. taulukot 2. ja 3.). Sukupuolten väliset ikäluokkien frekvenssierot selittyvät sillä, että poikalapsia syntyy tyttölapsia enemmän, mutta toisaalta pojat ja miehet ovat naisia tapaturma-alttiimpia ja elävät keskimääräisesti lyhempään.

Sukupuoli		Mies %	Nainen %	Yhteensä %
Ikä	16-25	18,9	18,4	18,7
	26-35	21,2	20,7	20,9
	36-45	23,3	22,9	23,0
	46-55	22,2	22,2	22,2
	56-65	14,1	15,9	15,2
Yhteensä		100	100	100

Taulukko 2. Sukupuolen jakaumat ikäluokittain perusjoukossa (Linnakylä ym. 2000, 153.)

Sukupuoli		Mies %	Nainen %	Yhteensä
Ikä	16-25	303	305	608
		20,3%	21,3%	21%
	26-35	304	309	613
		20,4%	21,5%	21%
	36-45	358	321	679
	24,0%	22,4%	23%	
46-55	316	292	608	
	21,2%	20,3%	21%	
56-65	212	208	420	
	14,2%	14,5%	14%	
Yhteensä		1493	1435	2928
		100%	100%	100%

Taulukko 3. Sukupuolen jakaumat ikäluokittain aineistossa

5.4.2 Asuinpaikka - maaseutu vai kaupunki?

Asuinympäristö luokiteltiin maaseutu- ja kaupunkiympäristöksi määrittelemällä ne kunnat kaupungeiksi, joissa vähintään 90 prosenttia asukkaista asuu taajamissa tai suurimman taajaman asukasluku oli vähintään 15 000. Näiden kriteerien ulkopuolelle jäivät kunnat luokiteltiin maaseudeksi. (Linnakylä ym. 2000, 35.)

Asuinpaikka	N	%
Maaseutu	466	45
Kaupunki	562	55
Yhteensä	1028	100

Taulukko 4. Asuinpaikka

Ikääntyvistä suomalaisista vajaa puolet asuu maaseudulla, loput kaupungeissa (taulukko 4). Tarkasteltaessa asuinpaikkaa sukupuolten luokissa huomataan, että suhteellisesti suurempi osa naisista asuu kaupungissa kuin maaseudulla miehiin verrattuna (taulukko 5.).

Sukupuoli	Mies	Nainen	Yhteensä
Maaseutu	254 48%	212 42%	466 45%
Kaupunki	274 52%	288 58%	562 55%
Yhteensä	528 100%	500 100%	1028 100%

Taulukko 5. Ikääntyvien asuinpaikka sukupuolen luokissa

5.4.3 Koulutustaso

Koulutustaso on määritelty käyttäen kansainvälistä koulutusluokitusta (ISCED, Koulutusluokitus 1995 Linnakylän ym. 2000, 31 mukaan). Kansainvälinen koulutusluokitus perustuu seuraavanlaiseen luokitteluun:

Perusaste:

ISCED 1 = peruskoulun ala-aste tai vastaava (luokat 1-6)

ISCED 2 = peruskoulun yläaste tai vastaava (luokat 7-9 ja 10)¹²

Keskiaste:

ISCED 3 = lukio; ammatillisten oppilaitosten alle 4-vuotiset opintolinjat

Korkea-aste

ISCED 5 = ammatillisten oppilaitosten vähintään 4-vuotiset opintolinjat

ISCED 6 = ammattikorkeakoulututkinnot; alemmat ja ylemmät korkeakoulututkinnot; ammatilliset korkea-asteen tutkinnot

ISCED 7 = lisensiaatin ja tohtorin tutkinnot

(Linnakylä ym. 2000, 73.)

¹² Ikääntyvien aikuisten joukossa ei ole 10. luokan suorittaneita, sillä sen suorittaminen ei ole ollut vielä heille mahdollista.

Koulutustaso	N	%
Perusaste (6 v)	163	16
perusaste (7 - 9 v)	285	28
toinen aste (lukio/ammattikoulu)	357	35
opistoaste	106	10
korkea-aste	117	11
yhteensä	1028	100

Taulukko 6. Suoritetun koulutustason frekvenssijakauma

Lähes viidesosa ikääntyvästä aikuisväestöstä on suorittanut ainoastaan perusasteen 6 v (taulukko 6.). Tässä ryhmässä ovat ne vastaajat, jotka ovat suorittaneet entisen kansakoulun. Noin neljännes vastaajista on suorittanut perusasteen (7-9 v) eli tässä ryhmässä on todennäköisesti entisen keskikoulun suorittaneita.¹³ Toisen asteen (lukio/ammattikoulu) koulutuksen on suorittanut reilu kolmannes vastaajista. Joka kymmenes ikääntyvistä aikuisista on suorittanut kolmannen asteen eli opisto- tai korkea-asteen koulutuksen.

Tarkastellessani koulutustason yhteyttä muihin muuttujiin käytän perus-, keski-, ja korkea-asteen koulutusjaottelun ohella välillä tarkempaa jaottelua, jolloin erotan kansakoulun ja perusasteen suorittaneiden ryhmät toisistaan. On hyvä huomioida, että käyttämässäni koulutustason jaotteluissa opistoasteen koulutuksen suorittaneet sisältyvät korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden joukkoon, sillä opistoasteen koulutus katsotaan kansainvälisesti kolmannen asteen koulutukseksi (ks. Linnakylä ym. 2000, 31). Keskiasteen koulutuksen suorittaneiden ryhmään sijoittuu sekä lukion suorittaneet että ammatillisen oppilaitoksen käyneet ikääntyvät aikuiset. Aikaisemmissa tutkimuksissa (Eskola 1979, 108) on todettu, ettei ammatilliset opinnot juurikaan vahvista lukemisharrastusta. Olisikin mielenkiintoista vertailla kulttuuristen resurssien ja toimintatapojen eroja myös näiden kahden ryhmän välillä, mutta aineistoni rajoitusten vuoksi en pysty erottelemaan ryhmiä toisistaan.

¹³ Yksi mielenkiintoinen vertailuasema syntyykin kansakoulun ja keskikoulun suorittaneiden välille.

5.4.4 Elämäntilanne

Elämäntilanne	N	%
Työssä	586	58
Eläkkeellä	306	30
Työtön/etsii työtä	109	11
Opiskelija	4	
Kotiäiti	13	1
Yhteensä	1028	100

Taulukko 7. Elämäntilanne

Ikääntyvistä aikuisista vielä reilusti yli puolet on töissä (taulukko 7.). Eläkkeelle on siirtynyt vajaa kolmannes. Työttömiä tai työtä etsiviä ikääntyviä aineistossa on noin joka kymmenes. Ikääntyvien aikuisten joukossa kotiäitejä on 1 prosentti, opiskelijoita vain neljä.

6. OSALLISTUVA PÄÄOMA

6.1 Miten kirjastossa käynti erottelee ikääntyviä?

6.1.1 Kirjaston käyttöaktiivisuus

Kuinka usein kirjastossa käydään?	Ikääntyvä Aikuisväestö	26-45-vuotiaat	Yhteensä
Päivittäin	12 1%	17 1%	29 1%
Viikoittain	105 10%	201 16%	306 13%
Kuukausittain	225 22%	425 33%	650 28%
Useita kertoja vuodessa	351 35%	485 38%	836 36%
Ei koskaan	330 32%	162 13%	492 21%
Yhteensä	1023 100%	1290 100%	2313 100%

Taulukko 8. Kuinka usein kirjastossa käydään? (ikäntyvät ja "muut aikuiset") (p= ,000).

Suomalaiset aikuiset käyvät ahkerasti vapaa-ajallaan kirjastossa (taulukko 8). Ikääntyvien aikuisten voisi ajatella käyvän muuta aikuisväestöä¹⁴ aktiivisemmin kirjastossa, koska yksi kolmasosa heistä on jo eläkkeellä ja tällöin heillä on myös oletettavasti enemmän vapaa-aikaa. Tilanne on kuitenkin päinvastainen. Ikääntyvät aikuiset käyvät muuta väestöä vähemmän kirjastossa. Kolmasosa heistä käy kirjastossa ainakin kuukausittain, mutta lähes yhtä suuri joukko ei käytä kirjastoa hyväkseen koskaan. Muusta aikuisväestöstä noin joka kymmenes ei käy lainkaan vapaa-ajallaan kirjastossa. Ero ikäryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä (p= ,000).¹⁵

¹⁴ Olen rajannut pois ikääntyvän aikuisväestön vertailuryhmästä nuorimman, 16-25-vuotiaiden ikäluokan, koska se poikkeaa mielestäni huomattavasti muusta aikuisväestöstä muun muassa pääasiallisen toimensa suhteen: 16-25-vuotiaista opiskelijoita on 59 prosenttia.

¹⁵ Tilastollisen merkitsevyyden testaamiseen käytän ristiintaulukoinnin yhteydessä (sekä tässä yhteydessä että jatkossakin) X^2 -riippumattomuustestiä. Tilastollisen merkitsevyyden rajana käytän p-arvoa ,05 eli tällöin otetaan viiden prosentin riski, ettei vastahypoteesi pidäkään paikkaansa. Sen sijaan, että käyttäisin tilastollisen merkitsevyyden ilmaisuun merkintätapaa: melkein merkitsevä (p= ,05), merkitsevä (p= ,005) tai erittäin merkitsevä (p= ,001) käytän pelkkiä p-arvoja, jotka ovat informatiivisempia.

6.1.2 Kirjaston käyttöaktiivisuus ja asuinpaikka

Kuinka usein kirjastossa käydään?	Maaseutu	Kaupunki	Yhteensä
Päivittäin	4 1%	8 1%	12 1%
Viikoittain	45 10%	60 11%	105 10%
Kuukausittain	91 20%	134 24%	225 22%
Useita kertoja vuodessa	144 31%	207 37%	351 34%
Ei koskaan	178 39%	152 27%	330 32%
Yhteensä	462 100%	561 100%	1023 100%

Taulukko 9. Ristiintaulukointi: kirjastossa käynti asuinpaikan mukaan ($p = ,004$).

Kaupungeissa asuvat käyttävät ahkerammin kirjastoa kuin maaseudun asukkaat (taulukko 9.). Kun tarkastellaan päivittäin, viikoittain ja kuukausittain kirjastossa käyvien määriä, eroja asuinpaikkojen välillä ei juurikaan ole. Mielenkiintoista on, että maaseudun asukkaista peräti kaksi viidesosaa ei käy koskaan kirjastossa. Asuinpaikkojen välinen tilastollisesti merkitsevä ero ($p = ,004$) syntyykin suhteellisen suuren kirjastoa käyttämättömien maaseudun asukkaiden joukon vuoksi. Maaseudulla kirjaston käytön vähäisemmän käytön yhtenä syynä saattaa olla kodin ja kirjaston pitkät välimatkat. Kaupungeissa kirjastoja on sen sijaan useimmilla asunalueilla. Kun kirjastossa käyntiaktiivisuuden ja asuinpaikan suhdetta tarkastellaan ikääntyvien aikuisten oman koulutustason luokissa, tilastollisesti merkitsevät erot maaseudun ja kaupunkien asukkaiden välillä häviävät kaikissa muissa koulutusasteiden ryhmissä, paitsi pelkän kansakoulun suorittaneiden joukossa ($p = ,015$). Kaupungin ja maaseudun asukkaiden väliset lukemistiheyden erot selittyvät osaltaan asukkaiden erilaisilla koulutustaustoilla: maaseudun asukkaat ovat kaupungin asukkaita matalammin koulutettuja. Koulutus näyttää myös tasa-arvoistavan kaupungin ja maaseudun asukkaita suhteessa kirjastossa käyntiaktiivisuuteen, sillä asuinpaikkojen välinen ero säilyy vain pelkän kansakoulun suorittaneiden joukossa.

6.1.3 Naiset miehiä aktiivisempia kirjaston käyttäjiä

Kuinka usein kirjastossa käydään?	Miehet	Naiset	Yhteensä
Päivittäin	8 2%	4 1%	12 1%
Viikoittain	41 8%	64 13%	105 10%
Kuukausittain	94 18%	131 26%	225 22%
Useita kertoja vuodessa	184 35%	167 34%	351 34%
Ei koskaan	199 38%	131 26%	330 32%
Yhteensä	526 100%	497 100%	1023 100%

Taulukko 10. Ristiintaulukointi: kirjastossa käynti ja sukupuoli (p= ,000)

Taulukkoa 10. tarkasteltaessa huomataan mielenkiintoinen seikka: miehet kiilaavat niukasti naisia edelle päivittäin kirjastossa käyvien ryhmässä, vaikka kokonaisuudessaan naiset ovat miehiä ahkerampia kirjastossa kävijöitä. Päivittäin kirjastossa käyviä on tosin vain 12, joten tulos saattaa selittyä satunnaisvaihtelulla. Kaksi viidesosaa naisista käy vähintään kuukausittain kirjastossa, miehistä vain reilu neljännes käyttää kirjastoa hyväkseen ainakin kuukausittain. Sukupuolten välillä on huomattava ero ei koskaan kirjastossa käyvien ryhmässä: kaksi viidesosaa miehistä ei käy koskaan kirjastossa. Ero sukupuolten välillä on tilastollisesti merkitsevä (p= ,000).

Kun koulutustaso vakioidaan, sukupuolten väliset erot eivät vähene samassa mitassa kuin asuinpaikan vaikutukset kirjastossa käyntiaktiivisuuteen. Tilastollisesti merkitsevät erot sukupuolten välillä säilyvät perus- (p= ,005) ja keskiasteen (p= ,008) koulutuksen suorittaneiden joukossa, mutta häviävät korkea-asteen suorittaneiden ryhmässä (p= ,212) eli mitä enemmän koulutusta sitä pienemmät erot sukupuolten välillä suhteessa kirjastossa käyntiin ovat. Sukupuolten välinen ero ei selity miesten ja naisten erilaisella koulutusrakenteella, sillä silloin tilanteen pitäisi olla päinvastainen: miehet ovat naisia koulutetumpia, joten heidän voisi olettaa käyvän naisia aktiivisemmin kirjastossa. Koululaitos näyttää tasoittavan sukupuolten välisiä eroja. Korkea-asteen suorittaneet naiset käyvät miehiä useammin kirjastossa, mutta ero ei enää ole tilastollisesti merkitsevä (p= ,064).

6.1.4 Koulutustason yhteys kirjastossa käymiseen

Kuinka usein kirjastossa käydään?	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea-aste	Yhteensä
Päivittäin	1	3	3	5	12
		1%	1%	2%	1%
Viikoittain	11	19	39	36	105
	7%	7%	11%	16%	10,5%
Kuukausittain	16	61	77	71	225
	10%	22%	22%	32%	22%
Useita kertoja vuodessa	42	89	130	90	351
	26%	31%	36,5%	40,5%	34,5%
Ei koskaan	93	111	105	21	330
	57%	39%	29,5%	9,5%	32%
Yhteensä	163	283	354	223	1023
	100%	100%	100%	100%	100%

Taulukko 11. Ristiintaulukointi: Kirjastossa käynti koulutustason luokissa ($p = ,000$)

Mitä korkeampi koulutus sitä aktiivisemmin ikääntyvä aikuisväestö kirjastossa käy. Riippumatta suoritetusta koulutustasosta vain hyvin harva ikääntyvä aikuinen käy päivittäin kirjastossa. Kansakoulun suorittaneista peräti kolme viidesosaa ei käy koskaan vapaa-aikanaan kirjastossa (taulukko 11.). Sen sijaan korkea-asteen koulutuksen saaneista vain joka kymmenes ei käy lainkaan kirjastossa. Ero ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,000$). Kun tilastollisesti merkitseviä eroja tarkastellaan tarkemmin ryhmien välillä, huomataan, että kaikkien koulutusryhmien väliset erot ovat tilastollisesti merkitseviä: kansakoulu ja perusaste 7-9v ($p = ,000$); perusaste 7-9v ja keskiaste ($p = ,020$); keski- ja korkea-aste ($p = ,000$).¹⁶ Se, että pelkän kansakoulun ja koko perusasteen suorittaneiden välinenkin ero on tilastollisesti merkitsevä, selittyy osaltaan historiallisilla syillä. Ne ikääntyvät aikuiset, jotka ovat päättäneet jatkaa keskikoulussa ovat jo nuorena saaneet oletettavasti kulttuurisesti rikkaampia vaikutteita ympäristöstään: ehkä koulun ilmapiiri on kannustanut heitä kansakoululaisia enemmän esimerkiksi kirjastossa käymiseen ja lukemiseen.

¹⁶ Olen suorittanut tarkemman ryhmien välisen tarkastelun SPSS-ohjelman "select cases" -toiminnon avulla.

6.1.5 Kirjastossa käyntiaktiivisuus ja vanhempien koulutustausta

Vanhempien koulutustausta ja kirjastossa käyminen	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkeaste	Yhteensä
Isän koulutustaso ja kirjastossa käyminen					
Vähintään kuukausittain	59 26%	153 31%	14 39%	85 46%	311 33%
Useita kertoja vuodessa	68 31%	177 36%	15 42%	70 37%	330 35%
Ei koskaan	95 43%	166 33%	7 19%	32 17%	300 32%
Yhteensä	222 100%	496 100%	36 100%	187 100%	941 100%
Äidin koulutustaso ja kirjastossa käyminen					
Vähintään kuukausittain	57 27%	183 32%	30 51%	58 41,5%	328 34%
Useita kertoja vuodessa	65 31%	197 35%	21 35%	52 37%	335 34%
Ei koskaan	90 42%	184 33%	8 14%	30 21,5%	312 32%
Yhteensä	212 100%	564 100%	59 100%	140 100%	975 100%

Taulukko 12. Kirjastossa käyntiaktiivisuuden ja vanhempien koulutustaustan ristiintaulukointi (p= ,000)

Kun kulttuuripääoman muodostumista tarkastellaan bourdieulaisessa viitekehyksessä, on olennaista tarkastella missä määrin vanhempien koulutustausta on merkityksellinen. Yleistäen voidaan sanoa, että mitä korkeamman koulutuksen vanhemmat ovat saaneet sitä useammin kirjastossa käydään (taulukko 12.). Äidin koulutusta tarkasteltaessa huomataan, ettei yhteys tosin ole täysin lineaarinen, sillä joukosta erottuvat keskiasteen (lukio/ammattikoulu) suorittaneiden äitien aikuiset lapset, jotka ovat aktiivisimpia kirjastossa kävijöitä. Heistä yli puolet käy vähintään kuukausittain kirjastossa. Lukion on todettu olevan lukemisaktiivisuutta ratkaisevasti lisäävä tekijä. Sen sijaan ammatillisesta kouluttautumisesta ei aikaisempien tutkimusten mukaan ole hyötyä lukemisaktiivisuutta ajatellen. (Eskola 1979, 108.) Yksi selittäjä keskiasteen suorittaneiden äitien perillisten aktiivisempaan kirjastossa käyntiin löytyisi, mikäli voitaisiin olettaa, että ryhmässä on suhteellisesti enemmän lukion suorittaneita äitejä. Äitien oma esimerkki olisi kannustanut jälkeläisiä lukemaan ja suorittamaan kenties

myös itse lukion. Aineistossani lukion käyneet ja ammatillisen koulutuksen saaneet on sijoitettu keskiasteen koulutuksen suorittaneiden ryhmään, joten harmikseni en pysty vertailemaan kyseisten kahden koulutusryhmän välisiä eroja. Toinen mahdollinen selittävä tekijä liittyy keskiasteen koulutuksen suhteellisen myöhäiseen yleistymiseen. Kun vertaillaan perhetaustan mukaan muodostettujen ryhmien välisiä ikäkeskiarvoja yksisuuntaisen varianssianalyysin avulla, huomataan, että keskiasteen koulutuksen saaneiden äitien perilliset ovat muita ikääntyviä aikuisia nuorempia. Scheffen testin avulla huomataan, että he eroavat iältään kaikista äidin koulutustaustan mukaan muodostetuista ryhmistä tilastollisesti merkitsevästi ($p = ,000$).¹⁷ Heistä peräti kaksi kolmasosaa kuuluu koulutuskasvun ja hyvinvoinnin kohorttiin (1946-1965 syntyneet), joten heidän koulutustasonsa onkin muita ryhmiä korkeampi (ks. kappaleet: 7.1.1 Tutkimuskohteena ikääntyvä aikuisväestö ja koulutus ja 7.1.6 Koulutustaso ja vanhempien koulutustausta). Perusasteen koulutuksen saaneiden vanhempien lapset ovat vanhimpia: heistä kyseiseen kohorttiin sijoittuu vain vajaa puolet, korkea-asteen suorittaneista hieman yli puolet. Koska korkeamman koulutuksen suorittaneet käyvät aktiivisimmin kirjastossa, selittyy keskiasteen koulutuksen saaneiden äitien perillisten kirjaston käyttöaktiivisuus heidän nuorempaan ikään yhteydessä olevalla korkeammalla koulutustasolla.

Vakioitaessa oma koulutustaso huomataan, että äidin koulutustaustan merkitys häviää kaikissa koulutustasoryhmissä (perusaste: $p = ,168$; keskiaste: $p = ,552$; korkea-aste: $p = ,242$). Sen sijaan tilastollisesti merkitsevät erot isän koulutustaustan ja kirjastossa käymisen välillä häviävät kaikissa muissa ryhmissä (keskiaste: $p = ,381$; korkea-aste: $p = ,678$) paitsi perusasteen suorittaneiden joukossa ($p = ,040$).¹⁸ Koululaitos näyttää tasoittavan perhetaustasta johtuvia eroja suhteessa kirjastossa käyntiaktiivisuuteen. Vanhempien koulutustaustaa enemmän kirjastossa käyntiaktiivisuutta selittää oma koulutus: mitä korkeampi se on sitä vähemmän perhetaustalla on merkitystä kirjastossa käyntiaktiivisuuden kannalta. Tässä yhteydessä on kuitenkin huomioitava perhetaustan epäsuora vaikutus: kodin ilmapiiri on vaikuttanut koulutushalukkuuteen ja vaikuttaa sitä kautta epäsuorasti myös kirjastossa käyntiin.

¹⁷ Scheffen testi on ikään kuin yksisuuntaisen varianssianalyysin tarkennustesti. Sen avulla voidaan tarkastella ryhmien välisien erojen alkuperää. Tässä tapauksessa voidaan tarkastella esimerkiksi sitä, mistä tilastollisesti merkitsevistä asiategstien lukutaidon tasoero kirjastossa käyntiaktiivisuuden mukaan muodostettujen ryhmien välillä johtuu: eroavatko kaikki ryhmät toisistaan vai aiheutuuko ero esimerkiksi siitä, että ei koskaan kirjastossa kävijät lukevat asiategstejä muita ryhmiä huomattavasti huonommin.

¹⁸ Tulokset ovat vain suuntaa antavia, sillä X^2 -riippumattomuustestin oletukset eivät ole kaikissa koulutusryhmissä voimassa. Sekä isän että äidin koulutuksen merkitystä tarkasteltaessa odotusarvot perusasteen ja keskiasteen koulutuksen (ammattikoulu/lukio) suorittaneiden joukossa ovat pienempiä kuin viisi 33%:ssa soluista. Korkea-asteen suorittaneiden ryhmissä testioletukset pätevät.

6.1.6 Kirjastossa käynti ja lukutaidon taso

Kun tarkastelen kulttuuripääoman suhdetta lukutaitoon katson sitä ikään kuin kahdesta suunnasta: selitän lukutaidon tason merkitystä kulttuuripääoman muodostumisen kannalta, mutta tarkastelen asiaa myös toisin päin eli lukutaito siirtyy myös selitettäväksi muuttujaksi ja kulttuuripääoma selittäväksi muuttujaksi. Tarkastelen tässä yhteydessä ja jatkossakin aina ensiksi lukutaidon tason merkityksellisyyttä kulttuuripääoman muodostumisen kannalta ristiintaulukoinnin avulla. Sen jälkeen käänän asetelman toisin päin ja tarkastelen kulttuuripääoman merkityksellisyyttä suhteessa lukutaidon tasoon yksisuuntaista varianssianalyysia hyväksi käyttäen. Kulttuuripääoman ja lukutaidon suhdetta voi mielestäni lähestyä näistä kummastakin näkökulmasta, sillä onhan lukutaito oppimisen ja koulutuksen edellytyksen ohella myös seurausta hankitusta koulutuksesta eli yhtäläillä kulttuuripääoman "keräämisen" edellytys kuin seuraus.

Kuinka usein kirjastossa?	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Vähintään kuukausittain	33 16%	110 29%	144 42%	55 54%	342 34%
Useita kertoja vuodessa	43 21%	135 36%	134 40%	39 38%	351 34%
Ei koskaan	127 63%	134 35%	61 18%	8 8%	330 32%
Yhteensä	203 100%	379 100%	339 100%	102 100%	1023 100%

Taulukko 13. Kirjaston käytön ja asiategstien lukutaidon tasojen ristiintaulukointi (p= ,000)

Parhaiten asiategstejä lukevat käyvät aktiivisimmin kirjastossa (taulukko 13). Asiategstien ylimmän tason 4 lukijoista yli puolet käyttää kirjastoa vapaa-ajallaan ainakin kuukausittain ja vain joka kymmenes ei käy ollenkaan kirjastossa. Alimmalle tasolle 1 jääneistä kirjastossa käy sen sijaan vähintään kuukausittain 16 prosenttia ja peräti kolme viidesosaa ei käytä kirjastoa lainkaan. Ero asiategstien lukutaidon suoritustason mukaan muodostettujen ryhmien välillä suhteessa kirjastossa käyntiaktiivisuuteen on tilastollisesti merkitsevä (p= ,000).¹⁹

¹⁹ Kuvailen tässä yhteydessä kirjastossa käyntiaktiivisuuden yhteyttä ristiintaulukoinnin avulla vain suhteessa asiategstien lukutaitoon. Kirjastossa käynnin yhteys dokumenttien käyttötaitoon ja kvantitatiiviseen lukutaitoon on hyvin samankaltainen, tosin ei aivan yhtä voimakas (ks. liite 1.) Jatkossa suorittaessani lukutaidon keskiarvovertailuja tarkastelen kaikkia kolmea lukutaidon osa-aluetta.

Tarkasteltaessa lukutaitopisteiden keskiarvoja yksisuuntaisen varianssianalyysin avulla (taulukko 14.) huomataan, että olennaista ei ole, käydäänkö kirjastossa päivittäin, viikoittain vai kuukausittain. Päinvastoin päivittäin tai viikoittain kirjastossa käyvien ikääntyvien aikuisten keskiarvo dokumenttien käyttötaidossa ja kvantitatiivisessa lukutaidossa on hieman kuukausittain kirjastossa käyviä matalampi. Tarkasteltaessa tilannetta tarkemmin Scheffen testin avulla huomataan, että tilastollisesti merkitsevät erot kaikilla lukutaidon osa-alueilla syntyvät ei koskaan kirjastossa käyvien ja muiden ikääntyvän aikuisten välille ($p = ,000$). Muiden ryhmien välillä pistemääräiset erot ovat suhteellisen pieniä. "Kohtuullinen" kirjastossa käyntiaktiivisuus näyttäisi olevan lukutaidon kannalta positiivisinta. Kvantitatiivisessa lukemisessa varianssien yhtäsuuruushypoteesi ei ole voimassa ($p = ,28$) eli vaihtelu kirjastossa käyntiaktiivisuuden mukaan muodostettujen ryhmien sisällä on suurempaa kuin ryhmien välillä. Kvantitatiivisen lukutaidon keskiarvovertailun tuloksia onkin hyvä pitää vain suuntaa antavina. Asiatekstien ($p = ,119$) ja dokumenttien ($p = ,249$) lukemisessa varianssien yhtäsuuruushypoteesit ovat voimassa.

Kirjastossa käyminen ja lukutaito	N	Keskiarvo	Keskihajonta
Asiatekstit			
Päivittäin tai viikoittain	117	286	43,6
Kuukausittain	225	281	44,4
Useita kertoja vuodessa	351	275	40,8
Ei koskaan	330	238	62,1
Yhteensä	1023	266	49,5
Dokumentit			
Päivittäin tai viikoittain	117	275	52,0
Kuukausittain	225	281	50,7
Useita kertoja vuodessa	351	274	54,0
Ei koskaan	330	237	54,9
Yhteensä	1023	264	56,5
Kvantitatiiviset tekstit			
Päivittäin tai viikoittain	117	278	44,7
Kuukausittain	225	285	47,3
Useita kertoja vuodessa	351	280	50,6
Ei koskaan	330	249	52,3
Yhteensä	1023	271	52,0

Taulukko 14. Kirjastossa käyminen ja lukutaidon pisteiden osa-alueiden keskiarvot ($p = ,000$)

Kirjastossa käymisen ja lukutaidon tason yhteyttä selittää osaltaan se, kuinka usein ikääntyvät aikuiset vapaa-ajallaan lukevat. Tarkasteltaessa taulukkoa 15 huomataan, että mitä enemmän kirjoja luetaan sitä aktiivisemmin kirjastossa käydään. Mielenkiintoinen, mutta toisaalta myös odotettavissa oleva seikka on se, että ikääntyvistä aikuisista, jotka eivät lue koskaan kirjoja peräti 80 prosenttia ei käy koskaan kirjastossa. Ero lukemisaktiivisuuden mukaan muodostettujen ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,000$).

Kuinka usein lukee ?	Vähintään kuukausittain	Useita kertoja Vuodessa	Ei Koskaan	Yhteensä
Kuinka usein käy kirjastossa?	299	37	6	342
Vähintään kuukausittain	50%	13%	4%	34%
Useita kertoja vuodessa	205	124	22	351
	34%	43%	16%	34%
Ei koskaan	95	127	108	330
	16%	44%	80%	32%
Yhteensä	599	288	136	1023
	100%	100%	100%	100%

Taulukko 15. Kirjaston käytön ja lukemistiheyden ristiintaulukointi ($p = ,000$).

6.2 Kaunokirjallisuus erottelijana

6.2.1 Lukuaktiivisuus

Kuinka usein luetaan?	Ikääntyvä aikuisväestö	26-45-vuotiaat	Yhteensä
Päivittäin	260	287	547
	25%	22%	24%
Viikoittain	183	265	448
	18%	21%	19%
Kuukausittain	158	246	404
	15%	19%	18%
Useita kertoja vuodessa	289	366	655
	28%	28%	28%
Ei koskaan	137	126	263
	13%	10%	11%
Yhteensä	1027	1290	2317
	100%	100%	100%

Taulukko 16. Ristiintaulukointi: Kuinka usein ikääntyvät ja muu väestö lukevat kaunokirjallisuutta? ($p = ,004$).

Nuorempi aikuisväestö lukee hieman ikääntyvää aikuisväestöä enemmän kaunokirjallisuutta, mutta taulukosta 16. voidaan todeta yksi mielenkiintoinen poikkeus. Tarkasteltaessa

päivittäistä kaunokirjallisuuden lukemista ikääntyvät aikuiset kiilaavat hieman muuta aikuisväestöä edelle. Viikoittain ja kuukausittain lukevien ryhmät ovat muun aikuisväestön joukossa kuitenkin hiukan ikääntyvää aikuisväestöä suurempia. Huolimatta ryhmien välisen eron tilastollisesta merkitsevyydestä, erot eivät todellisuudessa näytä kovinkaan merkittäviltä.

On positiivista huomata, että vain 13 prosenttia ikääntyvästä aikuisväestöstä ei lue lainkaan kaunokirjallisuutta. Ei koskaan kirjastossa kävijöiden osuus on suhteellisesti huomattavasti suurempi, peräti 32 prosenttia (ks. kappale 6.1.1: kirjaston käyttöaktiivisuus). Kirjojen lukemisessa ikääntyvät eivät näytäkään eroavan suhteessa muihin ikäluokkiin yhtä paljon kuin kirjastossa käymisessä. Lukemisen esteet ovat todennäköisemmin vähäisemmät kuin esimerkiksi kirjastossa käynnin. Ikääntyvän aikuisväestön runsaampi vapaa-aika suhteessa muuhun aikuisväestöön on todennäköisesti myös yksi syy erojen vähyyteen ikäluokkien välillä.

Kuinka usein kirjoja luetaan?	Työssä	Eläkkeellä	Työtön	Yhteensä
Päivittäin	139 24%	87 28,5%	25 23%	251 25%
Viikoittain	114 19%	43 14%	22 20%	179 18%
Kuukausittain	100 17%	41 13,5%	14 13%	155 16%
Useita kertoja vuodessa	170 29%	82 27%	29 27%	281 28%
Ei koskaan	62 11%	53 17%	19 17%	134 13%
Yhteensä	585 100%	306 100%	109 100%	1000 100%

Taulukko 17. Elämäntilanteen ja kirjastossa käynnin ristiintaulukointi ($p = ,033$)
Analyysin ulkopuolella 28

Eläkkeelle jääneillä on työssäkäyjiä enemmän vapaa-aikaa, joten heidän voisi ajatella lukevan aktiivisemmin kaunokirjallisuutta. Eläkkeellä olevia sijoittuukin eniten päivittäin lukevien ryhmään, mutta kun tarkastellaan päivittäin ja viikoittain lukevien määriä elämäntilanteen mukaan muodostetuissa ryhmissä eroja ryhmien välillä ei juurikaan ilmene (taulukko 17.). Työssä käyvistä, eläkkeellä olevista ja työttömistä ikääntyvistä aikuisista noin kaksi viidesosaa lukee vähintään viikoittain. Työssä käyvät näyttävät käyvän aktiivisimmin kirjastossa, sillä heistä vain joka kymmenes ei käy koskaan kirjastossa. Vapaa-ajan määrä ei näytäkään olevan lukemisaktiivisuuden kannalta ratkaiseva tekijä. Todellisia suuria eroja

ryhmien välillä lukemisaktiivisuudessa ei ole. Tilastollisesti merkitsevä ero ($p = ,033$) syntyy oletettavasti suhteellisen pienen ei koskaan lukevien työssä käyvien joukon vuoksi. Elämäntilanne ei näytä olevan ikääntyvillä aikuisilla lukemisaktiivisuuden kannalta kovinkaan merkityksellinen.

6.2.2 Asuinpaikan yhteys kirjojen lukemiseen

Kuinka usein luetaan?	Maaseutu	Kaupunki	Yhteensä
Päivittäin	96 21%	164 29%	260 25%
Viikoittain	68 15%	115 21%	183 18%
Kuukausittain	77 16%	81 14%	158 15%
Useita kertoja vuodessa	142 30%	147 26%	289 28%
Ei koskaan	83 18%	54 10%	137 13%
Yhteensä	466 100%	561 100%	1027 100%

Taulukko 18. Lukemistiheyden ja asuinpaikan ristiintaulukointi ($p = ,000$).

Yleispiirteenä taulukosta 18. voidaan sanoa, että lukeminen maaseudulla on vähäisempää kuin kaupungeissa. Kaupungin asukkaista puolet lukee päivittäin tai viikoittain ja vain joka kymmenes ei koskaan. Maaseudun asukkaista sen sijaan lähes joka viides ei lue kirjoja lainkaan. Ero ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,000$).

Vakioitaessa oma koulutustaso asuinpaikan yhteys lukemisaktiivisuuteen vähenee: tilastolliset erot asuinpaikkojen välillä häviävät kaikilla muilla koulutusasteilla paitsi pelkän kansakoulun suorittaneilla ($p = ,005$). Kaupungin ja maaseudun asukkaiden väliset lukemistiheyden erot selittyvätkin jälleen asukkaiden erilaisilla koulutustaustoilla: maaseudun asukkaat ovat kaupungin asukkaita matalammin koulutettuja. Koulutuksella voidaan katsoa olevan myös asuinpaikkojen lukuaktiivisuuseroja tasaava luonne, sillä tilastollisesti merkitsevä ero säilyy vain kansakoulun käyneiden joukossa.

6.2.3 Naiset aktiivisimpia kirjojen lukijoita

Kuinka usein luetaan?	Miehet	Naiset	Yhteensä
Päivittäin	97 18%	163 33%	260 25%
Viikoittain	86 16%	97 19%	183 18%
Kuukausittain	92 18%	66 13%	158 16%
Useita kertoja vuodessa	174 33%	115 23%	289 28%
Ei koskaan	79 15%	58 12%	137 13%
Yhteensä	528 100%	499 100%	1027 100%

Taulukko 19. Ristiintaulukointi: kuinka usein miehet ja naiset lukevat? (p= ,000).

Ikääntyvän aikuisväestön naiset lukevat kirjallisuutta miehiä enemmän (taulukko 19.). Mielenkiintoista on, että peräti joka kolmas naisista lukee päivittäin, miehistä samaan yltää vain vajaa viidennes. Muissa lukuaktiivisuusryhmissä erot sukupuolten välillä eivät ole yhtä suuria. Ei koskaan lukevien joukot ovat suunnilleen yhtä suuret: kirjoihin ei naisista koske lainkaan 12 ja miehistä 15 prosenttia. Ero lukemisaktiivisuudessa sukupuolten välillä on tilastollisesti merkitsevä (p= , 000) ja se johtuu lähinnä päivittäin lukevien naisten suuresta joukosta.

Koulutustason vakiointi ei vähennä yhtä paljon tilastollisesti merkitseviä eroja sukupuolten välillä suhteessa lukuharrastukseen kuin asuinpaikkojen välillä: ero häviää vain korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden joukossa (p = ,471). Muissa ryhmissä erot sukupuolten välillä säilyvät tilastollisesti merkitsevinä (perusaste: p= ,000; keskiaste: p= ,019).²⁰ Koululaitos näyttää tasoittavan sukupuolten välisiä eroja myös suhteessa lukemisaktiivisuuteen. Eroja ei voida selittää miesten ja naisten erilaisella koulutusrakenteella, sillä miehet ovat koulutetumpia ja oletettavasti heidän pitäisi tällöin myös lukea naisia enemmän.

²⁰ Tulokset ovat vain suuntaa antavia, sillä X^2 -riippumattomuustestin oletukset eivät ole kaikissa koulutusryhmissä voimassa. Odotusarvot korkea-asteen suorittaneiden ryhmissä ovat pienempiä kuin viisi 33%:ssa soluista. Perus- ja keskiasteen koulutuksen suorittaneiden joukossa testioletukset pätevät.

6.2.4 Koulutustason yhteys kirjojen lukemiseen

Kuinka usein lukee?	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea- Aste	Yhteensä
Päivittäin	21 13%	64 23%	92 25%	83 37%	260 25%
Viikoittain	17 10%	44 15%	68 19%	54 24%	183 18%
Kuukausittain	19 12%	33 12%	67 19%	39 18%	158 15%
Useita kertoja vuodessa	55 34%	89 31%	101 28%	44 20%	289 28%
Ei koskaan	51 31%	55 19%	28 8%	3 1%	137 14%
Yhteensä	163 100%	285 100%	356 100%	223 100%	1027 100%

Taulukko 20. Lukemisaktiivisuuden ja koulutustaustan ristiintaulukointi ($p=,000$).

Kuten taulukosta 20 huomataan, erot kaunokirjallisuuden lukemisen suhteen ovat suuret koulutustasoittain. Mitä enemmän koulutusta sitä useammin kaunokirjallisuutta luetaan. Vuonna 1979 kirjoittamassaan iän, koulunkäynnin ja lukemisen yhteyksiä käsittelevässä artikkelissa Eskola esittää samansuuntaisia tuloksia: hänen mukaansa koulutus säätelee erityisesti vanhojen ihmisten lukemista. Hän esittää kuitenkin oletuksia siitä, kuinka koulutusryhmien välinen ero saattaisi tasoittua tulevaisuudessa sitä mukaan, kun 20-, 30- ja 40- luvuilla kansakoulunsa käyneet ja jo silloin kirjojen lukemiseen harjaantuneet ihmiset alkavat tulla eläkeikään. Tuolloin koko väestöllä alkaisi olla kirjojen aktiivisen lukemisen edellyttämä koulutus pohja. (Eskola 1979, 114.) Näin ei ainakaan vielä näytä ikääntyvän aikuisväestön osalta käyneen, sillä erot koulutusryhmittäin ovat huomattavat. Pelkän kansakoulun suorittaneista päivittäin lukee noin joka kymmenes ja peräti yksi kolmasosa heistä ei lue koskaan kaunokirjallisuutta. Korkea-asteen suorittaneista sen sijaan lähes kaksi viidesosaa lukee päivittäin ja ei lainkaan lukevia kyseisessä ryhmässä on vain häviävän pieni osuus. Ero kaikkien koulutustasoryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p=,000$).²¹

²¹ Tarkemman ryhmien välisen tarkastelun olen suorittanut SPSS-ohjelman "select cases" -toiminnon avulla.

6.2.5 Lukuharrastus ja vanhempien koulutustausta

Vanhempien koulutustausta ja kirjojen lukeminen	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea-aste	Yhteensä
Isän koulutustaso ja kirjojen lukeminen					
Vähintään kuukausittain	99	295	29	134	557
Useita kertoja vuodessa	44%	59%	78%	72%	59%
Ei koskaan	77	133	5	49	264
	35%	27%	14%	26%	28%
	47	69	3	4	123
	21%	14%	8%	2%	13%
Yhteensä	223	497	37	187	944
	100%	100%	100%	100%	100%
Äidin koulutustaso ja kirjojen lukeminen					
Vähintään kuukausittain	99	334	47	97	577
Useita kertoja vuodessa	46,5%	59%	79,5%	69%	59%
Ei koskaan	66	161	11	36	274
	31%	28%	19%	26%	28%
	48	71	1	7	127
	22,5%	13%	1,5%	5%	13%
Yhteensä	213	566	59	140	978
	100%	100%	100%	100%	100%

Taulukko 21. Ristiintaulukointi: kaunokirjallisuuden lukeminen ja vanhempien koulutustausta (p= ,000).

Yleispiirteenä taulukosta 21. voidaan todeta, että mitä korkeamman koulutuksen vanhemmat ovat saaneet sitä todennäköisemmin sijoitutaan aktiivisesti kaunokirjallisuutta lukevien joukkoon. Kansakoulun suorittaneiden vanhempien aikuisista lapsista joka viides ei lue koskaan sen sijaan korkea-asteen suorittaneiden perillisistä lähes kaikki lukevat vähintään useita kertoja vuodessa. Yhteys vanhempien koulutustaustan ja lukuaktiivisuuden välillä ei ole täysin lineaarinen, sillä mikäli vanhemmat ovat saaneet keskiasteen koulutuksen, erotutaan lukemisaktiivisuudessa positiivisesti lukemalla vähintään kuukausittain muita ryhmiä, myös korkea-asteen suorittaneiden vanhempien perillisiä enemmän. Erityisesti keskiasteen suorittaneiden äitien perilliset lukevat aktiivisesti: heistä vain 1,5 prosenttia ei lue koskaan. Ero vanhempien koulutustason mukaan muodostettujen ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä kumpienkin vanhempien tapauksessa (p= ,000). Tarkasteltaessa edellä kirjastossa käyntiaktiivisuuden ja vanhempien koulutustaustan yhteyttä huomattiin, että keskiasteen koulutuksen käyneiden äitien perilliset ovat muita ryhmiä nuorempia. Myös

keskiasteen koulutuksen saaneiden isien perilliset ovat hieman muita nuorempia. Ero perusasteen ja keskiasteen koulutuksen käyneiden isien perillisten välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,049$). Keskiasteen ja korkea-asteen koulutuksen saaneiden isien perilliset tosin eivät eroa iältään juurikaan ($p = ,581$). Mitä korkeampi koulutus sitä enemmän luetaan eli toisin sanoen myös keskiasteen koulutuksen suorittaneiden isien perillisten lukuaktiivisuutta selittää osaltaan heidän nuorempaan ikään yhteydessä oleva korkeampi koulutustaso (7.1.6 Koulutustaso ja vanhempien koulutustausta).

Kun isän koulutustaustan ja kirjojen lukemistiheyden yhteyttä tarkastellaan oman koulutustason luokissa, huomataan, että erot tasoittuvat. Tilastollisesti merkitsevä ero säilyy vain pelkän perusasteen suorittaneiden joukossa ($p = ,014$) ja häviää muissa koulutustasoryhmissä (keskiaste: $p = ,141$; korkea-aste: $p = ,452$). Oman koulutuksen lisääntyessä perhetaustan merkitys suhteessa lukemisaktiivisuuteen heikkenee. Kun tarkastellaan äidin koulutustaustan ja lukemisaktiivisuuden suhdetta oman koulutuksen luokissa, erot ryhmien välillä heikkenevät samalla tavoin: tilastollisesti merkitsevä ero säilyy vain perusasteen suorittaneiden joukossa ($p = ,009$) ja häviää keskiasteen ($p = ,332$) ja korkea-asteen ($p = ,518$) suorittaneiden joukossa.²² Oma koulutus on siis vanhempien koulutustaustaa voimakkaammin yhteydessä kaunokirjallisuuden lukemisharrastukseen. Mitä enemmän koulutusta on sitä merkityksettömämpi perhetausta on. Kuitenkin myös tässä yhteydessä, samoin kuin edellä tarkasteltaessa vanhempien koulutustaustan merkitystä kirjastossa käyntiaktiivisuuden kannalta, on hyvä huomioida vanhempien koulutuksen epäsuora vaikutus lukuharrastukseen. Vanhempien koulutus on vaikuttanut siihen, mikä koulutus tullaan suorittamaan ja on sitä kautta yhteydessä myös lukuharrastukseen.

²² Oman koulutuksen vakioinnin avulla saadut tulokset ovat vain suuntaa antavia, sillä X^2 -riippumattomuustestin esioletuksista on jouduttu tinkimään aineiston rajoitusten vuoksi: odotusarvot ovat pienempiä kuin viisi useammassa kuin 20%:ssa soluista (isä: perusaste: 25%:ssa, keskiaste (lukio/ammattikoulu): 25%:ssa ja opisto-aste /korkea-aste:50%:ssa soluista; äiti: perusaste: 25%:ssa, keskiaste (lukio/ammattikoulu): 25%:ssa ja korkea-aste:42%:ssa soluista).

6.2.6 Kaunokirjallisuuden lukeminen ja lukutaidon taso

Kuinka usein luetaan?	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Vähintään kuukausittain	69 34%	214 56%	238 70%	80 78%	601 59%
Useita kertoja vuodessa	63 31%	116 31%	88 26%	22 22%	289 28%
Ei koskaan	73 35%	50 13%	14 4%		137 13%
Yhteensä	205 100%	380 100%	340 100%	102 100%	1027 100%

Taulukko 22. Ristiintaulukointi: lukuharrastus ja asiatekstien lukutaidon taso (p=,000)

Kaunokirjallisuuden lukeminen on voimakkaasti yhteydessä kaikkiin lukutaidon osa-alueisiin.²³ Taulukosta 22 huomataan, ennakoitavissa oleva seikka: mitä ylemmälle asiatekstien lukutaidon tasolle sijoitetaan sitä aktiivisemmin kaunokirjallisuutta on luettu. Ylimmän tason 4 lukijoista kaikki lukevat ainakin silloin tällöin ja peräti neljä viidesosaa vähintään kuukausittain. Alimmalle tasolle 1 jääneistä sen sijaan vain kolmannes lukee vähintään kuukausittain ja yhtä suuri joukko ei koskaan.

²³ En tarkastele myöskään tässä yhteydessä lukuharrastuksen yhteyttä dokumenttien ja kvantitatiivisten tekstien lukemiseen. Lukuharrastuksen yhteys asiatekstien lukemiseen on hieman voimakkaampi, mutta muuten hyvin samankaltainen kuin yhteys dokumenttien ja kvantitatiivisten tekstien lukemiseen: mitä ylemmälle lukutaidon tasolle ylletään sitä aktiivisemmin on luettu (ks.liite 2.).

Lukuharrastus ja lukutaito	N	Keskiarvo	Keskihajonta
Asiatekstit			
Päivittäin	260	283	43,2
Viikoittain	183	277	41,4
Kuukausittain	158	272	48,1
Useita kertoja vuodessa	289	262	45,9
Ei koskaan	137	217	47,9
Yhteensä	1027	266	49,5
Dokumentit			
Päivittäin	260	279	50,3
Viikoittain	183	276	48,0
Kuukausittain	158	269	56,0
Useita kertoja vuodessa	289	263	53,8
Ei koskaan	137	216	58,2
Yhteensä	1027	264	56,5
Kvantitatiiviset tekstit			
Päivittäin	260	282	45,7
Viikoittain	183	279	44,6
Kuukausittain	158	279	52,5
Useita kertoja vuodessa	289	271	50,0
Ei koskaan	137	228	54,5
Yhteensä	1027	271	52,0

Taulukko 23. Lukuaktiivisuus ja lukutaidon osa-alueiden pisteiden keskiarvot ($p = ,000$)

Tarkasteltaessa lukuharrastuksen ja lukutaidon pistemäärien yhteyttä yksisuuntaisen varianssianalyysin avulla huomataan, että mitä aktiivisemmin luetaan sitä parempi lukutaito on kaikilla osa-alueilla. Ero ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä kaikilla lukutaidon osa-alueilla ($p = ,000$). Taulukosta 23 huomataan kuitenkin, ettei olennaista ole luetaanko kaunokirjallisuutta päivittäin, viikoittain tai kuukausittain vaan lukutaidon kannalta ratkaisevinta on, että luetaan edes silloin tällöin. Ei koskaan kaunokirjallisuutta lukevien joukko eroaa lukutaidon pistemääriltään muista ryhmistä huomattavasti. Pistemääräinen ero verrattuna useita kertoja vuodessa lukevien ryhmään on kaikilla lukutaidon osa-alueilla yli 40 pistettä. Muiden lukuaktiivisuus ryhmien väliset erot ovat huomattavasti pienemmät, kymmenen pistettä tai alle. Kun tilannetta tarkastellaan Scheffen testin avulla, huomataankin, että ei koskaan kaunokirjallisuutta lukevien joukko eroaa lukutaidoltaan tilastollisesti merkitsevästi muista lukuaktiivisuuden mukaan muodostetuista ryhmistä ($p = ,000$). Lisäksi asiatekstien lukemisessa tilastollisesti merkitsevä ero ($p = ,017$) löytyy myös päivittäin ja

useita kertoja vuodessa kaunokirjallisuutta lukevien väliltä. Muut ryhmät eivät eroa tilastollisesti merkitsevästi toisistaan. Kvantitatiivisen lukutaidon pistemäärien vaihtelu on jälleen lukuaktiivisuuden mukaan muodostettujen ryhmien sisällä suurempaa kuin ryhmien välillä eli varianssien yhtäsuuruushypoteesi ei ole voimassa ($p = ,023$), joten tuloksia voidaan kvantitatiivisen lukutaidon kohdalla pitää vain suuntaa antavina. Asiatekstien ($p = ,357$) ja dokumenttien ($p = ,057$) lukemisessa varianssien yhtäsuuruushypoteesit ovat voimassa.

6.3 Kulttuuritapahtumissa käyminen erottelijana

6.3.1 Kulttuuritapahtumissa käyntiaktiivisuus

Kuinka usein kulttuuritapahtumissa käydään?	Ikääntyvä aikuisväestö	26-45-vuotiaat	Yhteensä
Vähintään kuukausittain	103 10%	234 18%	337 15%
Useita kertoja vuodessa	593 58%	850 66%	1443 62%
Ei koskaan	326 32%	207 16%	533 23%
Yhteensä	1022 100%	1291 100%	2313 100%

Taulukko 24. Ikääntyvät ja muu aikuisväestö ja kulttuuritapahtumissa käynti ($p = ,000$).

Tarkastelen kulttuuritapahtumissa käymistä kolmen aktiivisuusluokan tarkkuudella, sillä 26-45-vuotiaiden ja 46-65-vuotiaiden joukossa, luokassa päivittäin kulttuuritapahtumissa käyviä ei ole ollenkaan ja viikoittainkin käyviä vain 36 tapausta. En sulje aktiivisimpia kulttuuritapahtumien harrastajia kuitenkaan analyysin ulkopuolelle. Vaikka ikääntyvästä aikuisväestöstä joka kolmas on jo eläkkeellä ja heillä on todennäköisesti muuta aikuisväestöä enemmän vapaa-aikaa, taulukosta 24 huomataan, että he käyvät huomattavasti muuta aikuisväestöä vähemmän teattereissa, elokuvissa ja konserteissa. Vähintään kuukausittain ikääntyvistä aikuisista kulttuuritapahtumissa käy vain joka kymmenes. Muusta aikuisväestöstä yhtä usein kulttuuritapahtumissa käy lähes joka viides. Peräti joka kolmas ikääntyvä aikuinen ei harrasta lainkaan kulttuuritapahtumia. Ero ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,000$).

6.3.2 Kulttuuritapahtumissa käynti ja asuinpaikka

Kuinka usein kulttuuri- tapahtumissa käydään?	Maaseutu	Kaupunki	Yhteensä
Vähintään kuukausittain	21 4,5%	82 15%	103 10%
Useita kertoja vuodessa	251 54%	342 61%	593 58%
Ei koskaan	193 41,5%	133 24%	326 32%
Yhteensä	465 100%	557 100%	1022 100%

Taulukko 25. Ristiintaulukointi: kulttuuritapahtumissa käyminen ja asuinpaikka (p= ,000)

Taulukosta 25. huomataan, että kaupunkilaiset ovat maaseudun asukkaita huomattavasti ahkerampia kulttuuritapahtumissa kävijöitä. Erot asuinpaikkojen välillä ovat suuret. Maaseudun asukkaista kaksi viidesosaa ei harrasta lainkaan kulttuuritapahtumia. Kaupunkilaisten joukossa sen sijaan kulttuuritapahtumia harrastamattomia on vain vajaa neljännes. Maaseudun ja kaupungin asukkaat eroavat tilastollisesti merkitsevästi kulttuuritapahtumissa käymisen suhteen (p= ,000).

Vakioitaessa oma koulutustaso erot ryhmien välillä säilyvät tilastollisesti merkitsevinä (perusaste p= ,000; keskiaste p= ,005; korkea-aste: p= ,002). Koulutustasoa ratkaisevampia tekijöitä asuinpaikkojen välisten kulttuuritapahtumissa käymiserojen kannalta ovatkin todennäköisesti ikääntyvistä aikuisista itsestään riippumattomat syyt: maaseudun kaupunkia suppeampi kulttuuritapahtumien tarjonta ja pidemmät välimatkat.

6.3.3 Kulttuuritapahtumat ja sukupuoli

Kuinka usein kulttuuritapahtumissa käydään?	Miehet	Naiset	Yhteensä
Vähintään kuukausittain	44 8%	59 12%	103 10%
Useita kertoja vuodessa	274 52%	319 64%	593 58%
Ei koskaan	208 40%	118 24%	326 32%
Yhteensä	526 100%	496 100%	1022 100%

Taulukko 26. Ristiintaulukointi: kulttuuritapahtumissa käyminen ja sukupuoli (p= ,000)

Sukupuoli on yhteydessä kulttuuritapahtumissa käymiseen. Naiset käyvät miehiä enemmän elokuvissa, teattereissa ja konserteissa (taulukko 26.). Vähintään useita kertoja vuodessa kulttuuritapahtumissa käy naisista kolme neljäsosaa, miehistä kolme viidesosaa. Peräti 40 prosenttia miehistä ei käykään koskaan kulttuuritapahtumissa. Ero naisten ja miesten välillä on tilastollisesti merkitsevä (p= ,000).

Erot sukupuolten välillä säilyvät tilastollisesti merkitsevinä oman koulutuksen vakioinnista huolimatta (perusasteet: p= ,000; keskiaste: p= ,005; korkea-aste: p= ,002). Tarkastelen sukupuolten välisiä eroja myös asuinpaikan luokissa sen vuoksi, että miehistä suhteellisesti suurempi osuus kuin naisista asuu maaseudulla. Maaseudulla välimatkojen pituus ja kulttuuritapahtumien vähäinen tarjonta saattaa vaikuttaa negatiivisesti kulttuuritapahtumiin osallistumiseen, mikä voisi selittää miesten vähäisempää osallistumista kulttuuritapahtumiin. Vakioitaessa asuinpaikka, tilastollisesti merkitsevät erot sukupuolten välillä kuitenkin säilyvät ennallaan (maaseutu: p= ,000; kaupunki: ,003). Kaiken kaikkiaan naiset ovat miehiä aktiivisempia kulttuuritapahtumien harrastajia.

6.3.4 Kulttuuritapahtumissa käyminen ja oma koulutus

Kuinka usein kulttuuri- tapahtumissa käydään?	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea- aste	Yhteensä
Vähintään kuukausittain	5 3%	21 7%	28 8%	49 22%	103 10%
Useita kertoja vuodessa	73 45%	153 54%	219 62%	148 67%	593 58%
Ei koskaan	83 52%	111 39%	107 30%	25 11%	326 32%
Yhteensä	161 100%	285 100%	354 100%	222 100%	1022 100%

Taulukko 27. Ristiintaulukointi: kulttuuritapahtumissa käyminen ja oma koulutustaso (p= ,000).

Taulukosta 27. nähdään, että koulutustaso ja kulttuuritapahtumissa käyminen ovat voimakkaasti yhteydessä toisiinsa. Mitä korkeampi koulutus on suoritettu sitä useammin kulttuuritapahtumia harrastetaan. Erot koulutusryhmien välillä ovat huomattavat. Vähintään kuukausittain elokuvissa, teattereissa ja konserteissa korkea-asteen koulutuksen suorittaneista käy vajaa neljännes. Pelkän kansakoulun suorittaneilla vastaava prosenttiosuus on 3 ja yli puolet heistä ei käy lainkaan kulttuuritapahtumissa. Kaikki ryhmät eroavat tilastollisesti merkitsevästi (p= ,000) toisistaan kulttuuritapahtumissa käynnin suhteen.²⁴

²⁴ Tarkempia ryhmien välisiä eroja olen tarkastellut SPSS-ohjelman select cases toiminnon avulla.

6.3.5 Kulttuuritapahtumat ja vanhempien koulutustausta

Vanhempien koulutustausta ja kulttuuritapahtumissa käyminen	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea-aste	Yhteensä
Isä					
Vähintään kuukausittain	2 11%	22 15%	11 32%	35 19%	74 21%
Useita kertoja vuodessa	13 72%	113 77%	19 56%	124 67%	243 70%
Ei koskaan	3 17%	11 8%	4 12%	26 14%	31 9%
Yhteensä	2 12%	30 17%	14 23%	25 18%	80 22%
Äiti					
Vähintään kuukausittain	2 12%	30 17%	14 23%	25 18%	80 22%
Useita kertoja vuodessa	10 59%	128 74%	41 67%	92 66%	249 69%
Ei koskaan	5 29%	16 9%	6 10%	22 16%	34 9%
Yhteensä	17 100%	174 100%	61 100%	139 100%	363 100%

Taulukko 28. Ristiintaulukointi: kulttuuritapahtumissa käyminen ja vanhempien koulutustausta (isä: $p = ,052$, puuttuvat havainnot **680**; äiti: $p = ,004$, puuttuvat havainnot **665**).

Vanhempien koulutustausta on jonkin verran yhteydessä kulttuuritapahtumissa käymiseen. Korkeammin koulutettujen vanhempien perilliset käyvät muita enemmän kulttuuritapahtumissa (taulukko 28.). Yhteys ei ole täysin lineaarinen, sillä joukossa on joitain mielenkiintoisia poikkeuksia. Vähintään kuukausittain kulttuuritapahtumissa kävijöiden ryhmiä tarkasteltaessa huomataan, että keskiasteen koulutuksen saaneiden vanhempien aikuiset lapset erottuvat jälleen positiivisesti. He käyvät kaikista aktiivisimmin kulttuuritapahtumissa. Isän koulutustaustaa vasten tarkasteltuna ero ryhmien välillä ei ole tilastollisesti merkitsevä ($p = ,052$), äidin koulutuksen mukaisissa luokissa sen sijaan erot ovat tilastollisesti merkitseviä ($p = ,004$).

Kun oma koulutus vakioidaan tilastollisesti merkitsevä ero äidin koulutustaustan ja kulttuuritapahtumissa käynnin välillä häviää kaikissa muissa (keskiaste: $p = ,211$; korkea-aste: $p = ,481$) paitsi perusasteen suorittaneiden joukossa ($p = ,008$) eli koululaitos näyttää tässä yhteydessä tasoittavan äidin koulutustaustan merkitystä suhteessa kulttuuritapahtumissa

käymiseen. Mitä korkeampi oma koulutus on sitä vähemmän äidin koulutustaustalla on merkitystä kulttuuritapahtumien harrastamisen kannalta.²⁵ Huomioitava on jälleen se, että vanhempien koulutus vaikuttaa epäsuorasti kulttuuritapahtumien harrastamiseen, sillä perheen ilmapiiri on vaikuttanut muun muassa koulutushalukkuuteen.

6.3.6 Kulttuuritapahtumissa käyminen ja lukutaidon taso

Kuinka usein kulttuuri- tapahtumissa?	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Vähintään kuukausittain	7 3%	27 7%	42 12%	27 26%	103 10%
Useita kertoja vuodessa	74 37%	211 56%	242 71%	66 65%	593 58%
Ei koskaan	121 60%	140 37%	56 17%	9 9%	326 32%
Yhteensä	202 100%	378 100%	340 100%	102 100%	1022 100%

Taulukko 29. Ristiintaulukointi: kulttuuritapahtumissa käynti ja asiatekstien lukutaidon taso (p= ,000)

Kaikki lukutaidon osa-alueet ovat yhteydessä kulttuuritapahtumissa käymiseen.²⁶ Asiatekstien lukutaidon ylimmille tasoille yltävät käyvät eniten kulttuuritapahtumissa (taulukko 29.). Alimmalle tasolle 1 sijoittuvista vähintään kuukausittain kirjastossa käy vain kolme prosenttia ja peräti kolme viidesosaa heistä ei käy lainkaan kulttuuritapahtumissa. Tasolle 4 sijoittuvista sen sijaan noin joka kymmenes ei harrasta kulttuuritapahtumia ja reilu neljännes käy niissä vähintään kuukausittain. Ero ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä (p= ,000).

²⁵ Tulokset ovat vain suuntaa antavia, sillä X^2 -riippumattomuustestin oletukset eivät päde. Odotusarvot ovat perusasteen koulutuksen suorittaneiden joukossa pienempiä kuin viisi 44,4%:ssa soluista ja ammattikoulun tai lukion suorittaneiden joukossa 22,2%:ssa tapauksista. Korkea-asteen suorittaneiden ryhmässä testioletukset pätevät.

²⁶ Myös tässä yhteydessä kuvailen kulttuuritapahtumissa käyntiaktiivisuuden yhteyttä ristiintaulukoinnin avulla vain suhteessa asiatekstien lukutaitoon. Sen yhteys dokumenttien käyttötaitoon ja kvantitatiiviseen lukutaitoon on hyvin samankaltainen, mutta jälleen hieman heikompi (ks. liite 3.).

Kulttuuritapahtumissa käyminen ja lukutaito	N	Keskiarvo	Keskihajonta
Asiatekstit			
Vähintään kuukausittain	103	296	43,0
Useita kertoja vuodessa	593	276	43,8
Ei koskaan	326	238	48,3
Yhteensä	1022	266	49,5
Dokumentit			
Vähintään kuukausittain	103	298	51,3
Useita kertoja vuodessa	593	273	50,7
Ei koskaan	326	238	57,3
Yhteensä	1022	264	56,3
Kvantitatiiviset tekstit			
Vähintään kuukausittain	103	298	47,5
Useita kertoja vuodessa	593	278	46,7
Ei koskaan	326	250	54,4
Yhteensä	1022	271	51,8

Taulukko 30. Kulttuuritapahtumissa käyntiaktiivisuus ja lukutaidon osa-alueiden pisteiden keskiarvot ($p = ,000$)

Vertailtaessa asiatekstien lukutaidon keskiarvoja yksisuuntaisen varianssianalyysin avulla huomataan, että erot kulttuuritapahtumissa käymisaktiivisuuden perusteella muodostettujen ryhmien välillä ovat tilastollisesti merkitseviä ($p = ,000$) (taulukko 30.). Pistemääräisesti huomattavammin joukosta erottuvat ikääntyvät aikuiset, jotka eivät käy koskaan elokuvissa, teattereissa tai konserteissa. Heidän keskiarvonsa jää 38 pistettä matalammaksi kuin useita kertoja vuodessa käyvien ryhmän keskiarvo. Tarkasteltaessa tarkemmin tilastollisesti merkitsevän eron aiheuttajaa Scheffen testin avulla voidaan kaikkien kulttuuritapahtumissa käyntiaktiivisuuden mukaan muodostettujen kolmen ryhmän todeta eroavan toisistaan suhteessa asiatekstien lukutaitoon tilastollisesti merkitsevästi ($p = ,000$).

Kulttuuritapahtumia harrastamattomat erottuvat myös dokumenttien käyttötaidon keskiarvoltaan muista negatiivisesti. Heidän keskiarvonsa on 35 pistettä matalampi kuin useita kertoja vuodessa kulttuuritapahtumissa käyvien ikääntyvien aikuisten. Scheffen testin avulla huomataan, että kaikki kolme ryhmää eroavat toisistaan tilastollisesti merkitsevästi ($p = ,000$). Testitulokset on kuitenkin vain suuntaa antava, sillä varianssien yhtäsuuruushypoteesi ei

ole voimassa ($p = ,039$) eli dokumenttien lukutaidon pisteiden vaihtelu kulttuuritapahtumissa käyntiaktiivisuuden mukaan luotujen ryhmien sisällä on suurempaa kuin ryhmien välillä.

Kvantitatiivisen lukutaidon suhteen kulttuuritapahtumia harrastamattomat eroavat pistemääräisesti muita lukutaidon osa-alueita vähemmän (28 pistettä) useita kertoja vuodessa elokuvia, teattereita ja konsertteja harrastavista. Varianssien yhtäsuuruus ei päde myöskään vertailtaessa kvantitatiivisen lukutaidon keskiarvoja ($p = ,012$). Jos eroja ryhmien välillä voitaisiin tulkita, ne olisivat tilastollisesti merkitseviä (kuukausittain ja useita kertoja vuodessa: $p = ,001$; kuukausittain ja ei koskaan: $p = ,000$).

6.4 Naisilla eniten osallistuvaa pääomaa

Ikääntyvä aikuisväestö käy suunnilleen yhtä harvoin kulttuuritapahtumissa kuin kirjastossa. Vajaa kolmannes heistä ei harrasta kumpaakaan, joten osallistuvan pääoman kulttuurisista toimintatavoista yleisin ikääntyvän aikuisväestön joukossa on kaunokirjallisuuden lukemisharrastus (vain 13% ei lue lainkaan). Suhteessa muuhun aikuisväestöön ikääntyvät aikuiset eroavatkin vähiten kaunokirjallisuuden lukemisessa. Ero ikäryhmien välillä on vain 3 prosenttiyksikköä. Suurin ero ikäryhmien välillä on kirjastossa käynnissä ja ero on lähes yhtä suuri suhteessa kulttuuritapahtumien harrastamiseen. Kirjan voimana suhteessa muihin kulttuuriharrastuksiin on olettavasti sen helppo saatavuus. Ikääntyvien aikuisten kannalta ei ole merkityksellöntä, että lukemisen esteet ovat vähäisemmät kuin kirjastossa käymisen tai kulttuuritapahtumien harrastamisen: taloudelliset tai liikunnalliset esteet saattavat rajoittaa kirjastossa ja kulttuuritapahtumissa käymistä.

Kaupunkilaisilla on maaseudun asukkaita enemmän osallistuvaa pääomaa. He käyvät sekä aktiivisemmin kirjastossa että kulttuuritapahtumissa ja myös lukevat enemmän. Ero asuinpaikkojen välillä kirjastossa käyntiaktiivisuudessa ja lukemistiheydessä ei kuitenkaan johdu siitä, missä asutaan vaan sitä selittää maaseudun ja kaupungin asukkaiden erilaiset koulutusrakenteet. Kaupungin asukkaat ovat maaseudun asukkaita korkeammin koulutettuja ja mitä enemmän koulutusta on hankittu sitä enemmän myös käydään kirjastossa ja luetaan. Bourdieulaisittain koulutustason yhteys kulttuuriin toimintatapoihin selittyy habituksen käsitteen avulla. Niin kuin jo edellä olen maininnut, koulutuksella ei selitetä kausaalisesti yksilön tapoja tai asenteita, vaan koulutustason korrelointi ihmisten kulttuuristen toimintatapojen kanssa tulee ymmärrettäväksi perhetaustaan yhteydessä olevaa habitusta

ilmentävän ruumiillistuneen kulttuuripääoman avulla (Alasuutari 4-5). Ihmiset sosiaalistuvat ympäröivän maailman käytäntöihin, jossa erilaiset materiaaliset ja sosiaaliset olot muodostavat erilaisen habituksen (Kuittinen & Minkkinen 1989, 25-27). Tätä kautta tulevat ymmärretyiksi koulutustasoltaan eriävien ryhmien erilainen suhtautuminen kulttuurisiin toimintatapoihin, kuten kirjastossa käyntiin, lukuharrastukseen ja kulttuuritapahtumiin osallistumiseen. Erot kirjastossa käynnin ja lukuharrastuksen suhteen asuinpaikkojen välillä johtuvat siis asukkaiden erilaisista koulutustaustoista ja niiden muokkaamista habituksista. Koulutustaso ei kuitenkaan selitä kulttuuritapahtumissa käyntiaktiivisuuden eroja. Erot selittyvät pikemminkin ulkoisilla syillä: sekä maaseudun kaupunkeja suppeammalla kulttuuritapahtumien tarjonnalla että pidemmällä välimatkoilla.

Naiset ovat miehiä aktiivisempia lukijoita, kirjastossa kävijöitä ja kulttuuritapahtumien harrastajia. Sukupuolten välinen ero ei selity miesten ja naisten erilaisella koulutusrakenteella, sillä silloin tilanteen pitäisi olla päinvastainen: miehet ovat naisia koulutetumpia, joten heidän voisi olettaa omaavan enemmän osallistuvaa pääomaa. Koululaitos näyttää tasoittavan sukupuolten välisiä eroja kirjastossa käymisen ja lukemisen suhteen, kulttuuritapahtumien harrastamisen suhteen ei niinkään. Mitä enemmän koulutusta sitä pienemmät erot sukupuolten välillä suhteessa kirjastossa käymiseen ja lukuharrastukseen ovat.

Vanhempien koulutustausta ei ole merkityksetön ikääntyvien aikuisten osallistuvan pääoman muodostumisen kannalta. Isän koulutustaustalla on äidin koulutusta enemmän merkitystä kirjastossa käynnin kannalta. Äidin koulutus on sen sijaan voimakkaammin yhteydessä kulttuuritapahtumien harrastamiseen. Perheen ilmapiirillä on ollut suuri merkitys habituksen kehittymisen kannalta. Vanhemmat ovat omalla esimerkillään saattaneet kannustaa lapsia kirjojen lukemiseen ja kirjastossa ja kulttuuritapahtumissa käymiseen. Mikäli habitus on muovautunut kulttuuriharrastuksia arvostavassa ilmapiirissä, kaunokirjallisuuden lukeminen ja kirjastossa ja kulttuuritapahtumissa käyminen tuntuvat jatkossakin luonnollisilta harrastuksilta. Mitä korkeampi koulutus vanhemmilla on sitä todennäköisemmin osallistuvaa pääomaakin on suhteellisen paljon. Positiivisesti joukosta poikkeavat muita korkeamman koulutuksen suorittaneet keskiasteen saaneiden vanhempien aikuiset lapset (erityisesti keskiasteen suorittaneiden äitien perilliset), jotka menestyvät monessa suhteessa muita paremmin. Perhetausta on myös epäsuorasti yhteydessä osallistuvaan pääomaan: kodin ilmapiiri vaikuttaa siihen, miten kouluttautumiseen suhtaudutaan ja koulutus taas on yhteydessä osallistuvan pääoman määrään.

Koululaitoksen voidaan sanoa vähentävän asuinpaikan, sukupuolen ja vanhempien koulutustaustan merkitystä suhteessa osallistuvaan pääomaan (poikkeuksena kulttuuritapahtumissa käynti). Eniten toisistaan eroavat matalan koulutuksen omaavat. Edellä esittämäni Maxwellin paholaisen toiminta eroja voimistavana tekijänä ei näyttäisikään ikääntyvien aikuisten ja osallistuvan pääoman suhteen pitävän paikkaansa.

Lukutaidon ja osallistuvan pääoman yhteys on ilmeinen. Mitä parempi lukutaito sitä enemmän osallistuvaa kulttuuripääomaa omataan. Aktiivisimmin kulttuuria harrastavat ovat myös parhaita lukijoita. Mikäli kirjoja luetaan tai kirjastossa ja kulttuuritapahtumissa käydään edes silloin tällöin vaikuttaa se positiivisesti lukutaitoon. Joissain kohdin kohtuullinen kulttuurin harrastaminen näyttää olevan lukutaidon kannalta hyödyllisintä.

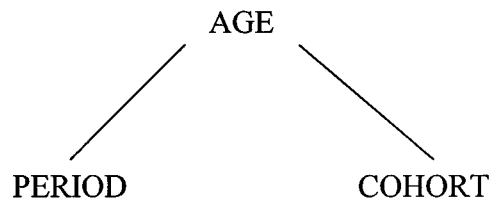
7. KOULUTUKSELLINEN PÄÄOMA

7.1 Miten koulutustaso erottelee ikääntyviä aikuisia?

7.1.1 Tutkimuskohteena ikääntyvän aikuisväestö ja koulutus

Ikääntyvää aikuisväestöä ja erityisesti koulutuksen merkitystä tutkittaessa on tärkeää huomioida ajan merkitys. Ajan merkitystä on pohdittu gerontologiassa käsiteltäessä niin sanottua APC-ongelmaa (age, period and cohort). APC-kolmiossa (kuvio 2.) on kyse elämänsä historian historiallisuuden huomioimisesta. Erilaiset ilmiöt liittyvät monin eri tavoin ihmisen kronologiseen ikään (age) ja sen pituuteen. Iän lisäksi on huomioitava se ajankohta (period), jossa tutkittavat ihmiset kulloinkin elävät ja ikäryhmä eli kohortti (cohort), johon vastaajat syntymävuotensa perusteella kuuluvat. Ikä, ajankohta ja ikäryhmä ovat yhteydessä toisiinsa ja usein niiden vaikutuksia on vaikea erottaa toisistaan. (Jyrkämä 2001, 130-131.)

KUVIO 2. APC-kolmio (Jyrkämä 2001, 131).

Yksinkertaisen määritelmän mukaan kohortti muodostuu ihmisistä, jotka ovat syntyneet tiettyinä periodina. Juha Kauppila (1996, 45) on jaotellut koulutukseen liittyen syntymäkohortteja seuraavanlaisesti:

1. Niukan koulutuksen kohortti (ennen vuotta 1935 syntyneet)
2. Koulutuskasvun ja eriarvoisuuden kohortti (1936-1945 syntyneet)
3. Koulutuskasvun ja hyvinvoinnin kohortti (1946-1965 syntyneet)
4. Nuoret (1966 tai sen jälkeen syntyneet).

Olennaista johonkin kohorttiin kuulumisessa on se, että sekä ikäännytään että koetaan yhteiskunnalliset tapahtumat samanaikaisesti. Tällöin on toisaalta kyse jo historiallisista sukupolvista. (Alanen 2001, 100.)

Timo Toivonen (1999, 269) on määritellyt Karl Mannheimin klassista määritelmää mukaillen sukupolven käsitettä. Sukupolvi muodostuu ihmisistä, jotka ovat eläneet nuoruutensa samaan *historialliseen* aikaan ja samoissa sosiaalisissa oloissa. Alasen mukaan (2001, 102) mannheimilainen sukupolven käsite on kulttuurinen ilmiö, joka muodostuu, kun tiettyyn ikäryhmään kuuluvat ihmiset elävät saman historiallisen tapahtuman ja kokevat sen merkitykselliseksi. Yhteinen kokemus vaikuttaa heidän identiteettiinsä ja se heijastuu samanlaisina asenteina ja maailmankuvana. Käsitteessä korostuvat nuoruusvuosien kokemukset. Pelkkä samoille tapahtumille altistuminen ei kuitenkaan yksinään riitä sukupolven muodostumisedellytykseksi. Vasta, kun samoille tapahtumille altistuneille ihmisille muodostuu yhteisten kokemusten ja tilannemäärittelyjen kautta yhteinen, jaettu tietoisuus, potentiaalisesta sukupolvesta tulee mannheimilaisessa mielessä todellinen sukupolvi. Sukupolvet siis ikään kuin kasvavat esiin kohortista, mutta sukupolveksi kehittyminen ei ole automaattista, vaan se tapahtuu aina erityisissä olosuhteissa.

Kauppila (1996, 45) nimeää ennen vuotta 1935 syntyneet sodan ja niukan koulutuksen sukupolveksi. Heidän lapsuus- ja nuoruusvuosiaan leimaa sodan ja pula-ajan kokemukset. Heidän mahdollisuutensa kouluttaa itseään ovat olleet heikot verrattuna 1956 vuoden tienoilla ja sen jälkeen syntyneeseen hyvinvoinnin ja monien koulutusvalintojen sukupolveen. Kauppilan koulutussukupolvien jaottelu on seuraavanlainen:

1. Sodan ja niukan koulutuksen sukupolvi (ennen vuotta 1935 syntyneet)
 2. Rakennemuutoksen ja kasvavien koulutusmahdollisuuksien sukupolvi (1936-1955 syntyneet)
 3. Hyvinvoinnin ja monien koulutusvalintojen sukupolvi (1956 tai sen jälkeen syntyneet).
- (Kauppila 1996, 45.)

Suurin osa tarkastelemistani ikääntyvistä aikuisista sijoittuu rakennemuutoksen ja kasvavien koulutusmahdollisuuksien sukupolveen ja pieni osa myös sodan ja niukan koulutuksen sukupolveen, joten heillä on huomattavasti niukemmin koulutusta suhteessa muuhun

aikuisväestöön. Aikaisemmin vähäisemmänkin koulutuksen avulla on pystynyt erottautumaan.

7.1.2 Ikääntyvän ja muun aikuisväestön koulutustaso

Koulutustaso	Ikääntyvät	26-45-vuotiaat	Yhteensä
Perusaste (6v)	163 16%		163 7%
Perusaste (7-9v)	285 28%	201 16%	486 21%
Keskiaste	357 35%	756 58%	1113 48%
Korkea-aste	223 21%	335 26%	558 24%
Yhteensä	1028 100%	1292 100%	2320 100%

Taulukko 31. Koulutustason jakaumat ikääntyvän ja muun aikuisväestön luokissa (p= ,000).

Koulutustason yleinen kasvu näkyy selvästi vertailtaessa ikääntyvää ja muuta aikuisväestöä: ikääntyvät aikuiset ovat suorittaneet huomattavasti matalamman koulutuksen suhteessa muuhun aikuisväestöön (taulukko 31.). Heistä 16 prosenttia on käynyt ainoastaan kansakoulun. Muun aikuisväestön joukossa ei ole yhtään ainoastaan kansakoulun käynyttä, tosin osasyynä asiaan on 1970-luvulla voimaan astunut peruskoulu-uudistus. Mielenkiintoisin ero liittyy keskiasteen eli ammatillisen koulutuksen ja lukion suorittaneiden määrän suureen kasvuun. Muusta aikuisväestöstä peräti 23 prosenttiyksikköä ikääntyviä aikuisia suurempi joukko on suorittanut keskiasteen tutkinnon, sen sijaan korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden joukossa ero ikäryhmien välillä ei ole läheskään yhtä suuri. Ero ikäryhmien välillä suhteessa koulutustasoon on tilastollisesti merkitsevä (p= ,000).

Ikääntyvien aikuisten suoritettuun koulutusasteeseen on vaikuttanut koululaitoksen kehitysvaiheet ja yleinen yhteiskunnallinen tilanne. Osa ikääntyvistä aikuisista on elänyt varhaisnuoruuttaan toisen maailmansodan aikaan. Kun monesta asiasta on ollut puutetta, työnteko on saattanut tuntua kouluttautumista paremmalta vaihtoehdolta. Niin kuin edellä jo mainitsin, suurin osa tutkimukseni kohteena olevista ikääntyvistä aikuisista kuuluu rakennemuutoksen ja kasvavien koulutusmahdollisuuksien sukupolveen ja koulutustason suuret erot ikääntyvän ja muun aikuisväestön välillä selittyvätkin osaltaan sillä, että vasta

vuoden 1956 aikana tai jälkeen syntyneiden hyvinvoinnin ja monien koulutusvalintojen sukupolvelle on alkanut avautua enemmän mahdollisuuksia itsensä kouluttamiseen. Informaatioyhteiskunnassa tieto ja koulutus ovat tulleet yhä tärkeämmäksi tuotannon tekijöiksi, mutta samalla myös tutkinnot ovat inflatorisoituneet, koska niistä on tullut lähes kaikkien saatavilla olevia yleishyödykkeitä (Rinne & Salmi 1998, 166-167). Aikaisemmin jo vähäisenkin koulutuksen hyöty on ollut suhteellisen suuri. Nykyään yksilö tarvitsee erottautuakseen entistä korkeamman koulutuksen. Koulutuksen inflaatio selittää osaltaan ikääntyvän aikuisväestön alhaisempaa koulutustasoa suhteessa muuhun aikuisväestöön.

7.1.3 Koulutustaso ja asuinpaikka

Koulutustaso	Maaseutu	Kaupunki	Yhteensä
Perusaste (6v)	101 22%	62 11%	163 16%
Perusaste (7-9v)	128 27,5%	157 28%	285 28%
Keskiaste	160 34%	197 35%	357 35%
Korkea-aste	77 16,5%	146 26%	223 21%
Yhteensä	466 100%	562 100%	1028 100%

Taulukko 32. Koulutustason ja asuinpaikan ristiintaulukointi (p= ,000)

Kaupungissa asuvilla on korkeampi koulutustaso kuin maaseudun asukkailla. Taulukosta 32. huomataan, että suurimmat erot asuinpaikkojen välille syntyvät pelkän kansakoulun ja korkea-asteen suorittaneiden ryhmissä. Joka viides maaseudulla asuva on suorittanut pelkän kansakoulun, kaupunkilaisista joka kymmenes. Korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden suhteen asuinpaikkojen välinen ero on myös noin kymmenen prosenttiyksikköä. Koko perusasteen ja keskiasteen eli lukion tai ammatillisen koulutuksen suorittaneita kummassakin joukossa on lähes yhtä suuri osuus. Koulutustasojen ero kaupunkilaisten ja maaseudun asukkaiden välillä on tilastollisesti merkitsevä (p= ,000). Maaseudulla asuvien kansakoulun käyneiden ja kaupungissa asuvien korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden suhteellisesti suuren määrän osaselittäjänä voisi olla ikä: kaksi kolmasosaa pelkän kansakoulun käyneistä maaseudun asukkaista on 60 vuotta tai vanhempia ja korkea-asteen suorittaneista

kaupunkilaisista lähes 90 prosenttia on alle 60-vuotiaita. Ikääntyvien aikuisten joukossa alle 60- ja yli 60-vuotiaat eroavatkin koulutustason suhteen toisistaan tilastollisesti merkitsevästi ($p = ,000$). Asuinpaikkojen väliset erot koulutuseroissa selittyvätkin osaltaan sillä, että maaseudulla asuu enemmän yli 60-vuotiaita, joilla on alle 60-vuotiaita matalampi koulutustaso.

Kun asuinpaikan ja koulutustason yhteyttä tarkastellaan sukupuolen luokissa, huomataan, että tilastollisesti merkitsevä ero naisten joukossa häviää ($p = ,352$), mutta säilyy miesten joukossa ($p = ,000$). Kaupungeissa asuvat naiset ovat jonkin verran maaseudulla asuvia naisia korkeammin koulutettuja, mutta ero ei ole tilastollisesti merkitsevää.

7.1.4 Koulutustaso ja sukupuoli

Koulutustaso	Mies	Nainen	Yhteensä
Perusaste (6v)	94 18%	69 14%	163 16%
Perusaste (7-9v)	137 26%	148 29,5%	285 28%
Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	169 32%	188 37,5%	357 35%
Korkea-aste	128 24%	95 19%	223 21%
Yhteensä	528 100%	500 100%	1028 100%

Taulukko 33. Koulutustason ja sukupuolen ristiintaulukointi ($p = ,024$).

Taulukko 33. kertoo yhdestä ikääntyvien aikuisten elinajalle tyypillisestä seikasta. Ikääntyvät aikuiset ovat eläneet vielä sitä aikaa, jolloin naiset ovat nykypäivää yleisemmin jääneet kotiin hoitamaan lapsia. Yhteiskunta ei ole antanut tukea korkea-asteen koulutukseen ja työuraan panostaville äideille yhtä laajassa määrin kuin nykyään. Ikääntyvästä aikuisväestöstä miehet suorittavatkin naisia hieman korkeamman koulutuksen. Perusasteen (6v tai 7-9v) suorittaneita on molempien sukupuolten luokissa yhtä paljon, mutta naiset suorittavat miehiä useammin keskiasteen koulutuksen. Vasta korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden määrässä miehet kiilaavat naisten ohi: noin neljännes miehistä on suorittanut korkea-asteen koulutuksen, naisista vajaa viidennes. Näyttääkin siltä, että naiset ovat kyllä kouluttaneet itseään, mutta vain harva on jatkanut enää korkea-asteelle saakka. Koulutustasojen ero sukupuolten välillä

on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,024$). Nuoremman aikuisväestön joukossa tilanne on päinvastainen. Naiset ovat miehiä korkeammin koulutettuja.

7.1.5 Koulutustaso ja työtilanne

Työtilanne	Perusasteet (6v)	Perusasteet (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea-aste	Yhteensä
Töissä	33 66%	165 79%	218 84,5%	170 95,5%	586 84%
Työtön/työtä etsivä	17 34%	44 21%	40 15,5%	8 4,5%	109 16%
Yhteensä	50 100%	209 100%	258 100%	178 100%	695 100%

Taulukko 34. Koulutustason ja työtilanteen ristiintaulukointi ($p = ,000$)
Analyysin ulkopuolella 333

Tässä yhteydessä tarkastelen koulutustason yhteyttä työtilanteeseen, joten jätän analyysin ulkopuolelle eläkkeellä olevat, opiskelijat ja kotiäidit. Koulutustason yhteys työtilanteeseen on ilmeinen: mitä korkeampi koulutus sitä epätodennäköisempää työttömyys on (taulukko 34.). Kansakoulun suorittaneista reilu kolmannes on työttömänä. Työttömien osuus pienenee koulutustason kasvaessa ja korkea-asteen koulutuksen suorittaneista työtä vailla on enää 4,5 prosenttia. Ero ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,000$).

7.1.6 Koulutustaso ja vanhempien koulutustausta

Vanhempien koulutustausta ja oma koulutus	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea-aste	Yhteensä
→ Isän koulutustaso ↓ Oma koulutus					
Perusasteet 6v	80 36%	66 13%		6 3%	152 16%
Perusasteet 7-9v	64 28%	151 30%	8 22%	30 16%	253 27%
Keskiaste	67 30%	187 38%	14 38%	62 33%	330 35%
Korkea-aste	13 6%	93 19%	15 40%	89 48%	210 22%
Yhteensä	224 100%	497 100%	37 100%	187 100%	945 100%
→ Äidin koulutustaso ↓ Oma koulutus					
Perusaste 6v	73 34%	69 12%		11 8%	153 15%
Perusaste 7-9v	62 29%	179 31%	9 15%	22 16%	272 28%
Keskiaste	64 30%	202 36%	19 32%	55 39%	340 35%
Korkea-aste	14 7%	117 21%	31 53%	52 37%	214 22%
Yhteensä	213 100%	567 100%	59 100%	140 100%	979 100%

Taulukko 35. Oman ja vanhempien koulutuksen ristiintaulukointi (p= ,000).

Vanhempien saama koulutus näyttää vaikuttavan siihen, mikä koulutus tullaan suorittamaan. Mitä korkeamman koulutuksen vanhemmat ovat saaneet sitä korkeampi on myös aikuistenkin lasten koulutus (taulukko 35.). Yhteys ei tosin ole täysin lineaarinen, sillä poikkeuksena ovat jälleen keskiasteen suorittaneiden vanhempien aikuiset lapset, joilla on muita suhteellisesti korkeampi koulutustaso. Mikäli vanhemmat ovat suorittaneet ainoastaan kansakoulun, on erittäin harvinaista, että suoritetaan korkea-asteen tutkinto. Sen sijaan runsas kolmannes on käynyt pelkän kansakoulun, mikäli vanhemmatkin ovat suorittaneet ainoastaan sen. Vastaavasti, mikäli vanhemmilla on korkea-asteen tutkinto, vain harva suorittaa pelkän kansakoulun. Mikäli isällä on korkea-asteen tutkinto, lähes puolet perillisistä käy myös korkea-asteen koulutuksen.

Keskiasteen suorittaneiden vanhempien aikuiset lapset poikkeavat yleisestä linjasta. Mikäli isä on suorittanut keskiasteen tutkinnon, ei kukaan jää alimmalle koulutustasolle, tilanne on samanlainen myös äidin tapauksessa. Jos äidillä on keskiasteen koulutus, erotutaan positiivisesti myös korkea-asteen tutkintojen suorittamisessa: yli puolet suorittaa tuolloin korkea-asteen tutkinnon. Äidin suorittama korkea-asteen koulutus ei näytä olevan yhtä suuressa määrin merkityksellinen perillisten korkea-asteen koulutukseen valikoitumisen kannalta. Ero vanhempien koulutustaustan mukaan muodostettujen ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä sekä isän että äidin tapauksessa ($p = ,000$).²⁷

Kaiken kaikkiaan vanhempien koulutustaustalla on yllättävän voimakas vaikutus vielä ikääntyvienkin aikuisten koulutuksen kannalta. Perhetaustalla näyttääkin olleen ennen suurempi merkitys jälkeläisten koulutuksen suhteen kuin nykyään. Kun asiaa tarkastellaan Spearmanin korrelaatiokertoimen avulla huomataan, että ikääntyvillä aikuisilla sekä isän ($r = .416$) että äidin ($r = .348$) koulutustaso korreloi kohtalaisesti perillisten koulutustason kanssa, muulla aikuisväestöllä korrelaatio on heikkoa (isä: $r = .180$ ja äiti: $r = .161$).²⁸

7.2 Aikuiskoulutus erottelijana

7.2.1 Elämäntilanne on merkittävä tekijä aikuiskoulutukseen osallistumisessa

Aikuiskoulutukseen osallistuminen	Ikääntyvä aikuisväestö	26-45-vuotiaat	Yhteensä
Ei ole osallistunut viim. 12kk:n aikana	556 55%	408 33%	977 43%
On osallistunut viim. 12kk:n aikana	458 45%	812 67%	1343 57%
Yhteensä	1014 100%	1220 100%	2234 100%

Taulukko 36. Aikuiskoulutukseen osallistumisen ja ikääntyvän ja muun aikuisväestön ristiintaulukointi ($p = ,000$).

Koska tarkoituksenani on tässä luvussa tarkastella aikuiskoulutukseen osallistumista, rajaan analyysin ulkopuolelle päätoimiset opiskelijat, joita 26-45-vuotiaiden joukossa on 74,

²⁷ Jätän tästä yhteydestä pois koulutuksen ja lukutaidon välisen yhteyden tarkastelemisen. Käsittelen sen vasta kappaleessa 8.2.4. Tiivistäen voi sanoa, että koulutustaso on voimakkaasti yhteydessä kaikkiin kolmeen lukutaidon osa-alueeseen.

²⁸ Käytän Spearmanin korrelaatiokerrointa Pearsonin korrelaatiokertoimen sijaan, koska muuttujani ovat kategorisia, järjestysasteikollisia muuttujia.

ikäntyvien aikuisten joukossa neljä. Aikuiskoulutuksen osallistumisen kriteerinä on ollut osallistuminen yli kuusi tuntia kestäneeseen koulutukseen haastattelua edeltävän vuoden aikana. Kun päätoimiset opiskelijat jätetään analyysin ulkopuolelle, aikuiskoulutukseen osallistuu vajaa puolet ikääntyvästä ja kaksi kolmasosaa muusta aikuisväestöstä (taulukko 36.). Ero ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,000$). Ikääntyvien aikuisten nuorempia niukempi aikuiskoulutukseen osallistuminen ei ole yllättävää, kun ajatellaan yhteiskuntamme vallitsevaa elämäntilanteen mallia: opiskelun yleisin tarkoitus on tähdätä pätevytykseen työelämässä.

Aikuiskoulutukseen osallistuminen	Työssä	Eläkkeellä	Työtön	Yhteensä
Ei ole osallistunut viim. 12 kk:n aikana	203 35%	256 84%	86 79%	545 54%
On osallistunut viim. 12 kk:n aikana	383 65%	50 16%	23 21%	456 45%
Yhteensä	586 100%	306 100%	109 100%	1001 100%

Taulukko 37. Aikuiskoulutukseen osallistumisen ja elämäntilanteen ristiintaulukointi ($p = ,000$)

Ikääntyvien aikuisten elämäntilanne on voimakkaasti yhteydessä aikuiskoulutukseen osallistumiseen (taulukko 37.). Sysäys aikuiskoulutukseen voi saada alkunsa henkilökohtaisesta kiinnostuksesta, mutta useimmiten sen tarkoituksena on vahvistaa työllistymistä ja ammatissa kehittymistä. Onkin ennakoitavissa, että vain harva eläkkeellä oleva ikääntyvä aikuinen osallistuu aikuiskoulutukseen. Myös työttömät osallistuvat huomattavasti vähemmän aikuiskoulutukseen kuin työssä olevat. Työssä käyvistä aikuisista vain kolmannes ei ole osallistunut haastattelua edeltävän vuoden aikana aikuiskoulutukseen, työttömistä peräti neljä viidesosaa. Tämä saattaa selittyä osaltaan sillä, että juuri työnantaja tekee usein aloitteen aikuiskoulutukseen ja kustantaa sen. Ero ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,000$). Vaikka aikuiskoulutuksen tarkoituksena on parantaa työllistymismahdollisuuksia, työttömät osallistuvat kuitenkin huomattavasti vähemmän aikuiskoulutukseen kuin työssä olevat. Aikuiskoulutusjärjestelmämme ei näytä kykenevän tarjoamaan tarpeeksi mahdollisuuksia työttömille.

Aikuiskoulutukseen osallistuminen	46-55-vuotiaat	56-65-vuotiaat	Yhteensä
Ei ole osallistunut viim. 12kk:n aikana	266 45%	290 69%	556 55%
On osallistunut viim. 12kk:n aikana	330 55%	128 31%	458 45%
Yhteensä	1014 100%	1220 100%	1014 100%

Taulukko 38. Aikuiskoulutukseen osallistumisen ja ikäluokkien (46-55- ja 56-65-vuotiaat) ristiintaulukointi ($p = ,000$).

Ikä näyttäisi olevan voimakkaasti yhteydessä aikuiskoulutukseen osallistumiseen. Kun tilannetta tarkastellaan jakamalla ikääntyvä aikuisväestö kahteen ikäluokkaan, huomataan, että nuoremmassa ikäluokassa aikuiskoulutukseen osallistuminen on huomattavasti vanhempaa ikäluokkaa yleisempää (taulukko 38.). Ryhmien välinen ero on 24 prosenttiyksikköä ja se on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,000$). Erot ikäluokkien välillä häviävät, kun elämäntilanne vakioidaan eli ikää ratkaisevampi tekijä aikuiskoulutukseen osallistumisessa on tilanne työmarkkinoilla (työssä, työtön vai eläkkeellä).

7.2.2 Aikuiskoulutus ja asuinpaikka

Aikuiskoulutukseen Osallistuminen	Maaseutu	Kaupunki	Yhteensä
Ei ole osallistunut viimeisen 12 kk:n aikana	277 60%	279 51%	556 55%
On osallistunut viimeisen 12 kk:n aikana	186 40%	278 49%	458 45%
Yhteensä	463 100%	551 100%	1014 100%

Taulukko 39. Aikuiskoulutuksen ja asuinpaikan ristiintaulukointi ($p = ,003$).

Asuinpaikkojen väliset erot aikuiskoulutuksessa ovat huomattavat. Kaupunkilaiset ovat aktiivisempia kouluttautujia kuin maalla asuvat (taulukko 39.). Heistä lähes puolet osallistuu aikuiskoulutukseen, maaseudun asukkaista kaksi viidesosaa. Kun koulutustaso vakioidaan, osallistumiserot asuinpaikkojen välillä häviävät lähes kokonaan kaikilla koulutustasoilla eli asuinpaikkojen välisessä erossa ratkaiseva tekijä on oma koulutus ja eron selittää ensisijaisesti asukkaiden erilainen koulutusrakenne. Kaupungeissa asuvat ovat maaseudun asukkaita suhteellisesti korkeammin koulutettuja (ks. kappale 7.1.3. Koulutustaso ja asuinpaikka).

7.2.3 Aikuiskoulutus ja sukupuoli

Aikuiskoulutukseen osallistuminen	Mies	Nainen	Yhteensä
Ei ole osallistunut viimeisen 12 kk:n aikana	312 60%	244 49,5%	556 55%
On osallistunut viimeisen 12 kk:n aikana	209 40%	249 50,5%	458 45%
Yhteensä	521 100%	493 100%	1014 100%

Taulukko 40. Aikuiskoulutuksen ja sukupuolen ristiintaulukointi ($p = ,001$)

Naiset osallistuvat miehiä aktiivisemmin aikuiskoulutukseen (taulukko 40.). Miehistä aikuiskoulutukseen osallistuu kaksi viidesosaa, naisista puolet. Kun asuinpaikan vaikutus vakioidaan, kaupunkilaisten naisten ja miesten välinen tilastollisesti merkitsevä ero häviää ($p = ,066$). Tilastollisesti merkitsevä ero sukupuolten välillä säilyy kuitenkin maaseudulla ($p = ,007$).

Tiivistäen voidaan sanoa naisten olevan miehiä jonkin verran aktiivisempia aikuiskoulutukseen osallistujia. Tässä yhteydessä sukupuolten välinen erilainen koulutus rakenne ei selitä aikuiskoulutukseen osallistumiseroja, sillä miehet ovat ikääntyvän aikuisväestön joukossa naisia korkeammin koulutettuja ja tällöin heidän voisi olettaa osallistuvan aktiivisemmin aikuiskoulutukseen. Tilanne on kuitenkin päinvastainen. Suoritettu koulutustaso selittää kuitenkin osaltaan sukupuolten välisiä eroja: jos suoritettuna on ainoastaan kansakoulu, eroja sukupuolten välillä ei ilmene, sillä kummatkin osapuolet osallistuvat tällöin hyvin harvoin aikuiskoulutukseen. Myöskään korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden joukossa osallistumisen suhteen eroja ei juurikaan ilmene, joten jälleen koulutuksella voidaan todeta olevan myös sukupuolten välisiä eroja tasoittava luonne.

7.2.4 Pitkä pohjakoulutus innostaa aikuiskoulutukseen

Aikuiskoulutukseen Osallistuminen	Perusasteet	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea-aste	Yhteensä
Ei ole osallistunut viimeisen 12 kk:n aikana	323 73%	176 51%	57 26%	556 55%
On osallistunut viimeisen 12 kk:n aikana	121 27%	172 49%	165 74%	458 45%
Yhteensä	444 100%	348 100%	222 100%	1014 100%

Taulukko 41. Aikuiskoulutukseen osallistumisen ja koulutusasteen ristiintaulukointi (p= ,000).

Mitä pidempi pohjakoulutus sitä aktiivisemmin aikuiskoulutukseen osallistutaan (taulukko 41.). Heikon pohjakoulutuksen omaavat hyödyntävät aikuiskoulutuksen tarjoamia mahdollisuuksia vähiten, vaikka heillä on useimmiten suurin tarve lisäkoulutukseen.²⁹ Perusasteen suorittaneista aikuiskoulutukseen osallistuu vain neljännes. Keskiasteen koulutuksen käyneistä lähes yhtä moni osallistuu ja yhtä moni jää aikuiskoulutuksesta syrjään. Korkea-asteen suorittaneista enää vain neljännes ei osallistu aikuiskoulutukseen. Ero koulutusryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä (p= ,000).

²⁹ Kaikki ammatit eivät tietenkään vaadi samassa määrin kouluttautumista: tehtaassa pakkaajan työtä tekevän henkilön lisäkoulutustarve on oletettavasti pienempi kuin esimerkiksi opettajan tai ohjelmoijan.

Osallistuuko aikuiskoulutukseen ?	→ Ikäluokka	46-55- vuotiaat	56-65- vuotiaat	Yhteensä
↓ Oma koulutustaso				
Perusasteet	Ei ole osallistunut	137	186	323
	viim. 12kk:n aikana	64%	81%	73%
	On osallistunut	78	43	121
	viim. 12kk:n aikana	36%	19%	27%
	Yhteensä	215	229	444
		100%	100%	100%
Keskiaste	Ei ole osallistunut	106	70	176
	viim. 12kk:n aikana	46%	60%	51%
	On osallistunut	126	46	172
	viim. 12kk:n aikana	54%	40%	49%
	Yhteensä	232	116	348
		100%	100%	100%
Korkea-aste	Ei ole osallistunut	23	34	57
	viim. 12kk:n aikana	15%	47%	26%
	On osallistunut	126	39	165
	viim. 12kk:n aikana	85%	53%	74%
	Yhteensä	149	73	222
		100%	100%	100%
Yhteensä		596	418	1014

Taulukko 42. Aikuiskoulutukseen osallistuminen ikäluokittain kun koulutusaste on vakioitu (perusasteet: $p = ,000$; keskiaste: $p = ,004$ ja korkea-aste: $p = ,000$).

Aikuiskoulutukseen osallistuminen on voimakkaasti yhteydessä ikään (ks. kappale 7.2.1: elämäntilanne on merkittävä tekijä aikuiskoulutukseen osallistumisessa). Koulutusasteittain tarkasteltuna osallistumisaktiivisuudessa on huomattavia eroja ikääntyvän aikuisväestönkin sisällä. Taulukosta 42. huomataan, että eniten ikäryhmät eroavat toisistaan korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden ryhmässä: puolet vanhimmasta ikäluokasta ei osallistu aikuiskoulutukseen, nuoremmalla ikäluokalla vastaava prosenttiluku on vain 15. Ikäryhmien väliset aikuiskoulutukseen osallistumiserot eivät ole yhtä suuret keskiasteen ja perusasteen koulutuksen käyneiden joukossa, mutta ne ovat silti huomattavat. Myös koulutustason merkitystä aikuiskoulutukseen osallistumiselle tarkasteltaessa voidaan todeta, ettei aikuiskoulutusjärjestelmämme ole onnistunut vähentämään ikääntyvän aikuisväestön koulutuseroja - päinvastoin näyttää siltä, että järjestelmä palvelisi jo ennestään koulutustasoltaan rikasta väestön osaa.

7.2.5 Aikuiskoulutus ja vanhempien koulutustausta

Aikuiskoulutukseen osallistuminen ja vanhempien koulutustausta	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea-aste	Yhteensä
→ Isän koulutustaso ↓ Aikuiskoulutukseen osallistuminen					
Ei ole osallistunut	158	273	14	63	513
Viim. 12kk:n aikana	71%	56%	38%	34%	54%
On osallistunut viim. 12kk:n aikana	64	217	23	121	432
	29%	44%	62%	66%	46%
Yhteensä	222	490	37	184	933
	100%	100%	100%	100%	100%
→ Äidin koulutustaso ↓ Oma koulutus					
Ei ole osallistunut	150	293	23	59	525
viim. 12 kk:n aikana	71%	52%	40%	43%	54%
On osallistunut viim. 12 kk:n aikana	60	269	35	77	441
	29%	48%	60%	57%	46%
Yhteensä	210	562	58	136	966
	100%	100%	100%	100%	100%

Taulukko 43. Aikuiskoulutukseen osallistumisen ja vanhempien koulutuksen ristiintaulukointi (p= ,000)

Mitä korkeampi koulutus vanhemmilla on sitä aktiivisemmin aikuiskoulutukseen osallistutaan (taulukot 43.). Yhteys ei ole täysin lineaarinen, sillä poikkeuksena ovat jälleen keskiasteen koulutuksen saaneiden äitien aikuiset lapset, jotka osallistuvat korkea-asteen suorittaneiden äitien perillisiä aktiivisemmin aikuiskoulutukseen: heistä peräti kolme viidesosaa on osallistunut aikuiskoulutukseen haastattelua edeltävän vuoden aikana. Vanhempien matala koulutustaso ennakoi yllättävän voimakkaasti aikuiskoulutukseen osallistumattomuutta: lähes kolme neljäsosaa ikääntyvistä aikuisista ei osallistu aikuiskoulutukseen, mikäli vanhemmat ovat käyneet ainoastaan kansakoulun. Korkea-asteen koulutuksen käyneiden isien aikuisista lapsista sen sijaan vain noin kolmannes ei ole osallistunut aikuiskoulutukseen haastattelua edeltäneen vuoden aikana. Äidin korkea-asteen koulutus ei ennakoi yhtä voimakkaasti aikuiskoulutukseen osallistumista kuin isän korkea koulutus: vielä kaksi viidesosaa jää syrjään aikuiskoulutuksesta.

Kun oma koulutus vakioidaan äidin koulutuksen merkityksellisyyttä häviää kaikilla koulutusasteilla, isän koulutuksen merkitys säilyy perusasteen suorittaneiden joukossa ($p=,000$) eli oma koulutus on vanhempien koulutusta ratkaisevampi tekijä aikuiskoulutukseen osallistumisessa. Isän koulutuksen merkitys näkyy vain pelkän perusasteen suorittaneiden joukossa, joten koululaitoksella voisi sanoa olevan perhetaustan vaikutusta tasa-arvoistava merkitys suhteessa aikuiskoulutukseen osallistumiseen. Huomioitava on jälleen se, että perhetausta on kuitenkin yhteydessä suoritettavaan koulutukseen ja vaikuttaa näin ollen epäsuorasti aikuiskoulutukseen osallistumiseen.

7.2.6 Aikuiskoulutus ja lukutaidon taso

Aikuiskoulutukseen Osallistuminen ja asiatekstien lukutaidon taso	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Ei ole osallistunut	169	242	126	19	556
Viim. 12 kk:n aikana	83%	64,5%	38%	19%	55%
On osallistunut	35	133	208	82	458
Viim. 12kk:n aikana	17%	35,5%	62%	81%	45%
Yhteensä	204	375	334	101	1014
	100%	100%	100%	100%	100%

Taulukko 44. Aikuiskoulutukseen osallistumisen ja asiatekstien lukutaidon tasojen ristiintaulukointi ($p=,000$).

Yhtäältä lukutaito on elinikäisen oppimisen edellytys, mutta toisaalta myös hankitun koulutuksen seurausta. Lukutaito onkin voimakkaasti yhteydessä aikuiskoulutukseen osallistumiseen. Tulokset ovat samansuuntaisia kaikilla lukutaidon osa-alueilla. Mitä parempi lukutaito on sitä todennäköisemmin aikuiskoulutukseen osallistutaan. Asiatekstien ylimmälle tasolle 4 yltävistä aikuisista neljä viidesosaa on osallistunut aikuiskoulutukseen haastattelua edeltävän vuoden aikana (taulukko 44.). Tason 3 lukijoista koulutuksessa on ollut kolme viidesosaa ja tason 2 lukijoista enää reilu kolmannes. Tasolle 1 jääneistä vain vajaa viidesosa on osallistunut aikuiskoulutukseen. Aikuiskoulutukseen osallistumiserot asiatekstien lukutaidon mukaan muodostettujen ryhmien välillä ovat tilastollisesti merkitseviä ($p=,000$).

Aikuiskoulutukseen osallistuminen ja dokumenttien käyttötaidon taso	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Ei ole osallistunut	193	207	124	32	556
Viim. 12 kk:n aikana	83%	60%	40%	25%	55%
On osallistunut	40	137	187	94	458
Viim. 12kk:n aikana	17%	40%	60%	75%	45%
Yhteensä	233	344	311	127	1014
	100%	100%	100%	100%	100%

Taulukko 45. Aikuiskoulutukseen osallistumisen ja dokumenttien lukutaidon tasojen ristiintaulukointi (p= ,000).

Aikuiskoulutukseen Osallistuminen ja kvantitatiivisen lukutaidon taso	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Ei ole osallistunut	155	206	159	36	556
Viim. 12 kk:n aikana	83%	61,5%	44%	28%	55%
On osallistunut	32	129	203	94	458
Viim. 12kk:n aikana	17%	38,5%	56%	72%	45%
Yhteensä	187	335	362	130	1014
	100%	100%	100%	100%	100%

Taulukko 46. Aikuiskoulutukseen osallistumisen ja kvantitatiivisen lukutaidon tasojen ristiintaulukointi (p= ,000).

Dokumenttien käyttötaidon yhteys koulutukseen osallistumiseen on hyvin samanlainen kuin kvantitatiivisen lukutaidon yhteys. Myös dokumenttien käyttötaidossa ja kvantitatiivisessa lukutaidossa parhaiten menestyneet lukijat osallistuvat muita aktiivisemmin aikuiskoulutukseen (taulukot 45. ja 46.). Asiatekstien lukutaidon ja aikuiskoulutukseen osallistumisen yhteys näyttää tosin olevan hieman vahvempi: ylimmälle tasolle 4 yltävistä dokumenttien ja kvantitatiivisten tekstien lukijoista noin kolme neljäsosaa on osallistunut aikuiskoulutukseen haastattelua edeltäneen vuoden aikana, asiatekstien tason 4 lukijoilla vastaava osuus on neljä viidesosaa.³⁰ Samoin kuin asiatekstien lukemisen yhteydessä, alimmalle tasolle 1 jääneistä aikuisista enää vain vajaa viidennes on osallistunut aikuiskoulutukseen. Erot aikuiskoulutukseen osallistumisessa dokumenttien ja kvantitatiivisten tekstien lukutaidon tason mukaan muodostettujen ryhmien välillä ovat tilastollisesti merkitseviä (p= ,000).

³⁰ Myös korrelaatiokertoimet tukevat ajatusta: Spearmanin korrelaatio asiatekstien ja aikuiskoulutuksen välillä (r= .432) on hieman voimakkaampaa kuin dokumenttien (r= .400) tai kvantitatiivisten tekstien (r= .345) ja aikuiskoulutukseen osallistumisen välinen korrelaatio. Korrelaatio lukutaidon kaikkien eri osa-alueiden ja aikuiskoulutukseen osallistumisen välillä on kohtalaista. Käytän Spearmanin korrelaatioita Pearsonin korrelaation sijaan, koska aikuiskoulutukseen osallistuminen ei ole jatkuva vaan luokiteltu muuttuja.

Aikuiskoulutukseen osallistuminen ja lukutaito	N	Keskiarvo	Keskihajonta
Asiatekstit			
Ei ole osallistunut viim. 12 kk:n aikana	566	246	47,9
On osallistunut viim. 12 kk:n aikana	466	289	41,0
Dokumentit			
Ei ole osallistunut viim. 12 kk:n aikana	562	244	55,6
On osallistunut viim. 12 kk:n aikana	466	288	47,5
Kvantitatiiviset tekstit			
Ei ole osallistunut viim. 12 kk:n aikana	562	254	52,3
On osallistunut viim. 12 kk:n aikana	466	291	44,4

Taulukko 47. Aikuiskoulutukseen osallistuminen ja lukutaidon osa-alueiden pisteiden keskiarvot ($p = ,000$)

Tarkasteltaessa riippumattomien otosten t-testin avulla lukutaidon eri osa-alueiden keskiarvoja aikuiskoulutukseen osallistujien ja ei-osallistujien välillä voidaan todeta sama kuin edellä: osallistujat pärjäävät kaikilla lukutaidon osa-alueilla huomattavasti ei-osallistujia paremmin (taulukko 47.). Suurimmat erot osallistujien ja ei-osallistujien välillä on dokumenttien käyttötaidossa (44 pistettä) ja asiatekstien lukemisessa (43 pistettä). Ero on hieman pienempi kvantitatiivisten tekstien lukemisessa (37 pistettä). Erot ovat tilastollisesti merkitseviä ($p = ,000$). Tosin varianssien yhtäsuuruushypoteesi ei ole millään lukutaidon osa-alueella voimassa (asiatekstit: $p = ,009$; dokumentit: $p = ,002$ ja kvantitatiiviset tekstit: $p = ,001$) eli vaihtelu ryhmän sisällä on suurempaa kuin ryhmien välillä. Tuloksia tuleekin pitää lähinnä suuntaa antavina.

7.3 Miehet koulutetumpia - naiset aktiivisempia osallistujia

Ikääntyvät aikuiset eroavat huomattavasti muusta väestöstä suhteessa koulutukselliseen pääomaan. Alempi koulutustaso suhteessa nuorempaan väestöön on seurausta koulutustason yleisestä kasvusta. Onkin luonnollista, että nuoremmilla sukupolvilla on vanhempia sukupolvia korkeampi koulutus. On hyvä kuitenkin huomata, että osaamista voi kehittää

muullakin tavalla kuin osallistumalla muodolliseen koulutukseen. Vanhemmilla ikäluokilla on nuoria enemmän kokemuseräistä osaamista. Esimerkiksi työelämässä tarvitaan tällaista "hiljaista" osaamista. Työssä oppimalla ikääntyvät aikuiset voivat kompensoida puutteellista koulutustaustaansa. (Ilmarinen 2001, 2000.)

Mitä pidempi pohjakoulutus sitä aktiivisemmin aikuiskoulutukseen osallistutaan, joten ikääntyvät aikuiset osallistuvat muuta aikuisväestöä vähemmän myös aikuiskoulutukseen. Suhteellisesti suuri osuus ikääntyvistä aikuisista on jo työelämän ulkopuolella, joten heidän vähäisempi aikuiskoulutukseen osallistuminen on oletettavissakin: sen tarkoituksenaan on usein ammatillisen pätevyyden lisääminen. Työssä käyvät ikääntyvät aikuiset voisivat kuroa kiinni koulutustasoeroja suhteessa nuorempiin ikäluokkiin osallistumalla aikuiskoulutukseen. Työssä käyvistä ikääntyvistä aikuisista kuitenkin vain kaksi kolmasosaa osallistuu aikuiskoulutukseen, muusta työssä käyvästä aikuisväestöstä kolme neljäsosaa. Vaikka aikuiskoulutuksen avulla saatettaisiin parantaa työttömien ikääntyvien aikuisten työllistymismahdollisuuksia, vain viidennes heistä ottaa osaa aikuiskoulutukseen, muun aikuisväestön työttömistä lähes kaksi viidesosaa. Aikuiskoulutusjärjestelmä ei vähennäkään vaan pikemminkin näyttää vahvistavan polarisaatioketystä, sillä ikääntyvät aikuiset, erityisesti vähiten koulua käyneet ja työttömänä olevat jäävät useimmiten aikuiskoulutuksen ulkopuolelle.

Aikuiskoulutukseen osallistumisen taustalla voi olla myös henkilökohtainen kiinnostus. Eläkkeellä olevat ikääntyvät aikuiset osallistuvat kuitenkin muita ryhmiä huomattavasti vähemmän aikuiskoulutukseen. Parhaimmillaan aikuiskoulutus on positiivista yleisen vireyden ja informaatioyhteiskunnassa olennaisten taitojen, kuten lukutaidon, tietotekniikan käytön ja kommunikaatiovalmiuksien kannalta, joten myös ikääntyvien aikuisten olisi hyödyllistä ottaa osaa aikuiskoulutukseen. Aktiivinen voi tietenkin olla monella eri tavalla: vireä elämä ei välttämättä vaadi aina osallistumista järjestettyihin koulutuksiin vaan ihminen voi oppia ja harrastaa myös itsenäisesti.

Kaupunkilaiset ovat maaseudun asukkaita korkeammin koulutettuja. Naisten koulutustasoissa ei eroja asuinpaikan suhteen ole vaan asuinpaikkojen välille syntyvän eron alkuperä on kaupungeissa ja maaseudulla asuvien miesten väliset koulutuserot. Mitä korkeampi koulutus sitä aktiivisemmin aikuiskoulutukseen osallistutaan, joten kaupunkilaiset ovat myös aktiivisempia aikuiskoulutukseen osallistumisen suhteen. Erot asuinpaikkojen välillä ovat

melko huomattavat. Ratkaiseva tekijä aikuiskoulutukseen osallistumisessa ei ole kuitenkaan asuinpaikka vaan oma koulutus, sillä ero asuinpaikkojen välillä aikuiskoulutukseen osallistumisessa selittyy asukkaiden erilaisella koulutusrakenteella.

Ikääntyvän aikuisväestön joukossa miehet suorittavat hieman naisia korkeamman koulutuksen. Erityisesti kaupungissa asuvilla miehillä on kaupungissa asuvia naisia korkeampi koulutus. Maaseudulla sukupuolten välillä ei koulutustason suhteen juurikaan eroja ole. Alhaisemmasta koulutustasostaan huolimatta naiset ottavat miehiä aktiivisemmin osaa aikuiskoulutukseen. Kaupungeissa asuvien miesten ja naisten välillä ei aikuiskoulutukseen osallistumisessa ole eroja. Sukupuolten välisen eron aiheuttaakin maaseudulla asuvien naisten miehiä aktiivisempi aikuiskoulutukseen osallistuminen. Koulutusvuodet toimivat sukupuolten välillä tasoittavana tekijänä suhteessa aikuiskoulutukseen osallistumiseen, sillä korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden joukossa osallistumisen suhteen eroja ei enää juurikaan ilmene. Bourdieulainen ajatus koululaitoksen roolista eroja vahvistavana instituutiona voidaankin kumota myös tässä yhteydessä. Toisaalta, jos suoritettuna on ainoastaan kansakoulu, sukupuolten väliset erot häviävät myös, sillä kummatkin osapuolet osallistuvat tällöin hyvin harvoin aikuiskoulutukseen.

Kaiken kaikkiaan vanhempien koulutustaustalla on yllättävän voimakas vaikutus vielä ikääntyvienkin aikuisten koulutuksen kannalta. Vanhempien koulutustaso vaikuttaa seuraavan sukupolven koulutushalukkuuteen, sillä mitä tärkeämpi kulttuuripääoma perheille on sitä enemmän koulutukseen panostetaan (Bourdieu 1998, 30). Perhetaustalla on ollut aikaisemmin suurempi merkitys jälkeläisten koulutuksen suhteen kuin nykyään, kun yhteiskunta ei ole tukenut vielä koulutukseen osallistumismahdollisuuksia samalla tavoin kuin tänä päivänä.³¹ Mitä korkeamman koulutuksen vanhemmat ovat suorittaneet sitä todennäköisemmin aikuiskoulutukseen on osallistuttu haastattelua edeltäneen vuoden aikana. Aikuiskoulutukseen osallistumisen kannalta isän koulutus on äidin koulutusta merkityksellisempi, mutta ratkaisevinta on silti oma koulutustaso.

³¹ Myös korrelaatiokertoimet puoltavat ajatusta. Vanhempien koulutustausta korreloi ikääntyvillä aikuisilla voimakkaammin oman koulutuksen kanssa (isä: $r = .416$ ja äiti: $r = .348$) kuin muulla aikuisväestöllä (isä: $r = .190$ ja äiti: $r = .160$).

8. VÄLINEELLINEN PÄÄOMA

8.1 Tietokoneet erottelijana

8.1.1 Tietokoneiden käyttöaktiivisuus

Aikuisten kansainvälisessä lukutaitotutkimuksessa tietokoneen käytön aktiivisuutta ja monipuolisuutta kuvaamaan laskettiin summaindeksi. Se rakennettiin sillä perusteella, miten usein (1 = harvoin tai ei koskaan, 2 = viikoittain tai kuukausittain, 3 = päivittäin) tietokonetta käytettiin erilaisiin tarkoituksiin.³² Indeksien perusteella vastaajat jaettiin neljään aktiivisuusryhmään. Viidenteen ryhmään sijoitettiin vastaajat, jotka eivät käyttäneet tietokonetta lainkaan. (Linnakylä 2000, 92.) Käytän kyseistä summaindeksiin perustuvaa jaottelua tarkastellessani ikääntyvien aikuisten tietokoneiden käyttöä.

Tietokoneiden käyttö	Ikääntyvät aikuiset	26-45-vuotiaat	Yhteensä
Aktiivisin neljännes	103 10%	267 21%	370 16%
Toiseksi aktiivisin	77 8%	173 13%	250 11%
Kolmanneksi aktiivisin	96 9%	201 16%	297 13%
Vähiten aktiivinen	137 13%	212 16%	349 15%
Ei käytä tietokonetta	615 60%	439 34%	1054 45%
Yhteensä	1028 100%	1292 100%	2320 100%

Taulukko 48. Tietokoneiden käyttöaktiivisuus ja ikääntyvät ja muut aikuiset (p= ,000).

Tietokoneiden käyttöaktiivisuus on yhteydessä ikään. Taulukosta 48. nähdään, että nuoremmat aikuiset ovat vanhempaa aikuisväestöä aktiivisempia tietokoneenkäyttäjiä. Yllättävää on, että peräti kolme viidesosaa ikääntyvistä aikuisista ei käytä tietokoneita lainkaan ja vain joka kymmenes ikääntyvä aikuinen kuuluu aktiivisimpiin tietokoneiden käyttäjiin. Muusta aikuisväestöstä aktiivisimpaan ryhmään yltää joka viides ja noin kolmannes ei käytä tietokoneita koskaan. Ero ikääntyvien ja muun aikuisväestön välillä on

³² Näitä tietokoneiden käyttötarkoituksia olivat yleisyysjärjestyksessä: tekstien kirjoittaminen, tiedonhaku, sähköpostiviestintä, pelaaminen, kirjanpito ja taulukkolaskenta, laskujen maksaminen, verkkolehtien lukeminen, ohjelmointi, keskustelu verkkofoorumeilla ja palvelujen ostaminen ja myyminen.

tilastollisesti merkitsevä ($p = ,000$). Ikääntyvien aikuisten tietokoneiden käyttöaktiivisuutta tarkasteltaessa on hyvä huomioida edellä esittelemäni APC-kolmion mukaisesti eräs tietokoneiden ja tietotekniikan käyttöön ja historialliseen aikaan liittyvä merkityksellinen seikka: ikääntyvien kielitaito. Tietokoneet ja internet toimivat lähinnä englannin kielen varassa. Kaikki ikääntyvät eivät ole opiskelleet englantia lainkaan, joten kielitaito saattaa olla yksi merkittävä ikääntyvien aikuisten tietokoneiden käyttöä jarruttava tekijä. (Sankari & Tuominen 2001, 230.)

Tietokoneiden käyttö	Työssä	Eläkkeellä	Työtön	Yhteensä
Aktiivisin neljännes	101 17%	1 1%		102 10%
Toiseksi aktiivisin	71 12%	4 1%	1 1%	76 8%
Kolmanneksi aktiivisin	82 14%	10 3%	2 2%	94 9%
Vähiten aktiivinen	117 20%	9 3%	9 8%	135 14%
Ei käytä tietokonetta	215 37%	282 92%	97 89%	594 59%
Yhteensä	585 100%	306 100%	109 100%	1001 100%

Taulukko 49. Tietokoneiden käytön ja elämäntilanteen ristiintaulukointi ($p = ,000$)

Ikääntyvien aikuisten tietokoneiden käyttöaktiivisuus on yhteydessä heidän elämäntilanteensa. Tietokonetta ei todennäköisesti käytetä, mikäli ollaan työelämän ulkopuolella. Eläkkeellä olevista ikääntyvistä hyvin harva käyttää tietokoneita (taulukko 49.). Työttömänä olevat ikääntyvät aikuiset eivät myöskään käytä juurikaan tietokoneita. Sen sijaan työelämässä mukana olevista ikääntyvistä aikuisista aktiivisimpaan tai toiseksi aktiivisimpaan neljännekseen sijoittuu vajaa kolmannes ja vain kaksi viidesosaa ei käytä tietokoneita lainkaan. Erot tietokoneen käyttöaktiivisuudessa pääasiallisen toimen mukaan muodostettujen ryhmien välillä ovat tilastollisesti merkitseviä ($p = ,000$). On valitettavaa, että niin harva työelämän ulkopuolella oleva ikääntyvä aikuinen käyttää tietokoneita, sillä sen käytöstä olisi oletettavasti paljon hyötyä ja hupia myös ikääntyville aikuisille. Internetin avulla voisi esimerkiksi vaivattomasti ja nopeasti lähettää ja vastaanottaa sukulaisten ja ystävien valokuvia, viettää aikaa keskustelukanavilla tai maksaa laskuja. Ikääntyvien aikuisten muuta aikuisväestöä vähäisemmän tietokoneiden käytön takana saattaa olla pelko, joka johtuu tietokoneiden toiminnan tuntemattomuudesta. Pelätään esimerkiksi, että painetaan väärää nappulaa ja sen seurauksena tapahtuu jotain peruuttamatonta. Jo vähäisenkin

tietokoneiden käytön jälkeen pelko saattaisi kuitenkin helpottaa: kaikki tietokoneita jonkin verran käyttäneet tietävät, että toisaalta tietokoneita onnistuu todella harvoin rikkomaan väärillä napin painalluksilla ja toisaalta vain asiantuntijat ymmärtävät niitä täydellisesti, joten epä tietoisuus tietokoneiden kanssa on sallittua.

8.1.2 Tietokoneiden käyttö ja asuinpaikka

Tietokoneiden käyttö	Maaseutu	Kaupunki	Yhteensä
Aktiivisin neljännes	25 5%	78 14%	103 10%
Toiseksi aktiivisin	25 5%	52 9%	77 8%
Kolmanneksi aktiivisin	36 8%	60 11%	96 9%
Vähiten aktiivinen	61 13%	76 13%	137 13%
Ei käytä tietokonetta	319 69%	296 53%	615 60%
Yhteensä	466 100%	562 100%	1028 100%

Taulukko 50. Tietokoneiden käyttöaktiivisuuden ja asuinpaikan ristiintaulukointi ($p = ,010$).

Kaupunkilaiset käyttävät maaseudun asukkaita enemmän tietokoneita. Reilut kaksi kolmasosaa maaseudun ikääntyvistä aikuisista ei käytä lainkaan tietokoneita, tosin kaupunkilaisistakaan yli puolet eivät ole tekemisissä tietokoneiden kanssa (taulukko 50.). Kaupunkilaisista kahteen aktiivisimpaan tietokoneiden käyttäjäryhmään kuuluu lähes neljännes, maaseudun asukkaista joka kymmenes. Ero tietokoneiden käyttöaktiivisuudessa asuinpaikkojen välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,000$). Kun koulutustaso vakioidaan tilastollisesti merkitsevät erot tietokoneiden käyttöaktiivisuudessa kaupungin ja maaseudun asukkaiden välillä häviävät korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden joukossa ($p = ,409$), mutta säilyvät perusasteen ($p = ,023$) ja keskiasteen ($p = ,002$) suorittaneiden joukossa. Koulutus näyttää toimivan kaupungin ja maaseudun asukkaiden välisiä tietokoneiden käyttöeroja tasoittavana tekijänä siinä mielessä, että korkeasti koulutetut maaseudulla tai kaupungissa asuvat ikääntyvät aikuiset eivät eroa toisistaan suhteessa tietokoneiden käyttöaktiivisuuteen. Korkeammin koulutettujen joukko on tässä mielessä matalammin koulutettuja tasa-arvoisempi joukko ja osaltaan tämä on koululaitoksen ansiota.

8.1.3 Koulutetut miehet naisia aktiivisempia tietokoneiden käyttäjiä

Tietokoneiden käyttö	Mies	Nainen	Yhteensä
Aktiivisin neljännes	58 11%	45 9%	103 10%
Toiseksi aktiivisin	51 10%	26 5%	77 8%
Kolmanneksi aktiivisin	43 8%	53 11%	96 9%
Vähiten aktiivinen	68 13%	69 14%	137 13%
Ei käytä tietokonetta	308 58%	307 61%	615 60%
Yhteensä	528 100%	500 100%	1028 100%

Taulukko 51. Tietokoneiden käyttöaktiivisuuden ja sukupuolen ristiintaulukointi ($p = ,040$)

Tietokoneiden käyttö on ikääntyvien aikuisten joukossa yhteydessä sukupuoleen. Miehet ovat naisia aktiivisempia tietokoneiden käyttäjiä (taulukko 51.). Vaikka ero tietokoneiden käyttöaktiivisuudessa sukupuolten välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,040$), todelliset erot sukupuolten välillä vaikuttavat kuitenkin suhteellisen pieniltä. Miehet ovat "tasaisesti" hieman aktiivisempia: kahdessa aktiivisimmassa neljänneksessä heitä on hieman naisia enemmän, mutta jo kolmannessa aktiivisuusneljänneksessä naiset kurovat eroa kiinni. Positiivista on, ettei sukupuolten välillä ole eroa juuri lainkaan vähiten ja ei lainkaan tietokonetta käyttävien ryhmissä.

Vakioitaessa koulutustaso ja asuinpaikka käykin päinvastoin kuin edellä, tarkasteltaessa koulutuksen vaikutusta osallistuvaan pääomaan: koulutus ei tasoitakaan eroja sukupuolten välillä. Korkeammin koulutetut miehet ja naiset eroavat tilastollisesti merkitsevästi toisistaan, sekä maaseudulla ($p = ,042$) että kaupungissa ($p = ,001$). Sen sijaan tilastollisesti merkitsevä ero sukupuolten välillä häviää perusasteen ja keskiasteen koulutuksen suorittaneiden joukossa niin maaseudulla kuin kaupungissakin. Tulos selittyy osaltaan sillä, että todennäköisyys käyttää tietokoneita perus- tai keskiasteen koulutuksen suorittaneiden ikääntyvien aikuisten joukossa on hyvin pieni. Sekä miesten että naisten joukossa suurin osa ei käytä lainkaan tietokoneita, joten sukupuolten tietokoneiden käyttöprofiilit ovat samankaltaiset: erittäin matalat. Mielenkiintoista on kuitenkin huomata, että perusasteen koulutuksen suorittaneet naiset näyttävät käyttävän hieman miehiä aktiivisemmin tietokoneita sekä maaseudulla että

kaupungissa. Jokin seikka kouluvuosien aikana saa naiset lannistumaan suhteessa tietokoneiden käyttöön.

8.1.4 Tietokoneiden käyttöaktiivisuus ja koulutustaso

Tietokoneiden käyttö	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea-aste	Yhteensä
Aktiivisin neljännes	1 1%	19 7%	36 10%	47 21%	103 10%
Toiseksi aktiivisin	1 1%	7 3%	22 6%	47 21%	77 8%
Kolmanneksi aktiivisin	3 2%	23 8%	42 12%	28 13%	96 9%
Vähiten aktiivinen	4 2%	37 13%	53 15%	43 19%	137 13%
Ei käytä tietokonetta	154 94%	199 69%	204 57%	58 26%	615 60%
Yhteensä	163 100%	285 100%	357 100%	223 100%	1028 100%

Taulukko 52. Ristiintaulukointi: Tietokoneiden käyttöaktiivisuus ja koulutustaso ($p = ,000$).

Koulutustaso on yhteydessä tietokoneiden käyttöaktiivisuuteen. Mitä korkeampi koulutus sitä aktiivisemmin tietokoneita käytetään. Mikäli suoritettuna on pelkkä kansakoulu, on hyvin todennäköistä, ettei tietokoneita käytetä lainkaan (taulukko 52.). Suurin hyppy suhteessa tietokoneiden käyttöaktiivisuuteen tapahtuu siirryttäessä keskiasteen koulutuksen käyneistä korkea-asteen tutkinnon suorittaneisiin. Keskiasteen koulutuksen suorittaneista 16 prosenttia sijoittuu kahteen aktiivisimpaan tietokoneiden käyttäjäryhmään. Ero korkea-asteen koulutuksen suorittaneisiin on huima: heistä kahteen aktiivisimpaan neljännekseen sijoittuu runsaat kaksi viidesosaa. Koulutusasteen merkitys tietokoneiden käytön suhteen on tilastollisesti merkitsevä sekä miesten ($p = ,000$) että naisten ($p = ,000$) joukossa. Myös ero kaikkien ryhmien välillä, jopa kansakoulun ja koko perusasteen (7-9 v) suorittaneiden välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,000$).

8.1.5 Tietokoneiden käyttöaktiivisuus ja vanhempien koulutustausta

Tietokoneiden käyttöaktiivisuus ja vanhempien koulutustausta	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea-aste	Yhteensä
→ Isän koulutustaso ↓ Tietokoneiden käyttöaktiivisuus					
Aktiivisin neljännes	9 4%	48 10%	6 16%	34 18%	97 10%
Toiseksi aktiivisin neljännes	8 4%	34 7%	5 13,5%	23 12%	70 7%
Kolmanneksi aktiivisin neljännes	13 6%	50 10%	5 13,5%	23 12%	91 10%
Vähiten käytävä neljännes	23 10%	66 13%	4 11%	35 19%	128 14%
Ei käytä tietokonetta	171 76%	299 60%	17 46%	72 39%	559 59%
Yhteensä	10 4,5%	54 9,5%	15 25%	18 13%	97 10%
→ Äidin koulutustaso ↓ Tietokoneiden käyttöaktiivisuus					
Aktiivisin neljännes	10 4,5%	54 9,5%	15 25%	18 13%	97 10%
Toiseksi aktiivisin neljännes	9 4%	46 8%	4 7%	17 12%	76 8%
Kolmanneksi aktiivisin neljännes	10 4,5%	54 9,5%	6 10%	24 17%	94 9,5%
Vähiten käytävä neljännes	19 9%	78 14%	10 17%	26 19%	133 13,5%
Ei käytä tietokonetta	165 78%	335 59%	24 41%	55 39%	579 59%
Yhteensä	213 100%	567 100%	59 100%	140 100%	979 100%

Taulukko 53. Tietokoneiden käyttöaktiivisuuden ja vanhempien koulutustaustan ristiintaulukointi (p= ,000)

Vanhempien koulutustausta on yhteydessä vielä ikääntyvien aikuistenkin tietokoneiden käyttöaktiivisuuteen. Mitä korkeamman koulutuksen vanhemmat ovat saaneet sitä aktiivisemmin tietokoneita käytetään. Jälleen yhteys ei ole kuitenkaan täysin lineaarinen, sillä joukosta erottuvat keskiasteen koulutuksen saaneiden äitien aikuiset lapset (taulukko 53.). Heistä sijoittuu suhteellisesti eniten aktiivisimpaan tietokoneiden käyttäjäryhmään. Mikäli vanhemmat ovat käyneet ainoastaan kansakoulun, on harvinaista sijoittua aktiivisimpaan

tietokoneiden käyttäjäryhmään. Runsaat kolme neljäsosaa kansakoulun käyneiden vanhempien lapsista ei käytä tietokoneita lainkaan. Koko perusasteen suorittaneiden vanhempien aikuisten lapsien joukossa ei koskaan tietokonetta käyttävien joukko on vielä suuri, kolme viidesosaa. Korkea-asteen koulutuksen käyneiden isien perillisistä enää kaksi viidesosaa ei käytä lainkaan tietokoneita. Keskiasteen (lukio/ammattikoulu) suorittaneiden äitien aikuiset lapset erottuvat joukosta: heistä peräti neljännes yltää ylimmälle suoritustasolle. Mikäli äidillä on korkea-asteen koulutus, vastaava prosenttiluku on 13. Lähes yhtä suuri joukko keski- tai korkea-asteen suorittaneiden äitien perillisistä ei käytä tietokoneita lainkaan. Keskiasteen koulutuksen saaneiden äitien perillisten aktiivinen tietokoneiden käyttö selittyy jälleen heidän nuoremmalla iällään ja siitä johtuvalla korkeammalla koulutustasolla. Ero vanhempien koulutustason mukaan muodostettujen ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,000$) sekä äidin että isän koulutuksen merkitystä tarkasteltaessa.

Oman koulutuksen vakiointi vähentää vanhempien koulutustaustan merkitystä suhteessa tietokoneiden käyttöaktiivisuuteen.³³ Isän koulutuksen merkitystä tarkasteltaessa huomataan, että mitä enemmän omaa koulutusta on hankittu sitä vähemmän perhetaustalla on merkitystä, sillä tilastollisesti merkitsevä ero säilyy vain pelkän perusasteen suorittaneiden joukossa ($p = ,019$; keskiaste: $p = ,228$; korkea-aste $p = ,789$). Äidin koulutuksen merkityksellisyys suhteessa tietokoneiden käyttöaktiivisuuteen heikkenee oman koulutuksen vakioinnin myötä kaikissa ryhmissä (perusasteet: $p = ,225$; keskiaste: $p = ,220$; korkea-aste: $p = ,269$).

³³ Tulokset ovat vain suuntaa antavia, sillä X^2 -riippumattomuustestin oletukset eivät päde. Isän koulutuksen merkitystä tarkasteltaessa huomataan, että odotusarvot perusasteen koulutuksen suorittaneiden joukossa ovat pienempiä kuin viisi 50%:ssa soluista, keski- ja korkea-asteen suorittaneiden ryhmissä 25%:ssa soluista. Äidin koulutustaustan yhteyttä tutkittaessa, odotusarvot eivät ole voimassa perusasteen koulutuksen suorittaneiden ikääntyvien aikuisten joukossa. Odotusarvot ovat pienempiä kuin viisi 44%:ssa soluista. Keski- ja korkea-asteen suorittaneiden joukossa testioletukset ovat voimassa.

8.1.6 Tietokoneiden käyttöaktiivisuus ja lukutaidon taso

Tietokoneiden käytön aktiivisuus ja asiatekstien lukutaito	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Aktiivisin neljännes	2 1%	18 5%	51 15%	32 31%	103 10%
Toiseksi aktiivisin	2 1%	13 3,5%	44 13%	18 18%	77 8%%
Kolmanneksi aktiivisin	7 3%	27 7%	48 14%	14 14%	96 9%
Vähiten aktiivinen	16 8%	51 13,5%	55 16%	15 15%	137 13%
Ei käytä tietokonetta	178 87%	272 71%	142 42%	23 22%	615 60%
Yhteensä	205 100%	381 100%	340 100%	102 100%	1028 100%

Taulukko 54. Tietokoneiden käyttöaktiivisuuden ja asiatekstien lukutaidon tasojen ristiintaulukointi ($p = ,000$).

Lukutaito on yhteydessä tietokoneiden käyttöaktiivisuuteen.³⁴ Ylimmille lukutaidon tasoille sijoittuneet ovat aktiivisimpia tietokoneiden käyttäjiä. Taulukosta 54. huomataan, että asiatekstien alimman tason lukijoista vain häviävän pieni osuus (4 tapausta) sijoittuu kahdelle tietokoneiden käyttöaktiivisuuden ylimmälle tasolle. Tason 4 lukijoista sen sijaan lähes kolmannes yltää aktiivisimpaan tietokoneiden käyttäjäryhmään, kahdelle aktiivisimmalle tasolle jo puolet. Heistä joka viides ei käytä tietokonetta koskaan. Asiatekstien lukutaidon tasolle 1 jäävistä sen sijaan peräti 87 prosenttia ei käytä tietokonetta lainkaan. Ero ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,000$).

³⁴ Tarkastelen jälleen tässä yhteydessä vain asiatekstien ja tietokoneiden käytön yhteyttä. Yhteys dokumenttien ja kvantitatiivisten tekstien lukemiseen on samankaltainen, mutta jälleen hieman heikompi (ks. liite 4.).

Tietokoneiden käyttöaktiivisuus ja lukutaito	N	Keskiarvo	Keskihajonta
Asiatekstit			
Aktiivisin neljännes	103	306	37,4
Toiseksi aktiivisin	77	303	36,8
Kolmanneksi aktiivisin	96	287	42,5
Vähiten aktiivinen	137	276	41,9
Ei käytä tietokonetta	615	248	46,6
Yhteensä	1028	266	49,5
Dokumentit			
Aktiivisin neljännes	103	312	41,1
Toiseksi aktiivisin	77	308	38,6
Kolmanneksi aktiivisin	96	285	45,9
Vähiten aktiivinen	137	277	46,4
Ei käytä tietokonetta	615	244	53,9
Yhteensä	1028	264	56,4
Kvantitatiiviset tekstit			
Aktiivisin neljännes	103	312	38,1
Toiseksi aktiivisin	77	311	37,2
Kolmanneksi aktiivisin	96	289	42,0
Vähiten aktiivinen	137	282	40,5
Ei käytä tietokonetta	615	254	51,0
Yhteensä	1028	271	51,9

Taulukko 55. Tietokoneiden käyttöaktiivisuus ja lukutaidon osa-alueiden pisteiden keskiarvot (p= ,000)

Tarkasteltaessa lukutaitopisteiden keskiarvoja yksisuuntaisen varianssianalyysin avulla (taulukko 55.) huomataan, että mitä aktiivisemmin tietokoneita käytetään sen paremmille pisteille kaikilla lukutaidon osa-alueilla ylletään. Aktiivisin ja toiseksi aktiivisin tietokoneiden käyttäjäneljännes ei eroa toisistaan keskiarvojen perusteella juuri ollenkaan. Ei lainkaan tietokoneita käyttävien ryhmä eroaa muista ryhmistä huomattavasti. Pistemääräisesti merkittävimmät erot (28-34 pistettä) syntyvät vähiten aktiivisimman ja ei lainkaan tietokoneita käyttävien välille kaikilla lukutaidon osa-alueilla. Eli jo vähäinkin tietokoneiden käyttö näyttäisi olevan positiivisesti yhteydessä lukutaitoon.

Lukutaidon kaikilla osa-alueilla tietokoneiden käyttöaktiivisuuden mukaan muodostettujen ryhmien varianssien yhtäsuuruushypoteesi ei ole voimassa (asiatekstit: p= ,008; dokumentit ja

kvantitatiiviset tekstit: $p = ,000$) eli vaihtelu ryhmien sisällä on suurempaa kuin ryhmien välillä, joten tuloksiin tulee suhtautua varauksella. Jos tilannetta kuitenkin voitaisiin tarkastella, huomattaisiin, että erot ryhmien välillä ovat tilastollisesti merkitseviä ($p = ,000$) kaikilla lukutaidon osa-alueilla.

Kun keskiarvoerojen syntyperää eritellään tarkemmin Scheffen testiä hyväksi käyttäen, voidaan todeta, että kaikilla lukutaidon osa-alueilla rinnakkaisten ryhmien (esim. aktiivisin ja toiseksi aktiivisin neljännes tai kolmanneksi aktiivisin ja vähiten käyttävä neljännes) välillä ei ole tilastollisesti merkitseviä eroja vaan olennaiset erot syntyvät ääripäiden ryhmien välille, kuten vähiten käyttävän ja aktiivisimman neljänneksen välille ($p = ,000$) tai vähiten käyttävän ja toiseksi aktiivisimman ryhmän välille ($p = ,001$). Ei lainkaan tietokoneita käyttävien ryhmä eroa tilastollisesti merkitsevästi kaikista ryhmistä ($p = ,000$).

8.2 Lukutaito erottelijana

8.2.1 Ikääntyvien aikuisten lukutaito kaipaa kohennusta

Lukutaidon osa-alueiden tasot	Ikääntyvä aikuisväestö	26-45-vuotiaat	Yhteensä
Asiatekstit			
Taso 1	205 20%	69 5%	274 12%
Taso 2	381 37%	280 22%	661 28%
Taso 3	340 33%	591 46%	931 40%
Taso 4	102 10%	352 27%	454 20%
Dokumentit			
Taso 1	235 23%	91 7%	326 14%
Taso 2	348 34%	258 20%	606 26%
Taso 3	318 31%	550 43%	868 37,5%
Taso 4	127 12%	393 30%	520 22,5%
Kvantitatiiviset tekstit			
Taso 1	188 18%	90 7%	278 12%
Taso 2	342 33%	290 22%	632 27%
Taso 3	366 36%	593 46%	959 41,5%
Taso 4	132 13%	319 25%	451 19,5%
Yhteensä	1028 100%	1292 100%	2320 100%

Taulukko 56. Ikääntyvän ja muun aikuisväestön lukutaidon tasot

Taulukosta 56. huomataan, että ikääntyvän ja muun aikuisväestön väliset erot lukutaidossa ovat suuria. Ikääntyvän aikuisväestön lukutaito on heikompi kaikilla lukutaidon osa-alueilla verrattuna muuhun aikuisväestöön. Erot ovat suurimmat asiatekstien ja dokumenttien lukemisessa. Kvantitatiivisessa lukemisessa erot ovat suhteellisesti pienempiä. Lukutaidon kaikilla osa-alueilla alimmalle lukutaidon tasolle ikääntyvästä aikuisväestöstä sijoittuu noin joka viides, muusta aikuisväestöstä vain viidestä seitsemään prosenttia. Ylimmälle tasolle

ikäntyivistä yltää kaikilla lukutaidon osa-alueilla noin joka kymmenes, muusta aikuisväestöstä reilu neljännes. Ero ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p=,000$).

Aikuisten toisessa kansainvälisessä lukutaitotutkimuksessa katsottiin aikuisella olevan informaatioyhteiskunnan lukutaitovaatimusten kannalta riittävä lukutaito, mikäli hän sijoittuu kaikilla lukutaidon osa-alueilla jommallekummalle kahdesta ylimmästä suoritustasosta eli tasoille 3 tai 4. Nyky-ihminen törmää yhä useammin keskenään ristiriitaiseen informaatioon.³⁵ Informaatioyhteiskunnassa lukutaidon kannalta yksi olennaisimmista taidoista on kyky tekstien kriittiseen arviointiin, lähinnä suhteessa tiedon pätevyyteen ja luotettavuuteen. Lukutaidon kolmannelle ja neljännelle tasolle yltävillä on mekaanisen lukutaidon, vertailu-, tulkinta-, ja päättelykyvyn ohella katsottu olevan hyvät edellytykset tekstien totuudellisuuden arviointiin. (Linnakylä ym. 2000, IX; Literacy in the information age 2000, XI; Kirsch ym. 1998, 105-134.) Vain kolmannes ikääntyivistä läpäisee kyseiset informaatioyhteiskunnan lukutaidolle asettamat vaatimukset. Muusta aikuisväestöstä samaan yltää kaksi kolmasosaa.

8.2.2 Lukutaito ja asuinpaikka

Asiatekstien lukutaito	Maaseutu	Kaupunki	Yhteensä
Taso 1	123 26,5%	82 14,5%	205 20%
Taso 2	187 40%	194 34,5%	381 37%
Taso 3	117 25%	223 40%	340 33%
Taso 4	39 8,5%	63 11%	102 10%
Yhteensä	466 100%	562 100%	1028 100%

Taulukko 57. Asiatekstien lukutaidon taso ja asuinpaikka ($p=,000$).

Asuinpaikalla näyttäisi olevan merkitystä lukutaidon tasolle, sillä kaupungeissa ja maaseudulla asuvien lukutaitoprofiilit poikkeavat hieman toisistaan.³⁶ Kaupungin asukkaiden lukutaito on jonkin verran korkeampitasoinen. Suhteellisesti suurempi joukko kaupunkilaisia

³⁵ Mielestäni esimerkiksi BSE-tautiin ja syksyn 2001 New Yorkin terroristi-iskuun liittyvä uutisointi on ollut välillä hyvinkin ristiriitaista.

³⁶ Tarkastelen tässä yhteydessä asuinpaikan yhteyttä vain suhteessa asiatekstien lukemiseen. Sen suhde dokumenttien lukemiseen on hyvin samankaltainen: kaupunkilaiset lukevat maaseudun asukkaita paremmin. Kvantitatiivisessa lukemisessa erot asuinpaikkojen välillä ovat hieman pienemmät kuin asiatekstien ja dokumenttien lukemisessa. (ks. liite 5.)

(puolet) kuin maaseudun asukkaita (kolmannes) täyttää asiatekstien lukemisen osalta informaatioyhteiskunnan lukutaidolle asettamat vaatimukset eli sijoittuu kahteen parhaiten lukevaan tasoryhmään (taulukko 57.).

Asuinpaikka ja lukutaito	N	Keskiarvo	Keskihajonta
<u>Asiatekstit</u>			
Maaseutu	466	255	51,7
Kaupunki	562	274	45,8
<u>Dokumentit</u>			
Maaseutu	466	254	57,3
Kaupunki	562	273	54,3
<u>Kvantitatiiviset tekstit</u>			
Maaseutu	466	263	53,0
Kaupunki	562	277	50,1

Taulukko 58. Asuinpaikka ja lukutaidon osa-alueiden pisteiden keskiarvot ($p = ,000$)

Vertailtaessa riippumattomien otosten t-testin avulla lukutaidon osa-alueiden keskiarvoja asuinpaikan mukaan huomataan, että kaupunkilaiset pärjäävät maaseudun asukkaita paremmin kaikilla lukutaidon osa-alueilla (taulukko 58.). Pistemääräiset erot eivät tosin ole kovin suuret verrattuna esimerkiksi tietokoneiden käyttöaktiivisuuden mukaan muodostettujen ryhmien lukutaidon keskiarvoeroihin. Ero ryhmien välillä on tilastollisesti merkitsevä ($p = ,000$) kaikilla lukutaidon osa-alueilla.

Erot asiatekstien lukutaidossa kaupunkilaisten ja maaseudun asukkaiden välillä vähenevät jälleen, kun asukkaiden erilaiset koulutustaustat huomioidaan. Vakioitaessa koulutustaso tilastollisesti merkitsevä ero säilyy perus- ($p = ,012$) ja keskiasteen ($p = ,001$) koulutuksen suorittaneiden joukossa, mutta häviää korkea-asteen ($p = ,510$) tutkinnon suorittaneiden joukossa.³⁷ Asuinpaikkojen välisiä lukutaidon tasoeroja selittää jonkin verran asukkaiden erilainen koulutus rakenne. Koululaitos näyttää myös jälleen toimivan asuinpaikkojen välisiä

³⁷ Koulutuksen vakioinnilla saatuihin tuloksiin tulee kuitenkin myös tässä yhteydessä suhtautua varauksella, sillä X^2 -riippumattomuustestin oletukset eivät ole voimassa perusasteen, eivätkä korkea-asteen suorittaneiden joukossa: odotusarvot ovat pienempiä kuin viisi 25%:ssa soluista. Koulutuksen vakiointi hävittää asuinpaikkojen väliset lukutaidon tasoerot korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden joukossa myös dokumenttien ja kvantitatiivisten tekstien lukemisessa.

eroja tasoittavana tekijänä: mitä enemmän koulutusta sitä pienemmät erot maaseudun ja kaupungin asukkaiden välillä ovat.

8.2.3 Lukutaito ja sukupuoli

Asiatekstien lukutaito	Miehet	Naiset	Yhteensä
Taso 1	122 23%	83 17%	205 20%
Taso 2	190 36%	191 38%	381 37%
Taso 3	168 32%	172 34%	340 33%
Taso 4	48 9%	54 11%	120 10%
Yhteensä	528 100%	500 100%	1028 100%

Taulukko 59. Ristiintaulukointi: Asiatekstien lukutaito ja sukupuoli ($p = ,070$)

Dokumenttien käyttötaito	Miehet	Naiset	Yhteensä
Taso 1	119 22%	116 23%	235 23%
Taso 2	169 32%	179 36%	348 34%
Taso 3	168 32%	150 30%	318 31%
Taso 4	72 14%	55 11%	127 12%
Yhteensä	528 100%	500 100%	1028 100%

Taulukko 60. Ristiintaulukointi: Dokumenttien käyttötaito ja sukupuoli ($p = ,414$)

Miesten ja naisten väliset erot lukutaidon tasossa vaihtelevat osa-alueittain. Taulukosta 59. nähdään, että naiset ovat parempia asiatekstien lukemisessa, mutta X^2 -riippumattomuustestillä testattuna ero ei ole tilastollisesti merkitsevä ($p = ,070$). Ylimmälle tasolle sijoittuu sekä naisista että miehistä noin joka kymmenes. Alimmalle tasolle jää sen sijaan naisista 17 prosenttia, miehistä 23 prosenttia. Dokumenttien käytössä miesten ja naisten väliset lukutaitoprofiilit eivät juurikaan eroa toisistaan (taulukko 60.). Miehet ovat naisia hieman parempia dokumenttien lukijoita, mutta ero ei ole tilastollisesti merkitsevä ($p = ,414$). Molemmista ryhmistä noin joka viides jää alimmalle taitotasolle. Ylimpään tasoon yltää naisista 11 prosenttia ja miehistä 14 prosenttia.

Kvantitatiivinen lukutaito	Miehet	Naiset	Yhteensä
Taso 1	93 18%	95 19%	188 18%
Taso 2	149 28%	193 39%	342 33%
Taso 3	204 39%	162 32%	366 36%
Taso 4	82 15%	50 10%	132 13%
Yhteensä	528 100%	500 100%	1028 100%

Taulukko 61. Ristiintaulukointi: Kvantitatiivinen lukutaito ja sukupuoli (p= ,001)

Miehet menestyvät kvantitatiivisessa lukutaidossa naisia paremmin. Informaatioyhteiskunnan lukutaitovaatimuksista selviää kvantitatiivisen lukutaidon suhteen miehistä yli puolet, naisista kaksi viidesosaa. Alimmalle lukutaidon tasolle jää kumpienkin sukupuolten luokissa yksi viidesosa.

Vertailtaessa lukutaidon eri osa-alueiden keskiarvoja riippumattomien otosten t-testin avulla saadaan saman suuntaisia tuloksia kuin X^2 -riippumattomuustestinkin avulla, tosin naisten ja miesten välinen ero asiatekstien lukemisessa osoittautuikin tilastollisesti merkitseväksi (p= ,007), vaikka pistemääräinen ero sukupuolten välillä ei ole kuin kahdeksan pistettä (taulukko 62.). Tosin varianssien yhtäsuuruushypoteesi ei ole voimassa (p= ,042), joten tuloksiin tulee suhtautua suuntaa antavasti. Kvantitatiivisessa lukutaidossa miesten keskiarvo on 11 pistettä suurempi (p= ,001) ja dokumenttien käyttötaidossa ei sukupuolten välillä ole edelleenkään tilastollisesti merkitsevää eroa (p= ,574). Vaikka erot sukupuolten välillä asia- ja kvantitatiivisten tekstien lukemisessa ovat tilastollisesti merkitseviä, on positiivista huomata, että pistemääräisesti ne ovat pieniä suhteessa edellä tarkasteltuihin kulttuurisiin resursseihin ja toimintatapoihin.

Asuinpaikka ja lukutaito	N	Keskiarvo	Keskihajonta
Asiatekstit			
Mies	528	262	51,8
Nainen	500	270	46,6
Dokumentit			
Mies	528	265	58,8
Nainen	500	263	53,9
Kvantitatiiviset tekstit			
Mies	528	276	53,4
Nainen	500	265	49,8

Taulukko 62. Lukutaidon pisteiden keskiarvot ja sukupuoli
Asiatekstit: (p= ,007); dokumentit: (p= ,574) ja kvantitatiiviset tekstit: (p= ,001)

Kun asuinpaikka ja koulutustaso vakioidaan, lukutaidon tasoerot maaseudulla asuvien miesten ja naisten välillä häviävät kaikilla lukutaidon eri osa-alueilla lähes kokonaan. Ainoastaan perusasteen suorittaneet miehet ja naiset eroavat toisistaan suhteessa asiatekstien lukutaitoon tilastollisesti merkitsevästi ($p = ,013$). Tässä ryhmässä naiset ovat miehiä parempia asiatekstien lukijoita. Muilla lukutaidon osa-alueilla maaseudulla asuvat miehet ja naiset eivät juurikaan eroa toisistaan. Kaupungin asukkaiden joukossa erot sukupuolten välillä eivät vähene yhtä paljon. Dokumenttien käyttötaidossa korkea-asteen suorittaneet miehet ja naiset eroavat toisistaan tilastollisesti merkitsevästi (miehet parempia: $p = ,010$). Myös kvantitatiivisessa lukutaidossa, jossa miehet ovat naisia parempia, ero sukupuolten välillä on tilastollisesti merkitsevä sekä keskiasteen ($p = ,029$) että korkea-asteen ($p = ,001$) suorittaneiden joukossa. Kaupungissa korkeampi koulutus ei näytä tasoittavan sukupuolten välisiä eroja vaan pikemminkin lisäävän niitä.

8.2.4 Lukutaito ja koulutuksen ratkaiseva merkitys

Lukutaito ja vanhempien koulutustausta	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea-aste	Yhteensä
Asiatekstit					
Taso 1	85 52%	74 26%	44 12%	2 1%	205 20%
Taso 2	66 41%	134 47%	142 40%	39 17,5%	381 37%
Taso 3	12 7%	70 25%	132 37%	126 56,5%	340 33%
Taso 4		7 2%	39 11%	56 25%	102 10%
Dokumentit					
Taso 1	96 59%	87 30,5%	50 14%	2 1%	235 23%
Taso 2	53 32%	120 42%	134 37%	41 18%	348 34%
Taso 3	14 9%	68 24%	127 36%	109 49%	318 31%
Taso 4		10 2,5%	46 13%	71 32%	127 12%
Kvantitatiiviset tekstit					
Taso 1	79 48%	67 23%	40 11%	2 1%	188 18%
Taso 2	63 39%	113 40%	132 37%	34 15%	342 33%
Taso 3	21 13%	92 32%	136 38%	117 53%	366 36%
Taso 4		13 5%	49 14%	70 31%	132 13%
Yhteensä	163 100%	285 100%	357 100%	223 100%	1028 100%

Taulukko 63. Lukutaidon eri osa-alueet ja koulutustaso ($p = ,000$)

Kaikki kolme lukutaidon osa-aluetta ovat voimakkaasti yhteydessä koulutustasoon. Yhteyttä selittää osaltaan se, että lukutaito on elinikäisen oppimisen edellytyksen ohella myös seurausta hankitusta koulutuksesta. Yleistäen voidaan sanoa, että mitä pidempi koulutusaika on sitä parempi on myös lukutaito (taulukko 63.). Yllättävää on, ettei pelkän kansakoulun suorittaneita ei sijoitu millään lukutaidon osa-alueella ylimmälle lukutaidon tasolle. Koko perusasteen (7-9v) suorittaneita on sen sijaan ylimmälläkin tasolla, tosin vain kahdesta viiteen prosenttia. Vastaavasti korkea-asteen suorittaneita ei sijoitu juurikaan lukutaidon alimmalle tasolle.

Koulutustason erot näkyvät selvimmin asiatekstien ja dokumenttien lukemisessa. Kvantitatiivisessa lukutaidossa erot koulutustasoryhmien välillä ovat suhteellisesti pienemmät, mutta silti myös varsin suuret. Kansakoulun käyneistä ikääntyvistä aikuisista yli 90 prosenttia sijoittuu asiatekstien ja dokumenttien lukemisessa lukutaidon kahdelle alimmalle tasolle. Korkea-asteen koulutuksen saaneista kahdelle alimmalle tasolle jää enää vajaa viidennes ja ylimmälle tasolle yltää asiatekstien lukemisessa joka neljännes, dokumenttien käyttötaidossa joka kolmannes.

Kvantitatiivisessa lukemisessa kansakoulun käyneistä informaatioyhteiskunnan lukutaitovaatimusten alapuolelle eli kahdelle alimmalle tasolle jää 87 prosenttia. Korkea-asteen koulutuksen käyneistä ylimmälle tasolle yltää jo kolmannes ja kahdelle alimmalle tasolle jää enää 16 prosenttia. Erot koulutustasoryhmien välillä ovat tilastollisesti merkitseviä ($p = ,000$) kaikilla lukutaidon osa-alueilla.

Lukutaito ja koulutustaso	N	Keskiarvo	Keskihajonta
Asiatekstit			
Perusaste (6v)	163	218	43,1
Perusaste (7-9v)	285	251	43,4
Toinen aste	357	274	41,6
Korkea-aste	223	306	33,2
Yhteensä	1028	266	49,5
Dokumentit			
Perusaste (6v)	163	210	50,4
Perusaste (7-9v)	285	246	48,2
Toinen aste	357	273	46,6
Korkea-aste	223	311	38,7
Yhteensä	1028	264	56,4
Kvantitatiiviset tekstit			
Perusaste (6v)	163	226	49,2
Perusaste (7-9v)	285	256	46,1
Toinen aste	357	278	44,8
Korkea-aste	223	311	36,1
Yhteensä	1028	271	51,9

Taulukko 64. Lukutaidon eri osa-alueiden pisteiden keskiarvot ja koulutustaso ($p = ,000$)

Vertailtaessa eri koulutustasoryhmien saavuttamia lukutaitopisteiden keskiarvoja yksisuuntaisen varianssianalyysin avulla huomataan, että pisteiden keskiarvot nousevat sitä mukaan kun koulutusvuodet lisääntyvät (taulukko 64.). Pistemääräisesti pienin nousu lukutaitopisteissä tapahtuu siirryttäessä koko perusasteen tutkinnon suorittaneista keskiasteen koulutuksen käyneisiin, mutta kyseinenkin ero on kohtalaisen suuri: 22 pisteestä 27 pisteeseen. Oletus varianssien yhtäsuuruudesta ei ole voimassa millään lukutaidon osa-alueella ($p = ,000$) eli vaihtelu lukutaidon osa-alueiden pistemäärissä koulutustasoryhmien sisällä on suurempaa kuin koulutusryhmien välillä. Tuloksiin tuleekin suhtautua vain suuntaa antavasti. Jos tilannetta tulkittaisiin, huomattaisiin, että erot koulutusryhmien välillä ovat kaikilla lukemisen osa-alueilla tilastollisesti merkitseviä ($p = ,000$). Tarkasteltaessa koulutusryhmien välisten erojen syntyperää tarkemmin Scheffen testiä hyväksi käyttäen, huomataan, että kaikki ryhmät eroavat toisistaan tilastollisesti merkitsevästi ($p = ,000$), jopa kansakoulun ja koko perusasteen suorittaneet.

Kaiken kaikkiaan muutamakin vuosi lisäkoulutusta näyttäisi parantavan suoritusta lukutaidon kaikilla osa-alueilla. Osaltaan yhteyttä selittää jo edellä mainitsemani seikka: lukutaito on myös seurausta hankitusta koulutuksesta. Yleistäen voidaan sanoa, että mitä pidempi koulutusaika sitä parempi on myös lukutaito. Koulutus näyttää myös tasapäistävän ikääntyviä aikuisia suhteessa lukutaitoon: korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden joukossa

keskihajonta on kaikilla lukutaidon osa-alueilla huomattavasti pienempi kuin muiden koulutusasteiden suorittaneiden joukossa. Koululaitoksella onkin myös tässä yhteydessä tasa-arvoistava vaikutus.

8.2.5 Lukutaito ja vanhempien koulutus

Asiatekstien lukutaito ja vanhempien koulutustausta	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea-aste	Yhteensä
Isän koulutustaso					
→					
Taso 1	74 33%	96 19%	5 13,5%	13 7%	188 20%
Taso 2	97 43,5%	173 40%	8 22%	44 24%	346 37%
Taso 3	48 21,5%	161 32%	15 40,5%	90 48%	314 33%
Taso 4	5 2%	43 9%	9 24%	40 21%	97 10%
Yhteensä	224 100%	497 100%	37 100%	187 100%	945 100%
Äidin koulutustaso					
→					
Taso 1	71 33%	103 18%	7 12%	9 6%	190 20%
Taso 2	82 39%	218 38%	10 17%	52 37%	362 37%
Taso 3	53 25%	192 34%	31 52%	50 36%	326 33%
Taso 4	7 3%	54 10%	11 19%	29 21%	101 10%
Yhteensä	213 100%	567 100%	59 100%	140 100%	979 100%

Taulukko 65. Ristiintaulukointi: Vanhempien koulutustausta ja asiatekstien lukutaidon taso (p= ,000)

Vanhempien koulutustausta näyttää olevan yhteydessä vielä ikääntyvänkin aikuisväestön lukutaidon tasoon.³⁸ Kaikkien lukutaidon osa-alueiden lukutaitoprofiilit paljastavat, että jos jompikumpi vanhemmista on suorittanut korkea-asteen koulutuksen, alimpaan ryhmään

³⁸ Tarkastelen tässä yhteydessä vanhempien koulutustaustan yhteyttä asiatekstien lukutaitoon. Vanhempien koulutustaustan yhteys dokumenttien ja kvantitatiivisten tekstien lukemiseen on samankaltainen. Mielenkiintoisen poikkeuksen vuoksi otan tarkasteluun mukaan äidin koulutustason ja kvantitatiivisen lukutaidon tasojen ristiintaulukoinnin. (vanhempien koulutustason ja muiden lukutaidon osa-alueiden ristiintaulukoinnit liitteessä 6.).

sijoittuminen on suhteellisen harvinaista (taulukot 65. ja 66.). Ylimmälle tasolle tästä ryhmästä yltää joka viides. Mikäli vanhemmat ovat suorittaneet ainoastaan kansakoulun, lukutaidon profiili on erittäin matala. Kahdelle alimmalle tasolle jää tuolloin noin 70 prosenttia. Vanhempien koulutustaustan ja lukutaidon yhteys ei ole täysin lineaarinen, sillä keskiasteen suorittaneiden isien aikuiset lapset pärjäävät asiatekstien lukutaidossa hieman korkea-asteen suorittaneiden perillisiä paremmin (taulukko 65.). Heistä lähes neljännes yltää ylimmälle suoritustasolle. Taulukosta 66. nähdään, että kvantitatiivisessa lukutaidossa sen sijaan hyödytään, mikäli äiti on saanut keskiasteen koulutuksen. Tällöin ylimmälle tasolle yltää reilu viidennes, aavistuksen verran suurempi joukko kuin korkea-asteen suorittaneiden äitien aikuisista lapsista.

Kvantitatiivisen lukutaidon taso ja äidin koulutustausta	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea-aste	Yhteensä
Taso 1	74 35%	90 16%	6 10%	8 6%	178 18%
Taso 2	71 33%	193 34%	11 19%	47 33%	322 33%
Taso 3	57 27%	209 37%	29 49%	56 40%	351 36%
Taso 4	11 5%	75 13%	13 22%	29 21%	128 13%
Yhteensä	213 100%	567 100%	59 100%	140 100%	979 100%

Taulukko 66. Kvantitatiivisen lukutaidon taso ja äidin koulutustaustan ristiintaulukointi (p= ,000).

Kun oma koulutus vakioidaan, vanhempien koulutustaustan merkitys vähenee. Mitä enemmän koulutusta sitä vähemmän perhetausta on yhteydessä lukutaidon tasoon. Tarkasteltaessa isän koulutustaustan ja asiatekstien lukutaidon yhteyttä oman koulutuksen luokissa tilastollisesti merkitsevä ero säilyy perusasteen (p= ,002) ja keskiasteen koulutuksen suorittaneiden joukossa (p= ,046), mutta häviää korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden joukossa (p= ,462). Sen sijaan äidin koulutustaustan merkitys häviää perusasteen (p= ,113) ja korkea-asteen p= ,377) suorittaneiden joukossa, mutta säilyy keskiasteen suorittaneiden ryhmässä (p= ,018).³⁹ Oma koulutus näyttää olevan lukutaidon kannalta vanhempien koulutustaustaa ratkaisevampi tekijä. Asiatekstien lukutaidon ja äidin koulutustaustan merkitys häviää

³⁹X² -riippumattomuustestin oletukset eivät päde perusasteen koulutuksen suorittaneiden vanhempien joukossa, joten testitulokset ovat vain suuntaa antavia. Odotusarvot ovat pienempiä kuin viisi 42%:ssa soluista. Tulokset eivät ole luotettavia myöskään korkea-asteen koulutuksen ryhmässä. Odotusarvot ovat pienempiä kuin viisi isän koulutusta tarkasteltaessa 42%:ssa soluista, äidin tapauksessa 25%:ssa soluista. Keskiasteen koulutusryhmissä testin oletukset ovat voimassa. Koulutuksen vakioinnin myötä erot lukutaidossa vanhempien koulutustaustan mukaan muodostettujen ryhmien välillä vähenevät myös dokumenttien ja kvantitatiivisten tekstien lukemisessa.

elaboraation myötä kaikissa muissa, paitsi keskiasteen koulutuksen saaneiden äitien aikuisten lapsien joukossa. Kyseinen ryhmä näyttää poikkeavan paremmuudellaan "yleisestä linjasta". Aikaisemmin olen esittänyt, miten tämä ryhmä on erottunut osallistuvan ja koulutuksellisen pääoman sekä tietokoneiden käyttöaktiivisuuden suhteen. Ainakin osaltaan parempaa menestystä on selittänyt kyseisen ryhmän nuorempi ikä ja siihen liittyvä korkeampi koulutus. Kvantitatiivisessa lukemisessa äidin koulutuksen merkitys häviää kaikissa koulutusryhmissä oman koulutuksen vakioinnin myötä (perusaste: $p = ,143$; keskiaste: $p = ,351$; korkea-aste: $p = ,228$).⁴⁰

Isän koulutus näyttää olevan äidin koulutustaustaa selvemmin yhteydessä lukutaidon kaikilla osa-alueilla pärjäämiseen. Oma koulutus on kuitenkin selvästi ratkaisevampi tekijä suhteessa lukutaidon tasoon. Kaiken kaikkiaan koulutuksella näyttää olevan perhetaustojen merkitystä vähentävä eli yleisesti tasa-arvoistava vaikutus.

8.3 Ikääntyvän aikuisväestön heikot informaatioyhteiskunta valmiudet

Kolmanneksella ikääntyvistä aikuisista on vaikeuksia selviytyä informaatioyhteiskunnassa tarpeellisista lukutaitovaatimuksista ja lähes kaksi kolmasosaa heistä ei käytä tietokoneita lainkaan. Ei koskaan tietokoneita käyttävien ryhmä on ikääntyvien aikuisten joukossa peräti 26 prosenttiyksikköä suurempi kuin muun väestön joukossa. Heikko lukutaito ja vähäinen tai olematon tietokoneiden käyttö näyttävät olevan yhteydessä syrjäytymiseen suhteessa tarkasteltuihin kulttuurisiin resursseihin ja toimintatapoihin. Välineellistä pääomaa niukasti omaavilla on myös vähemmän koulutuksellista pääomaa. He ovat useimmiten suorittaneet ainoastaan perusasteen koulutuksen, eivätkä juurikaan osallistu aikuiskoulutukseen. Heidän kulttuuriharrastuksensa ovat vähissä: suuri osuus näistä niukasti välineellistä pääomaa omaavista ei käy koskaan kulttuuritapahtumissa eikä kirjastossa. He ovat myös paremmin pärjääviä ikääntyviä aikuisia jonkin verran vanhempia ja heidän joukossaan on eniten työttömiä. Tämän niukasti kulttuuripääomaa omaavan ikääntyvien aikuisväestön joukon näkökulmasta katsottuna yhteiskunnallisen tasa-arvon tilanne ei näytä hyvältä.

⁴⁰ X^2 -riippumattomuustestin oletukset eivät päde perus- eivätkä korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden vanhempien joukossa, joten testitulokset ovat vain suuntaa antavia. Isän koulutusta tarkasteltaessa huomataan, että odotusarvot ovat pienempiä kuin viisi 42%:ssa soluista sekä perus- että korkea-asteen suorittaneiden joukossa. Äidin koulutuksen yhteydessä odotusarvot jäävät perusasteen koulutuksen käyneiden joukossa pienemmiksi kuin viisi myös 42%:ssa soluista ja korkea-asteen suorittaneiden ryhmässä 33%:ssa soluista. Keskiasteen suorittaneiden joukossa testin oletukset ovat voimassa.

Kaupunkilaiset ovat maaseudun asukkaita parempia lukijoita. Kaupunkien ja maaseudun asukkaiden välinen ero välineellisen pääoman suhteen selittyy ensisijaisesti asukkaiden erilaisella koulutusrakenteella: maaseudulla asuu enemmän ainoastaan kansakoulun suorittaneita. Koulutus näyttää kuitenkin tasoittavan kaupungin ja maaseudun asukkaiden välisiä eroja välineellisen pääoman suhteen siinä mielessä, että korkea-asteen koulutuksen suorittaneet maaseudulla tai kaupungissa asuvat ikääntyvät aikuiset eivät eroa toisistaan suhteessa välineellisen pääoman määrään. Korkeammin koulutettujen joukko on tässä mielessä matalammin koulutettuja homogeenisempi joukko ja osaltaan tämä on koululaitoksen ansiota.

Naiset ovat miehiä parempia asiatekstien lukijoita, miehet pärjäävät sen sijaan paremmin kvantitatiivisten tekstien lukemisessa. Dokumenttien käyttötaidossa sukupuolten välillä ei eroja juurikaan ole. Saman koulutustaustan omaavat, maaseudulla asuvat miehet ja naiset eivät eroa toisistaan juurikaan lukutaidon suhteen. Sen sijaan kaupungeissa koulutus näyttäisi kärjistävän lukutaitoeroja sukupuolten välillä. Perusasteen suorittaneet miehet ja naiset eivät eroa toisistaan suhteessa dokumenttien ja kvantitatiivisten tekstien lukemiseen. Sen sijaan korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden joukossa miehet ovat naisia parempia dokumenttien ja kvantitatiivisten tekstien lukijoita. Vaikka koululaitos voimistaakin sukupuolten välisiä eroja lukutaidossa, sen luonne miehiä ja naisia yhtenä ryhmänä tarkasteltaessa on tasa-arvoistava suhteessa lukutaitoon: mitä korkeampi koulutus on käyty sitä pienempää on lukutaitopisteiden hajonta eli sitä homogeenisempi joukko lukutaidon kannalta ollaan.

Koulutetut miehet ovat myös koulutettuja naisia aktiivisempia tietokoneiden käyttäjiä. Koulutuksen rooli tietokoneiden käyttöä tarkasteltaessa on samankaltainen kuin sen rooli tarkasteltaessa lukutaitoeroja kaupunkilaisten miesten ja naisten välillä. Koulutus ei tasoita sukupuolten välisiä eroja niin kuin se tekee osallistuvan pääoman suhteen vaan kasvattaa niitä. Koulutuksen ja samalla tietokoneiden käyttöaktiivisuuden lisääntyessä myös erot sukupuolten välillä kasvavat. Osaltaan tilanne selittyy tosin sillä, että tietokoneiden käyttö on erittäin vahvasti yhteydessä koulutustasoon. Vain harva perus- tai keskiasteen koulutuksen suorittanut mies ja nainen käyttää suhteellisen säännöllisesti tietokonetta, joten molempien sukupuolten tietokoneiden käyttöprofiilit ovat hyvin matalat ja muistuttavat tämän vuoksi toisiaan. Erot sukupuolten välille syntyvät sitä mukaan kun tietokoneiden käyttökin lisääntyy.

Syytä sukupuolten välisiin eroihin suhteessa välineelliseen pääomaan voidaan etsiä myös Bourdieun *symbolisen väkivallan* käsitteen avulla. Yhteiskuntamme, myös korkeakoululaitos on sukupuolittuneiden käytäntöjen läpituokema. Korkeakulttuuri ei ole juurikaan saanut vaikutteita naisten maailmasta. Tässä maskuliinisessa ympäristössä naiset omaksuvat kriittisemmän kuvan omasta pätevydestään. (Bourdieu & Passeron 1979, 60-62; Liljander 1996, 41.) Matematiikka ja yleensä tekniikkaan liittyvät asiat on perinteisesti kulttuurissamme liitetty miehiin. Naisia ei välttämättä kannusteta samoin kuin miehiä tietokoneiden käyttöön tai matemaattisuutta vaativiin tehtäviin (naiset menestyvät miehiä huonommin juuri kvantitatiivisissa lukemissa). Kaupungissa asuvat korkea-asteen suorittaneet miehet ovat myös naisia parempia dokumenttien lukijoita. Asiatekstien lukemisen suhteen korkea-asteen suorittaneet miehet ja naiset eivät eroa toisistaan. Koululaitoksessa ilmenevästä symbolisesta väkivallasta toinen esimerkki liittyy tietokoneiden käyttöön. Kansakoulun suorittaneiden joukossa naiset ovat vielä miehiä aktiivisempia tietokoneiden käyttäjiä, mutta koulutuksen lisääntyessä miehet kiilaavat naisten ohi. Kouluvuosien lisääntyessä jokin asia lannistaa naisia suhteessa tietokoneiden käyttöön.

Tämä sukupuoleen perustuva ylivalta on Bourdieun mielestä malliesimerkki symbolisesta väkivallasta. On kyse instituutiosta, joka on ollut tuhansia vuosia syvällä objektiivisissa yhteiskunnallisissa ja subjektiivisissa henkisissä rakenteissa. Miehinen järjestys on niin syvälle juurtunut, ettei sitä tarvitse erikseen oikeuttaa: se oikeuttaa itse itsensä itsestään selvänä ja universaalina. (Bourdieu & Waquant 1995, 207; Liljander 1996, 42.) Välineellinen pääoma eli lukutaito ja tietokoneiden käyttö ovat informaatioyhteiskunnassa selviytymisen kannalta esimerkiksi osallistuvaa pääomaa tärkeämmässä roolissa. Olisikin tärkeää huolehtia, että naiset miesten ohella pystyisivät hankkimaan itselleen nämä informaatioyhteiskunnan avaintaidot.

Vanhempien koulutusta ei ole merkityksetön myöskään välineellisen pääoman kannalta. Mitä korkeampi koulutus vanhemmilla on sitä todennäköisempää on yltää ylimmille lukutaidon suoritustasoille tai käyttää aktiivisesti tietokoneita. Yhteys ei tosin ole suoraviivainen vaan vanhempien koulutustaso luo lukutaidon tai tietokoneiden käytön kannalta joko suotuisan tai rajoittavan kasvuympäristön, jossa habitus muovautuu. Yhteys vanhempien koulutustustan ja tietokoneiden käytön välillä ei ole suoraviivainen siinä mielessä, että "välittäjänä" toimii oma koulutus. Välineellisen pääoman suhteen isän koulutus on äidin koulutusta merkityksellisempi. Koululaitos toimii perhetaustan merkitystä tasa-

arvoistavana, sillä mitä enemmän koulutusta on hankittu sitä merkityksettömämmäksi perhetausta käy.

9. DISKUSSIO

9.1 Tulosten arviointia ja johtopäätöksiä

Analyysien ja tuloksien luotettavuutta arvioitaessa on hyvä huomioida se, etteivät tilastollisten testien oletukset ole aina voimassa. Mikäli olen joutunut tinkimään testien esioletuksista, olen tuonut sen ilmi tekstissä tai alaviitteissä. Esimerkiksi yksisuuntaisen varianssianalyysin tai riippumattomien otosten t-testin yhteydessä ryhmän sisäinen vaihtelu jonkin tarkasteltavan muuttujan suhteen on ollut välillä suurempaa kuin ryhmien välinen vaihtelu eli varianssien yhtäsuuruushypoteesi ei ole ollut voimassa. Epäluotettavuutta suhteessa tuloksiin on syntynyt helposti myös vakioitaessa jonkin muuttujan vaikutus suhteessa tutkittaviin muuttujiin. Mikäli odotusarvot ovat jääneet yli 20%:ssa soluista pienemmiksi kuin viisi, ristiintaulukoinnin testioletukset eivät ole olleet voimassa. Hyvä on myös huomioida, että aineistoni suuren koon vuoksi suhteellisen pienetkin erot ryhmien välillä saattavat olla tilastollisesti merkitseviä, joten olen kiinnittänyt huomion p-arvojen ohella lukutaidon pistemääräisiin eroihin. Mielestäni myös ristiintaulukointi on luonteeltaan tilastollisten testien p-arvoja havainnollisempaa. Tilastojen kieleen ja maailmaan liittyy yleistyksien tekeminen, mutta on hyvä muistaa, että keskimääräisyyksien takaa löytyy yksilöitä. Joissain kohdin olisi ollut mielenkiintoista selvittää asioiden merkityksiä yksittäisten ihmisten näkökulmasta.

Aikuisten toisessa kansainvälisessä lukutaitotutkimuksessa huomattiin, että lukutaidon tasoerot nuorempien ja vanhempien ikäluokkien välillä ovat Suomessa huomattavat. Muissakin tutkimukseen osallistuneissa maissa kaksi vanhinta ikäluokkaa (46-65-vuotiaat) menestyi kolmea nuorempaa ikäryhmää heikommin, mutta erot eivät olleet yhtä suuret kuin Suomessa. (Linnakylä ym. 2000, 114; ks. myös Literacy in the information age, 2000, 33.) Ikääntyvistä aikuisista informaatioyhteiskunnassa tarpeellinen, kriittinen ja monipuolinen lukutaito on vain kolmanneksella. Pyrkimällä kohentamaan ikääntyvien aikuisten lukutaitoa voidaan vähentää syrjäytymistä suhteessa edellä tarkasteltuihin kulttuurisiin toimintatapoihin ja tätä kautta lisätä yhteiskunnallista tasa-arvoa. Kulttuuripääomaa paljon omaavat myös lukevat paremmin, joten ikääntyviä aikuisia tulisi myös kannustaa kulttuuriharrastuksiin,

aikuiskoulutukseen ja tietokoneiden käyttöön. Niillä kaikilla on positiivinen merkitys lukutaidon ylläpitämisen ja kehittymisen kannalta.

Kulttuuripääoman muodostumisen kannalta ratkaisevassa osassa, lukutaidon ohella on suoritettu koulutus: mitä korkeampi se on sitä todennäköisemmin kulttuuripääomaakin omataan enemmän.⁴¹ Vanhempien koulutustausta on epäsuorasti yhteydessä vielä ikääntyvänkin aikuisen kulttuurisiin toimintatapoihin vaikuttamalla muun muassa koulutushalukkuuteen ja -valmiuksiin. Perhetausta ja aikaisemmassa toimintaympäristössä läsnä olleen kulttuurisen pääoman määrä ja laatu ovat vaikuttaneet siihen, miten koulutukseen suhtaudutaan ja minkälaisia valmiuksia suhteessa koululaitokseen omataan. Perheellä on ollut suuri rooli habituksen muotoutumisessa. (Bourdieu 1985, 105-110; Liljander 1996, 36.) Elämä tietyissä oloissa, esimerkiksi koulussa tuntuu luontevalta, mikäli lapsuus ja nuoruus on eletty arvostuksiltaan ja toimintatavoiltaan samankaltaisissa sosiaalisissa olosuhteissa. (Kuittinen & Minkkinen 1989, 25; Bourdieu 1984, 172-175.) Toisin sanoen kouluttautuminen, kaunokirjallisuuden lukeminen ja kulttuuritapahtumissa käyminen tuntuvat luonnollisemmalta, mikäli jo aikaisemmin perhepiirissä on omaksuttu samankaltaiset arvot. Ei voidakaan sanoa, että ikääntyvien aikuisten kulttuuripääoma olisi täysin itse luotua vaan se on osaltaan myös uusinnettua.

Kotitausta on merkityksellinen kulttuuripääoman muodostumisen kannalta, mutta Suomessa 15-vuotiaiden oppimistuloksia tutkittaessa yhteyden on todettu olevan heikompi kuin muissa OECD-maissa. Suomi on osoittautunut Islannin, Japanin, Kanadan, Korean ja Ruotsin ohella maaksi, joissa korkea keskimääräinen osaamistaso yhdistyy keskimääräistä vähäisempään kotitaustan vaikutukseen muihin OECD-maihin verrattuna. (Väljærvi ym. 2001, 49-50.) Perhetaustan merkitys, sen rooli koulutuksellisten ja kulttuuristen resurssien uusintajana on ikääntyvien aikuisten kannalta ollut merkityksellisempi kuin nykyään, kun yhteiskunta ei ole tukenut vielä samassa määrin kouluttautumista kuin tänä päivänä. Suomalaista koulutus- ja sivistyspolitiikkaa voidaankin koulutuksellisen tasa-arvon suhteen pitää onnistuneena: se on onnistunut tasoittamaan perhetaustan merkitystä ja luonut opiskelumahdollisuuksia, jotka tavoittavat paremmin ja tasaisemmin koko kansan kuin ennen. Tältä osin alussa esittämäni

⁴¹ Keskiasteen koulutuksen saaneiden vanhempien (erityisesti äitien) lapsilla on eniten kulttuuripääomaa. Jatkotutkimuksien kannalta yksi mielenkiintoinen kysymys liittyy siihen, onko näiden ikääntyvien aikuisten paremman menestyksen taustalla muutakin kuin nuorempi ikä ja korkeampi koulutus? Eskola (1979, 108) on todennut, ettei ammatillinen koulutus juurikaan vahvista lukemisharrastusta. Kiinnostavaa olisi selvittää, miten yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen roolit eroavat suhteessa muihin kulttuurisiin resursseihin?

ajatus (Liljander 1999, 122) kulttuurireproduktiivisten käsitteiden selitysvoiman mahdollisesta lisääntymisestä ei olekaan aiheellinen: tasa-arvotavoitteet eivät ole joutuneet väistymään tehokkuusvaatimuksien tieltä. Korkeammin koulutetut ikääntyvät aikuiset ovat myös monilta osin homogeenisempi joukko kuin matalamman koulutuksen omaavat. Mitä korkeampi koulutus on sitä merkityksettömämmäksi käyvät asuinpaikka, sukupuoli ja vanhempien perhetausta. Korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden joukossa ryhmän sisäiset lukutaitoerotkin ovat suhteellisen pieniä. Bourdieun ajatus Maxwellin paholaisesta erojen vahvistajana ei tunnu kuvaavan suomalaisen koululaitoksen tilannetta. Tässä mielessä koululaitos ei toimi uusintajana.⁴²

Tarkasteltaessa sukupuolten välisiä eroja välineellisen pääoman suhteen koululaitos ei toimi kuitenkaan tasa-arvoistavasti. Korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden joukossa miehet ovat huomattavasti aktiivisempia tietokoneiden käyttäjiä ja pärjäävät paremmin dokumenttien ja kvantitatiivisten tekstien lukemisessa toisin kuin alemmilla koulutusasteilla. Bourdieulaisittain on kyse symbolisesta väkivallasta. Koululaitos vahvistaa miesten osaamista matemaattisilla, perinteisillä miesten aloilla. Naiset eivät saa tarpeeksi ympäristön kannustusta ja tukea näillä miehisillä aloilla ja kouluvuosien aikana yrittämisen into laantuu.

Lukutaito on informaatioyhteiskunnan olennainen avaintaito, joten parhaiten lukevat ovat suhteessa tietoyhteiskunnan "uusiin" vaatimukseen heikommin lukevia paremmassa asemassa. Lukutaidon ja koulutuksen ohella myös tietotekniikan käyttö on nousemassa selvästi keskeiseksi informaatioyhteiskunnassa menestymisen tai syrjäytymisen ennustajaksi. Ikääntyvistä aikuisista osa on jo eläkkeellä, mutta tietoteknologian käyttö on työn ohella usein välttämätöntä myös palvelujen hyödyntämisessä, ihmisten ja yhteisöjen välisessä viestinnässä, opiskelussa ja vapaa-ajan harrastuksissa. (Linnakylä ja Malin 2001, 23-24.) Huolestuttavaa on, että vaikka naisilla on miehiä enemmän osallistuvaa pääomaa, he ovat heikompia kvantitatiivisten tekstien lukijoita ja käyttävät miehiä vähemmän tietoteknologiaa. Osallistuvan pääoman rooli ei ole informaatioyhteiskunnassa yhtä merkityksellinen kuin välineellisen, tai koulutuksellisen pääoman rooli. Kulttuurisen ja koulutuksellisen epätasa-arvon suljettu ympyrä kuvaakin ikääntyvien aikuisväestön tilannetta tarkastelemieni

⁴² Koululaitos näyttää kohtelevan samansuuntaisesti myös nuorempaa aikuisväestöä. Sen rooli tarkastelemani kulttuuripääoman suhteen on tietokoneiden käytössä ja kvantitatiivisten tekstien lukemisessa ilmeneviä sukupuolten välisiä eroja lukuun ottamatta tasa-arvoistava. Se, että sukupuolten väliset erot ovat myös nuoremman aikuisväestön joukossa suuria matemaattisilla aloilla tukee ajatusta symbolisesta väkivallasta.

kulttuuristen resurssien ja toimintatapojen osalta: Ensinnäkään yhteiskunnalliseen tasa-arvoon ei olla päästy siinä mielessä, että ikääntyvillä on huomattavasti vähemmän kulttuuripääomaa verrattuna muuhun aikuisväestöön. Toiseksi sukupuolten väliset erot tietokoneiden käytössä ja aikuiskoulutukseen osallistumisessa ovat ikääntyvän aikuisväestön sisällä merkittävät. Ikääntyviä aikuisia ja erityisesti myös naisia tulisi kannustaa tietokoneiden käyttöön. Heikot taidot tieto- ja kommunikaatiotekniikassa vaikeuttavat yhteiskunnallista osallistumista. Tietotekniikan avulla ikääntyviä aikuisia suljetaan pois monista asioista, mutta toisaalta se on luonteeltaan yhdistävä ja uusia mahdollisuuksia luova. (Lahn 2000, 55.) Myös aikuiskoulutusjärjestelmän tulisi saada ikääntyvää aikuisväestöä ja erityisesti myös vähemmän osallistuvia miehiä joukkoonsa. Nyt järjestelmä näyttää palvelevan pikemminkin jo ennestään koulutukseltaan ja elämäntilanteeltaan hyväosaisia. Tukemalla ikääntyvien aikuisten lukutaidon kohentamista, tietoteknologian käyttöä ja kannustamalla heitä osallistumaan aikuiskoulutukseen ja muihin kulttuuriharrastuksiin voidaan pyrkiä nostamaan suhteellisen heikkoa ikääntyvien aikuisten yhteiskunnallisen tasa-arvon tilaa, joka on informaatioyhteiskunnassa olennaisen lukutaidon näkökulmasta kansainvälisestikin vertailtuna heikko. Tukemalla ikääntyvien aikuisten kouluttautumista ja kulttuuriharrastuksia mahdollistetaan myös heidän pysymisensä työelämässä. Vaikka ikääntyvien aikuisten kannalta yhteiskunnallinen tasa-arvo ei näytäkään hyvältä, positiivista sen kannalta on koululaitoksen suhteellisen onnistunut rooli mahdollisuuksien tasaajana.

9.2 Kausaalisuus ja Bourdieu

Olen sivuuttanut kausaalisuhteen ontologisen puolen eli olemassaoloa koskevat kysymykset tutkielmassani kokonaan. Toisen ontologista näkökulmaa käytännöllisemmän katsontatavan kausaalisuhteisiin muodostavat tieteellisen realismin edustajat. Muiden muassa Bourdieu on tieteenfilosofian näkökulmasta tämän käytännöllisemmän tieteellisen realismin kannalla. Tieteellisen realismin mukaan kausaalisuhteen ilmentäjänä on kovariaatio. Tutkijan tehtäväksi jää kausaalisen mekanismin paljastaminen. (Toivonen 1999, 20-25.) Bourdieulaisittain koulutuksen ja kulttuuripääoman kausaalisuhteen olen selittänyt ajatus- ja toimintamalleja suuntaavan habituksen ja tätä ilmentävän ruumiillistuneen kulttuuripääoman avulla. Syyn ja seurauksen tulkitseminen on kuitenkin hankalaa. Esimerkiksi lukutaito on yhtäläillä koulutuksen edellytys ja seuraus.

Tieteellisen realismin mukaan oletus kausaalisuhteesta kannattaa hyväksyä sellaisena kuin se jokapäiväisessä elämässäkin tulkitaan. Tieteellisen realismin vaarana voi olla syiden ja seurauksien järjestystä ajatellen liika yksinkertaistaminen. (Toivonen 1999, 21.) Itse olen tarkastellut lukutaidon ja koulutuksen suhdetta kausaalisuuden suhteen ikään kuin kumpikin niistä voisi olla syy tai seuraus, enkä ole yrittänytään osoittaa jommankumman olevan olemassa toista ennen.

Kausaalisuhteisiin suhtaudutaan usein epäilevästi ja niistä puhumista pidetään epähienona. Ne eivät ole niin sanotusti muodikkaita sosiaalitieteissä, joissa lainalaisuuksia on vaikeaa ja joskus mahdotontakin ennustaa. Toivosen mukaan kausaalisuhteiden etsiminen voidaan kuitenkin yhdistää kaikkeen empiiriseen tutkimukseen, sillä tutkimusongelmiin sisällytetään usein implisiittisesti pyrkimys kausaalipäätelmiin, mutta eksplisiittisesti pyrkimykset kausaalipäätelmiin torjutaan. Kausaalisuus näyttääkin olevan eräänlainen peikko, jota ei haluta tunnustaa. Kvantitatiivisen tutkimuksen tekijöiden on helpompaa tunnustaa etsivänsä kausaalisuhteita, sillä kausaalisuus samastetaan tilastollisiin tunnuslukuihin. Tilastolliset tunnusluvut eivät kuitenkaan riitä kausaalisuhteiden toteamisen ehdoiksi. Kvalitatiivisella tutkimuksella voidaan etsiä sellaisia kausaalisuhteiden mekanismeja, joita kvantitatiivinen tutkimus ei pysty paljastamaan. (Toivonen 1999, 24-25.) Bourdieulaisessa analyysissä kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen analyysi ikään kuin yhdistyvät habituksen käsitteessä ja niin kuin jo edellä olen maininnut, toimintaamme suuntaava habitus on myös kyseinen mekanismi koulutuksen ja kulttuuripääoman "kausalisuhteen" takana.

Bourdieuin reproduktioteorian juuret ovat ranskalaisessa, Suomeen verrattuna luokkaeroiltaan voimakkaammassa kulttuurissa. Vaikka bourdieulaiset maku- ja tyylihierarkiat eivät olekaan olennaisia Suomessa, on meillä perinteisesti arvostettu oppia ja koulusivistystä. Tässä mielessä kulttuuripääomalla on merkitystä myös meidän kulttuurissamme (Mäkelä 1985, 257). Teorian soveltamisesta suomalaiseen, tasa-arvoisempaan kulttuuriin on käyty paljon keskustelua. Muiden muassa Alapuro (1988, 5) on korostanut teorian soveltamisen vaaroja muissa kuin alkuperäiskulttuureissa. Vaarana vertailevalla tai kontrastoivalla asenteella saattaa olla teorian muuntuminen ja vaillinainen soveltaminen. Alapuro tuo esille tosin päinvastaisenkin ajatuksen teorian käytöstä. Teorian kulttuurisidonnaisuuden voi jättää kokonaan huomioimatta. Sen voi dekontekstualisoida eli irrottaa yhteydestään. (Alapuro 1988, 6-7.) Itse olen käyttänytkin Bourdieuta tietoisesti vaillinaisesti ja muunnellen sekä aineistoa kerätessä tehtyjen rajausten vuoksi että kuvatakseni paremmin juuri suomalaista

yhteiskuntaa, jossa maku ei ole yhtä tärkeä keskiluokan distinktiostrategia kuin Ranskassa. Myöskään teorian muuntumista en pidä vakavana ongelmana siinä mielessä, mikäli sen muuntaminen tehdään tietoisesti: niin, että selvää on, mikä osa on alkuperäistä teoriaa ja mikä muuntunutta uutta teoriaa. Tutkielmassani reproduktioteoria onkin ollut luonteeltaan aineistoon tarttumista helpottava työkalu.

9.3 Jälkisanat

Olen tarkastellut edellä ikääntyvien aikuisten kulttuurista ja koulutuksellista osallistumista. En kuitenkaan kiellä sitä, etteikö tarvetta osallistua erilaisiin koulutuksiin ja harrastuksiin voitaisi kyseenalaistaa. Aktiivisuutta on monenlaista ja -tasoista. Kun puhun informaatioyhteiskunnasta syrjäytymisestä, en tarkoitaakaan, että tarkastelemiani kulttuurisia resursseja vähän omaavat olisivat välttämättä syrjäytyneitä sanan perinteisessä mielessä eli tuntisivat itsensä jollain tapaa ulkopuolisiksi yhteiskunnassamme. Vaikka ei osallistuta esimerkiksi aikuiskoulutukseen tai käydä kirjastossa, saatetaan silti harrastaa tai tehdä jotain muuta mielekästä. Kaikki aktiivisuus ei näy tilastoissa. Tutkielmani kertoo vain osallistumisesta suhteessa valitsemiini aktiviteetteihin. Käyttämällä käsitettä informaatioyhteiskunnasta syrjäytyminen olen halunnut korostaa sitä negatiivista puolta, mikä heikkoon lukutaitoon ja tietoteknologian käyttämättömyyteen nykyään saattaa liittyä: tietoteknologian avulla ikääntyvä aikuinen suljetaan helposti ulkopuolelle. On vaikeaa kuvitella, miltä tuntuu, kun ei esimerkiksi ymmärretä, mitä joka puolella vilisevä kirjainlyhenne "www" tarkoittaa ja minkälaisia mahdollisuuksia se pitää sisällään.

Kulttuurissamme monet asiat arvioidaan työn ja talouden kautta. Kun puhutaan elinikäisestä oppimisesta, jätetään yli 65-vuotiaat lähes systemaattisesti puheen ulkopuolelle. Mitä on sellainen kaikille kuuluva, elinikäinen oppiminen, joka ei koske kuitenkaan yli 65-vuotiaita? Kerroin eräälle ikääntyvien yliopistossa opiskelevalle, yli 70-vuotiaalle sukulaiselleni tarkastelevani pro gradu -tutkielmassani ikääntyvän aikuisväestön kulttuuripääomaa ja lukutaitoa. Täsmenässäni, että aineistoni ikääntyvistä aikuisista vanhimmat olivat 65-vuotiaita, hän hymähti. Mihinkäs hänet yli seitsemänkymppisenä sitten sijoitetaan? Elinikäisen oppimisen yhteiskunnallisten perustelujen takana on ollut huoli työvoiman uusiutumisen ja yhteiskunnallisesta tasa-arvosta. Yhteiskunnallisten perustelujen ohella on painotettu yksilöllisiä perusteluja. Ne ovat pohjautuneet näkemyksiin henkisten kehitysprosessien jatkumisesta läpi eliniän. Vaikka yksilölliset perustelut eksplisiittisesti lähes

aina esitetään elinikäisen oppimisen "oikeuttavampana" perustana, implisiittisesti ne suljetaan ulkopuolelle esimerkiksi juuri tekemällä ikärajoja. Myös käyttämäni aikuisten lukutaitoaineiston "suppean" ikähaitarin yksi taustasy syy on oletettavasti se, että päähuolena on ollut työelämän toiminnan ja talouden toimivuuden takaaminen. Tämän vuoksi ollaan huolestuneita vain työikäisen, tuottavan aikuisväestön lukutaidon tasosta. Kiinnostavaa olisi ollut tutkia myös jo "kunnolla" ikääntyneitä aikuisia.

LÄHTEET

- Alanen, L.** (2001): Polvesta polveen. Teoksessa A. Sankari ja J. Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Gummerus: Jyväskylä, 97-115.
- Antikainen, A.** (1992): Kasvatus, koulutus ja yhteiskunta. Ari Antikainen ja WSOY: Porvoo-Helsinki-Juva.
- Antikainen, A.** (1996): Merkittävät oppimiskokemukset ja valtautuminen. Teoksessa A. Antikainen ja H. Huotelin (toim.) Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. BJT Kirjastopalvelu: Helsinki, 251-295.
- Aittola, T.** (1992): Uuden opiskelijatyypin synty. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 91.
- Alapuro, R.** (1988): Suomalainen Bourdieu ja musta leski. Sosiologian virkaanastujaisesitys Jyväskylän yliopistossa 25.11. 1987. Sosiologia 25: 1, 3-7.
- Alasuutari, P.** (1997): Kulttuuripääoma summamuuttujan valossa. Sosiologia 34: 1, 3-14.
- Antikainen, A.** (2000): Onko elinikäinen oppiminen toteutumassa. Futura 19: 2, 57-71.
- Beck, U.** (1992): Risk Society. Towards a New Modernity. Sage: London.
- Binkley, M. & Linnakylä, P.** (1997): Teaching reading in the United States and Finland. Teoksessa M. Binkley, K. Rust & T. Williams (toim.) Reading literacy in an international perspective. Collected papers from IEA reading study. U.S. Department of Education, Office of Educational Research and Improvement, National Center for Educational Statistics: Washington, DC, 139-180.
- Bourdieu, P.** (1974): The School as a conservative force: scholastic and cultural inequalities. Teoksessa J. Egglestone (toim.) Contemporary research in the sociology of education. Methuen: London, 32-46.
- Bourdieu, P.** (1977): Outline of theory of practice. Cambridge University Press: London.
- Bourdieu, P.** (1983): Bourdieun haastattelu. J. P. Roos, J. Heilbron & B. Maso. Sosiologia 20: 4, 319-329.
- Bourdieu, P.** (1984): Distinction - A social critique of the judgement of taste. Routledge and Kegan: London and New York.
- Bourdieu, P.** (1985): Sosiologian kysymyksiä. Gummerus: Helsinki.
- Bourdieu, P.** (1998): Järjen käytännöllisyys. Toiminnan teorian lähtökohtia. Vastapaino: Tampere.

- Bourdieu, P. & Passeron, J-C** (1977): *Reproduction in education, society and culture*. Sage Publications: London.
- Bourdieu, P. & M. de Saint-Martin** (1974): Scholastic excellence and the values of educational system. Teoksessa J. Egglestone (toim.) *Contemporary research in the sociology of education*. Methuen: London, 338-371.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L.** (1995): Refleksiivisen sosiologian tarkoitus. Teoksessa M. Sabour & M. Salo (toim.) *Refleksiiviseen sosiologiaan. Alkuperäisteos: Invitation to Reflexive Sociology 1992*. Joensuu University Press: Joensuu, 85-256.
- Broady, D.** (1990): *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. HLS Förlag: Stockholm.
- Eskola, A.** (1979): Ikä, koulunkäynti ja lukeminen - eli miten problematisoida itsestäänselvyyksiä. *Sociologia* 16: 2, 105-116.
- Flecha, R.** (1999): New educational inequalities. Teoksessa M. Castells, et al. (toim.): *Critical education in the new information age*. Rowman & Littlefield Publishers, INC, 65-82.
- Giddens, A.** (1995): Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa U. Beck, A. Giddens & S. Lash (toim.) *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Vastapaino: Tampere, 83-152.
- Gee, J.** (2000): Discourse and sociocultural studies in reading. Teoksessa M.L. Kamil, P. Misenthal, P.D. Pearson, & R. Barr (toim.) *Handbook of reading research VOL III*. Lawrence Erlbaum: Mahwah, 195-207.
- Habermas, J.** (1971): *Erkenntnis und Intresse*. Suhrkamp: Frankfurt
- Hall, S.** (1981): *Culture, media, language: working papers in cultural studies, 1972-79* (toim. Stuart Hall et al.) Hutchinson: London.
- Hutchins, E.** (1995): *Cognition in the wild*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Härkönen, R.-S.** (1997): Koulutus osana tietoyhteiskunnan infrastruktuuria. Teoksessa *Tiedolla tietoyhteiskuntaan*. Tilastokeskus, 63-88.
- Ilmarinen, J.** (2000): Väestön ikärakenteen kehitys, työelämän tarpeet ja yhteiskuntapolitiikan haasteet. Teoksessa P. Sallila (toim.) *Oppiminen ja ikääntyminen. Aikuiskasvatuksen 41. vuosikirja*. Kansainvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. BTJ Kirjastopalvelu: Helsinki, 18-40.
- Jyrkämä J.** (2001): Aika tutkimuksessa ja elämäkulussa. Teoksessa A. Sankari ja J. Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Gummerus: Jyväskylä, 117-157.

- Karvonen, E.** (2000): Elämmekö tieto- vai informaatioyhteiskunnassa? Teoksessa M. Vuorensyrjä & R. Savolainen (toim.) Tieto ja tietoyhteiskunta. Gaudeamus: Helsinki, 81-108.
- Kauppila, J.** (1996): Koulutus elämänkulun rakentajana. Teoksessa A. Antikainen & H. Huotelin (toim.) Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. Vuosikirja. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. BTJ Kirjastopalvelu Oy: Helsinki, 199-248.
- Kirsch, I.** (1995): Literacy performance on three scales: Definitions and results. Teoksessa Literacy, economy and society. Results of the first International Adult Survey. OECD & Statistics Canada: Pariisi/Ottawa, 27-53.
- Kirsch, I., Jungeblut, A. & Mosenthal, P.** (1998): The measurement of adult literacy. Teoksessa S. Murray, I. Kirsch & L. Jenkins (toim.) Adult Literacy in OECD Countries. Technical report on the First International Adult Literacy Survey. U.S. Department of Education, Office of Educational Research and Improvement, National Center for Educational Statistics: Washington, DC, 105-134.
- Lahn, L.C.** (2000): Ikääntyvät oppijat oppivassa yhteiskunnassa. Teoksessa P. Sallila (toim.) Oppiminen ja ikääntyminen. Aikuiskasvatuksen 41. vuosikirja. Kansainvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura. BTJ Kirjastopalvelu: Helsinki, 41-72.
- Liljander, J.-P.** (1996): Statusvoittojen ja tappioiden tiet korkeakoulutuksessa - Keskeyttäminen ja koulutuksen vaihtaminen opintouran taitekohtina. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylän yliopistopaino.
- Liljander, J.-P.** (1999): Pierre Bourdieu, valikoiva erottautuminen koulutuksessa. Teoksessa T. Aittola (toim.) Kasvatussosiologian teoreetikoita. Uudesta kasvatussosiologiasta oppimisen kriittiseen tarkasteluun. Helsinki: Gaudeamus, 105-128.
- Linnakylä, P.** (1990): Lukutaito - valmiutta ja vapautta. Teoksessa P. Linnakylä & S. Takala (toim.) Lukutaidon uuden ulottuvuudet. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä 61, 1-16.
- Linnakylä, P.** (1995): Lukutaidolla maailmankartalle. Kansainvälinen lukutaitotutkimus Suomessa. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos.
- Linnakylä, P.** (2000): Lukutaito tiedon ja oppimisen yhteiskunnassa. Teoksessa K. Sajavaara & A. Piirainen-Marsh (toim.) Kieli, diskurssi ja yhteisö. Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylän yliopistopaino, 107-132.
- Linnakylä, P., Malin, A., Blomqvist, I. ja Sulkunen, S.** (2000): Lukutaito työssä ja arjessa. Aikuisten kansainvälinen lukutaitotutkimus Suomessa. Koulutuksen Tutkimuslaitos/

- Jyväskylän yliopisto, Tilastokeskus, Opetusministeriö, Opetushallitus. ER-paino: Jyväskylä.
- Literacy in the information age.** Final report of the International Adult Literacy Survey (2000). Pariisi/Ottawa: OECD & Statistics Canada.
- Lundberg I. & Linnakylä P.** (1992): Teaching reading around the world. IEA: Hamburg.
- Mäkelä, J.** (1995): Pierre Bourdieu - erottautumisen teoreetikko. Teoksessa R. Heiskala (toim.) Sosiologisen teorian nykysuuntauksia. Helsinki: Gaudeamus, 243-269.
- Mäkelä, K.** (1985): Kulttuurisen muuntelun yhteisöllinen rakenne Suomessa. Sosiologia 22: 4, 247-260.
- Niemelä, S.** (1998): Elinikäinen oppiminen ja osaamisyhteiskunnan haasteet. Teoksessa P. Sallila ja T. Vaherva, (toim.) Arkipäivän oppiminen. Aikuiskasvatuksen 39. vuosikirja. Kansainvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura 1998. BTJ Kirjastopalvelu Oy: Helsinki 15-29.
- Oppimisen ilo.** Kansallisen elinikäisen oppimisen strategia (1997). Komiteamietintö 1997: 14. Edita: Helsinki.
- OECD** (1995): Realizing Lifelong Learning for All I-IX. Meeting of the Education Committee at Ministerial Level. OECD: Paris.
- Rinne, R. & Salmi, E.** (1998): Oppimisen uusi järjestys. Uhkien ja verkostojen maailma koulun ja elämänmittaisen opiskelun haasteena. Vastapaino: Tampere.
- Rinne, R.** (1989): Mistä opettajat tulevat? Suomalaisen kansanopettajiston yhteiskunnallinen tausta sekä kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma 1800-luvun puolivälistä 1980-luvun lopulle. Turun yliopisto. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja A:135.
- Roos, J.-P.** (1985): Pelin säännöt: Intellektuellit, luokat ja kieli. Esipuhe teoksessa P. Bourdieu: Sosiologian kysymyksiä. Gummerus: Jyväskylä.
- Roos, J.-P.** (1996): Pierre Bourdieun pieni ja suuri kurjuus. Teoksessa K. Rahkonen (toim.) Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset. Gaudeamus: Helsinki 141-154.
- Silvennoinen, H.** (1998): Oppiminen työelämässä. Teoksessa H. Silvennoinen ja P. Tulkki (toim.) Elinikäinen oppiminen. Gaudeamus: Helsinki, 61-102.
- Sankari, A. & Tuominen, A.** (2001): Ikäihmisiä atk-kurssilla. Gerontologia 15: 3, 229-234.
- Sulkunen, P.** (1998): Johdatus sosiologiaan - käsitteitä ja näkökulmia. WSOY: Porvoo-Helsinki-Juva.
- Toivonen, T.** (1999): Empiirinen sosiaalitutkimus - filosofia ja metodologia. WSOY: Porvoo-Helsinki-Juva.

- Tuomisto, J.** (1996): Elinikäinen kasvatus - aatteesta strategiaksi. Teoksessa A. Kajanto & J. Tuomisto (toim.) Elinikäinen oppiminen. Gummerus: Helsinki, 49-84.
- Tuijnman, A.** (1995): The importance of literacy in OECD countries. Teoksessa Literacy, economy and society. Results of the First International Adult Literacy Survey. OECD & Statistics Canada: Pariisi/ Ottawa, 21-26.
- Väljjarvi, J., Linnakylä, P., Kupari P., Reinikainen P., Malin A. ja Puhakka E.** (2001): Suomen tulevaisuuden osajat. Koulutuksen tutkimuslaitos. ER-paino: Jyväskylä.
- Wacquant, L.** (1995): Kohti sosiaalista prakseologiaa: Bourdieun sosiologian rakenne ja logiikka. Teoksessa M. Sabour ja M. Salo (toim.) Refleksiiviseen sosiologiaan. Alkuperäisteos: Invitation to Reflexive Sociology 1992. Joensuu University Press: Joensuu, 20-84.

Julkaisemattomat lähteet:

- Hakamäki, M. ja Rantamaa P.** (2001): Ikääntyminen ja kulutus, tutkimusnäkökulmia 1.11. 2001. Teemana ikätutkimus: sosiaaligerontologian luentoseminaari, syksy 2001.
- Hirvi, V.** (2000): Lahden työväenopiston 80-vuotisjuhliin (14.4. 2000) tehdyn puheen luonnos.
- Jyrkämä, J.** (2001): Ikääntyvä yhteiskunta: teorioita, muutosprosesseja, -näkyviä 27.3. 2001. Elämän kehät: luentosarja sosiaaligerontologian alueista ja näkökulmista, kevät 2001.
- Linnakylä P. ja Malin A.** (2001): Yli 40-vuotiaat aikuiskoulutuksessa. Aikuiskoulutukseen osallistuminen ja siitä syrjäytyminen SIALS-aineiston valossa. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylän yliopisto. Väkiraportti opetusministeriölle.

Kirjastossa käyntiaktiivisuuden ja dokumenttien käyttötaidon ristiintaulukointi ($p=,000$)

Kirjastossa käynti ja dokumenttien käyttötaito	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Vähintään kuukausittain	47 20%	112 33%	126 40%	57 45%	342 34%
Useita kertoja vuodessa	60 26%	111 32%	122 38%	58 46%	351 34%
Ei koskaan	127 54%	122 35%	69 22%	12 9%	330 32%
Yhteensä	234 100%	345 100%	317 100%	127 100%	1023 100%

Kirjastossa käyntiaktiivisuuden ja kvantitatiivisen lukemisen ristiintaulukointi ($p=,000$)

Kirjastossa käynti ja kvantitatiivinen lukutaito	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Vähintään kuukausittain	32 17%	113 33%	147 40%	50 38%	342 34%
Useita kertoja vuodessa	45 24%	112 33%	132 36%	62 47%	351 34%
Ei koskaan	110 59%	114 34%	86 24%	20 15%	330 32%
Yhteensä	187 100%	339 100%	365 100%	132 100%	1023 100%

LIITE 2.

Lukemisaktiivisuuden ja dokumenttien käyttötaidon ristiintaulukointi (p= ,000)

Kirjojen lukeminen ja dokumenttien käyttötaito	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Vähintään kuukausittain	92 39%	205 59%	210 66%	94 74%	601 59%
Useita kertoja vuodessa	70 30%	98 28%	90 28%	31 24%	289 28%
Ei koskaan	73 31%	44 13%	18 6%	2 2%	137 13%
Yhteensä	235 100%	347 100%	318 100%	127 100%	1027 100%

Lukemisaktiivisuuden ja kvantitatiivisen lukemisen ristiintaulukointi (p= ,000)

Kirjojen lukeminen ja kvantitatiivinen lukutaito	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Vähintään kuukausittain	67 36%	202 59%	242 66%	90 68%	601 59%
Useita kertoja vuodessa	57 30%	91 27%	104 28%	37 28%	289 28%
Ei koskaan	64 34%	48 14%	20 6%	5 4%	137 13%
Yhteensä	188 100%	341 100%	366 100%	132 100%	1027 100%

Kulttuuritapahtumissa käymisen ja lukutaidon ristiintaulukointi (p= ,000)

Kulttuuritapahtumissa käynti ja dokumenttien käyttötaito	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Vähintään kuukausittain	9 4%	26 7%	38 12%	30 23,5%	103 10%
Useita kertoja vuodessa	101 44%	197 57%	213 67%	82 64,5%	593 58%
Ei koskaan	121 52%	124 36%	66 21%	15 12%	326 32%
Yhteensä	231 100%	347 100%	317 100%	127 100%	1022 100%

Kulttuuritapahtumissa käymisen ja kvantitatiivisen lukemisen ristiintaulukointi (p= ,000)

Kulttuuritapahtumissa käynti ja kvantitatiivinen lukutaito	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Vähintään kuukausittain	8 4,5%	25 7%	38 10%	32 24%	103 10%
Useita kertoja vuodessa	74 40%	198 58%	240 66%	81 61,5%	593 58%
Ei koskaan	102 55,5%	118 35%	87 24%	19 14,5%	326 32%
Yhteensä	184 100%	341 100%	365 100%	132 100%	1022 100%

LIITE 4.

Tietokoneiden käyttöaktiivisuuden ja dokumenttien käyttötaidon ristiintaulukointi (p= ,000)

Tietokoneiden käyttö ja dokumenttien käyttötaito	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Aktiivisin neljännes	2 1%	17 5%	47 15%	37 29%	103 10%
Toiseksi aktiivisin neljännes	1 0,5%	13 3,5%	44 14%	19 15%	77 8%
Kolmanneksi aktiivisin neljännes	8 3%	27 8%	44 14%	17 13%	96 9%
Vähiten käytävä neljännes	15 6%	54 15,5%	48 15%	20 16%	137 13%
Ei käytä tietokoneita	209 89%	237 68%	135 42%	34 27%	615 60%
Yhteensä	235 100%	348 100%	318 100%	127 100%	1028 100%

Tietokoneiden käyttöaktiivisuuden ja kvantitatiivisen lukemisen ristiintaulukointi (p= ,000)

Tietokoneiden käyttö ja kvantitatiivinen lukutaito	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Yhteensä
Aktiivisin neljännes	2 1%	14 4%	52 14%	35 26%	103 10%
Toiseksi aktiivisin neljännes	1 1%	11 3%	44 12%	21 16%	77 8%
Kolmanneksi aktiivisin neljännes	5 3%	30 9%	44 12%	17 13%	96 9%
Vähiten käytävä neljännes	12 6%	49 14%	59 16%	17 13%	137 13%
Ei käytä tietokoneita	168 89%	238 70%	167 46%	42 32%	615 60%
Yhteensä	188 100%	342 100%	366 100%	132 100%	1028 100%

LIITE 5.

Dokumenttien käyttötaito ja asuinpaikka (p= ,000)

Dokumenttien käyttötaito	Maaseutu	Kaupunki	Yhteensä
Taso 1	136 29%	99 17%	235 23%
Taso 2	174 37,5%	174 31%	348 34%
Taso 3	112 24%	206 37%	318 31%
Taso 4	44 9,5%	83 15%	127 12%
Yhteensä	466 100%	562 100%	1028 100%

Kvantitatiivinen lukutaito ja asuinpaikka (p= ,000)

Kvantitatiivinen lukutaito	Maaseutu	Kaupunki	Yhteensä
Taso 1	105 22%	83 15%	188 18%
Taso 2	166 36%	176 31%	342 33%
Taso 3	152 33%	214 38%	366 36%
Taso 4	43 9%	89 16%	132 13%
Yhteensä	466 100%	562 100%	1028 100%

Dokumenttien käyttötaidon ja isän koulutustaustan ristiintaulukointi (p= ,000)

Dokumenttien käyttötaito ja isän koulutustausta	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea-aste	Yhteensä
Taso 1	88 39%	112 22%	3 8%	15 8%	218 23%
Taso 2	84 37,5%	172 35%	10 27%	45 24%	311 33%
Taso 3	46 20,5%	155 31%	17 46%	79 42%	297 31%
Taso 4	6 3%	58 12%	7 19%	48 26%	119 13%
Yhteensä	224 100%	497 100%	37 100%	187 100%	945 100%

Dokumenttien käyttötaidon ja äidin koulutustaustan ristiintaulukointi (p= ,000)

Dokumenttien käyttötaito ja äidin koulutustausta	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste Lukio/ammattikoulu	Korkea-aste	Yhteensä
Taso 1	83 39%	121 21%	5 8,5%	14 10%	223 23%
Taso 2	73 34%	198 35%	13 22%	44 31%	328 33%
Taso 3	48 23%	179 32%	28 47,5%	49 35%	304 31%
Taso 4	9 4%	69 12%	13 22%	33 24%	124 13%
Yhteensä	213 100%	567 100%	59 100%	140 100%	979 100%

Kvantitatiivisen lukutaidon ja isän koulutustaustan ristiintaulukointi (p= ,000)

Kvantitatiivinen lukutaito ja isän koulutustausta	Perusaste (6v)	Perusaste (7-9v)	Keskiaste (lukio/ammattikoulu)	Korkea-aste	Yhteensä
Taso 1	78 35%	86 17%	4 11%	9 5%	177 19%
Taso 2	79 35%	167 34%	9 24%	50 27%	305 32%
Taso 3	57 25%	182 37%	16 43%	86 46%	341 36%
Taso 4	10 5%	62 13%	8 22%	42 22%	122 13%
Yhteensä	224 100%	497 100%	37 100%	187 100%	945 100%

LIITE 7.

MUUTTUJALUETTELO

1. Sukupuoli	1 = mies 2 = nainen
2. Ikä	16-65
3. Asuinpaikka	1 = maaseutu 2 = kaupunki
4. Korkein suoritettu koulutustaso	1 = perusaste 6v 2 = perusaste 7-9v 3 = keskiaste 4 = opistoaste 5 = korkea-aste
5. Äidin saama koulutus (korkein)	1 = perusaste 6v 2 = perusaste 7-9v 3 = keskiaste 4 = opistoaste 5 = korkea-aste
6. Isän saama koulutus (korkein)	1 = perusaste 6v 2 = perusaste 7-9v 3 = keskiaste 4 = opistoaste 5 = korkea-aste
7. Elämäntilanne	1 = työssä 2 = eläkkeellä 3 = työtön 4 = opiskelija 5 = kotiäiti 6 = joku muu
8. Asiatekstien lukemisen pisteet	1 = 0 – 500 pistettä
9. Dokumenttien käyttöaidon pisteet	2 = 0 – 500 pistettä
10. Kvantitatiivisen lukemisen pisteet	3 = 0 – 500 pistettä
11. Asiatekstien lukutaidon taso	1 = taso 1 2 = taso 2 3 = taso 3 4 = taso 4

12. Dokumenttien käyttötaidon taso
- 1 = taso 1
 - 2 = taso 2
 - 3 = taso 3
 - 4 = taso 4
13. Kvantitatiivisen lukutaidon taso
- 1 = taso 1
 - 2 = taso 2
 - 3 = taso 3
 - 4 = taso 4
14. Aikuiskoulutukseen osallistuminen
- 1 = kyllä
 - 2 = ei
15. Kirjaston käyttöaktiivisuus
- 1 = päivittäin
 - 2 = viikoittain
 - 3 = kuukausittain
 - 4 = useita kertoja vuodessa
 - 5 = ei koskaan
16. Elokuviissa, teattereissa ja konserteissa käynti
- 1 = päivittäin
 - 2 = viikoittain
 - 3 = kuukausittain
 - 4 = useita kertoja vuodessa
 - 5 = ei koskaan
17. Kaunokirjallisuuden lukeminen
- 1 = päivittäin
 - 2 = viikoittain
 - 3 = kuukausittain
 - 4 = useita kertoja vuodessa
 - 5 = ei koskaan
18. Tietokoneiden käyttöaktiivisuus
- 1 = aktiivisin neljännes
 - 2 = toiseksi aktiivisin neljännes
 - 3 = kolmanneksi aktiivisin neljännes
 - 4 = vähiten käytävä neljännes
 - 5 = ei käytä tietokoneita